

İKTİSAT SOSYOLOJİSİ - 1-

KAPİTALİZM

DR. ALİ ŞERİATİ

Ali Şeriatî - Kapitalizm

Dünya Yayıncılık 24

Kapak Tasarım

Yunus Karaaslan

BaskıCilt

Step Ajans

Haziran 2004

Dünya Yayınları

Kızıtaşı Cad. Kuriş Apt. No.51/1 FatihİST. Tel. : (0.212) 532 34 58

Ali Şeriatî

KAPİTALİZİM

Çeviri: Yakup Arslan

Dünya yayınları

Elinizdeki bu eser Dr. Ali Şeriatî'nin tüm ekonomik görüşleri derlenerek oluşturulan bir kitaptır. Farsçada İktisat Sosyolojisi ismi ile yayımlandı.

Dünya Yayıncılık

İÇİNDEKİLER

İktisat Biliminin Tanımı 7

Nereden Başlıyalım 16

Toplum Bilimi 27

Feodalizmi ve Burjuvazi 36

Kapitalizmin Akıllanması 73

Uzlaşmacı Kapitalizim 102

20. yy'in Özellikleri 137

BİRİNCİ BÖLÜM

İktisad Biliminin Tanımı:

İktisattan amaç, servet değildir, iktisad bilmi, hernekadar paradan sözediyorsa da, asıl konusu insan ve servet ilişkisidir. Mülkiyet adını verdiğimiz ve altyapı kabul ettiğimiz bu ilişkinin kendi içinde iki bölümü ya da iki ayrı ilişki türü söz konusudur:

a) Toplum iktisad ilişkisi (servet)

b) Ferd iktisad ilişkisi (servet)

Bu alt yapılardan herbirinin birbirinden farklı üst yapıları vardır. Sosyalizm bunların altyapıyı oluşturduğunu söylüyorsa da, ben bunların üstyapı olduklarını

savunuyorum. Yani feodalizmden burjuvaziye geçişte meydana gelen iktisadi

değişim ve başkalaşımda mülkiyetin şekli değişmiştir; altyapıda bir değişiklik

meydana gelmemiştir. Servetin şekli değişmemiş ama, insanservet şeklinin biçimi

değişmiştir. Feodalizmde ağa ve ırgat var. Kapitalizmde ise, patron ve işçi... Bu ilişki

şekil olarak değişmez, işte bu bireysel mülkiyet, altyapıyı oluşturmaktadır. Bütün

bunların ışığında ben, mülkiyet ilişkisinin bu anlamda bütün tarihsel olayların

altyapısını oluşturduğu inancındayım. Öyle ki, bütün tarihi meseleleri bu ilişkiye

göre yorumlayıp değerlendirmek mümkündür.

İktisad ve İdeoloji İlişkisi:

Soru: Acaba toplumsal reformun ve feodalizmin güçsüzleşip, burjuvazinin ekonomik güçlenmesinin köklerinde ve kaynağında tamamen ekonomik sebepler mi yatıyor?

Bütün toplumsal hareketlerin, manevi ve ahlaki gerikalmışlığın sebebi bütünüyle ekonomik midir?

Cevap: Bu soruya özet bir cevap vermek istiyorum. Çünkü sorunun kendisi zaten geniş kapsamlıdır. Ve ardından şu soruyu da barındırmaktadır: Toplumda ve tarihte sosyal değişimin etkeni nedir? Yani sosyologların cesaretle bir şekilde irdeledikleri, üzerinde durdukları problem... Burada iki noktaya değinmek gerekir: Bütün yeni oluşumlar gibi sosyal değişimlerin de iki türlü sebep ve etkeni vardır. Bunlardan biri uzak ve diğeri yakın sebeptir. Peki öyle ise, uzak ve yakın sebep nedir? Bunu şöyle örneklendirebilirim. Yağmurun sonucunda ovalar yeşillenir, otlar yeşermeye başlar. Ovanın yeşillenmesinin yakın sebebi, yani sonuç üzerinde doğrudan doğruya etkisi bulunan sebep yağmurdur. Ne var ki, yağmurun yağmasının da bir sebebi vardır. Kuşkusuz o da bulutların oluşmasıdır. Bulutların oluşmasının sebebi de, atmosferdeki havanın soğumasıdır. Bunun da sebebi, dünya ile güneşin birbirinden uzaklaşması ya da hava akımlarına göre güneşin bulunduğu noktadır. Bulutların meydana gelmesinin bir başka sebebi de, deniz sularının buharlaşmasıdır. Görüldüğü gibi, sebepler bu şekilde peşpeşe sıralanmaktadır. Ovanın yeşermesi gibi bir hadisenin pek çok yakın ve uzak sebebi vardır. En yakın sebebi de en son sebebidir. Yani şu anda sözkonusu ettiğimiz sonuç (Ovanın yeşermesi sonucu) üzerinde doğrudan etkin olan sebeptir. Yağmurun yağması ovadaki otların yeşermesinin yakın 'sebebidir. Güneşin deniz sularını buharlaştırması uzak sebebidir, işte sosyolojik meseleler ve olgular da böyledir. Her olayın sonuca daha yakın bir veya bir kaç tane yakın sebebi bulunur. Uzak sebepler de, daha başka sebeplerle birlikte sonucun meydana gelmesinde etkin rol oynarlar. Örneğin, uçağın icad edilmesi gibi bir olayı gözönünde bulunduralım: Uçağın icad edilmesi sosyoteknik bir hadisedir. Bu falan bir gurup mühendis veya teknisyenin, uçmak için bir proje hazırlayıp böyle bir araçla uçmayı gerçekleştirmeleri hadisesidir. Dolayısı ile uçağın

yakın sebebi, uçağın icad edilmesidir. Ne var ki, böyle bir icadı meydana getiren mucidin kendisi de bir üniversitede okumuştur, yani oranın kendi başına yeterli olmayan bir olgusudur. Ona teknoloji ve matematik dersi veren hocalar, böyle bir mühendisi yetiştiren üniversite ve bilim ortamı bir toplumsal sistemin ürünüdür. Böyle bir üniversite, siyahların Afrika'sında, Avusturalya'da veya herhangi bir feodal toplumda kurulamaz mıydı? Böyle bir üniversite ancak bilim, teknik ve sanayi alanında ileri gitmiş bir toplumda kurulabilir. Aynı şekilde bu üniversite toplumdaki ileri teknik düzeyin ürünüdür, olgusudur. Toplumdaki ileri teknik düzey de, toplumun refahının, kültürel ve sosyal gelişmişliğinin neticesidir. Çünkü teknoloji toplum kültürünün bir parçasıdır. Toplumun kültürü gelişmiş, bu şekli almıştır. Öyle ki bu kültür de toplumun ekonomik yönden geliştiğinin göstergesidir. Yaşam standartlarının yükselmesini sağlayan toplumun ekonomik yönden gelişmesi de, bölgesel, siyasi, ideolojik ve iktisadi sebeplerin ve toplumdaki sınıflar arası ilişkilerin ürünüdür. Bu da sonuç üzerinde doğrudan etkisi bulunan bir sebeptir. Uçağı yapan bay X, uçağın yapılışının yakın sebebidir. Ama toplumun ekonomik yönden gelişmesi de uçağın yapılışının uzak sebebidir. Dolayısıyla her toplumsal meselenin uzak ve yakın sebepleri vardır. Toplumsal meselelerin ve değişimlerin yakın sebepleri bir bütün olarak, genel bir yasa, bir kural gibi ekonominin, ideolojik, dinsel, bilimsel, ve ulusal uyanışın, toplumsal ve uluslararası siyasi şartların, toplumlar arası ilişkilerin ve dünya çapında baş gösteren olayların ürünü olabilirler. Ama nasıl? Örneğin otomotiv sanayi, bugünkü düzeye ulaşmış tekstil sanayi, Avrupa ve Amerika'da gelişen iletişim (televizyon) sanayi özel bir sınıfın, özel bir kültürün, özel bir ekonomik alt yapının gelişmiş yüksek teknolojisinin ürünüdür. Uluslararası ilişkiler sonucu bu

gelişmiş Avrupa toplumu örneğin; Asya ve Afrika'da henüz kabile hayatını yaşıyan ilkel bir toplumla temas kurar, bu toplumla bir takım siyasi yada emperyalist ilişkilere girer ve onun neticesinde Amerika'nın veya İngiltere'nin ekonomik altyapısına, toplumsal ve sınıfsal düzenine sahip olmayan bu ikinci toplum televizyon üretmeyi öğrenir. Dolayısıyla Afrika'nın veya Asya'nın bu geri kalmış toplumunda gerçekleşen televizyon üretimi bu veya diğer toplumlarla girilen toplumsal ilişkilerin neticesidir. Aynı televizyon üretimi ingiltere'de, ingiliz toplumunun ekonomik ve toplumsal altyapısının, yine buna ilave olarak toplumun tarihsel değişiminin ürünüdür, o şartların bir neticesidir, ikinci bir örnek de ideolojik meselelerden verelim: Örneğin Faşizm 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında Avrupa'da bir ideoloji, yada şu anda resim, müzik, sanat, sinema ve tiyatro alanında varlık gösteren "sür realist" ekol gibi ortaya çı

10

kan faşizm, Avrupa, toplumsal tarihinin, toplumsal değişiminin ürünüdür. Ortaçağdan sonra (Avrupa Toplumlari) yeni bir döneme geçtiler, bilimin, teknolojinin ve ekonominin vazgeçilmez olduğunu öğrendiler ve daha sonra gelişme başladı!... Dini düşünceler ya değişime uğradı ya da bir kenara itildi. Bundan sonra bu gelişmeler felsefi ekoller için de geçerli olmaya başladı. Felsefi ekollerden biri, teknokrat sınıfı doğurdu. Almanya'da işbaşına gelen teknokrat sınıfı, daha çok faşizme sarılmaya başladı veya başka bir tabirle bizzat faşizmi doğurdu. Dolayısıyla faşizm, Almanya'ca teknokrat sınıfının ortaya çıkışının bir ürünüdür. Daha sonra, faşizmin ispanya'da ortaya çıktığını ve halen varlığını sürdürdüğünü görüyoruz. Öte yandan, faşizmin anası sayılan Almanya ve italya'da ise ortadan kalkıyor. Buna rağmen ispanya'da henüz varlığını sürdürebiliyor.* Daha sonra faşizmin, Latin

Amerika ülkelerinde, değişik görünümüler altında Asya ve Afrika ülkelerinde varlığını sürdürdüğünü görüyoruz. Aynı zamanda "sür realizm" ekolünün şu anda İran resim sanatında, müzik ve tiyatrosunda bir akım olduğunu görüyoruz. İran sanat ve edebiyatında varlık gösteren bu akım veya ispanya, Bolivya ve Afrika'da yaşayan faşizmin ideolojik ve partisel ekolü, partisel ideolojik ve toplumsal boyuttaki varlığı bu toplumların altyapılarının gelişiminin ürünü değildir. Üretimin altyapısının bir neticesi olduğu inkar edilemez bir gerçektir. Yani Avrupa'da bu şekilde ve ağır sanayi ile üretim yapmışlardır. Böylece burjuva sınıfı olgunluk düzeyine ulaşp, bir sanayi sınıfı haline geldi. Daha sonra büyük sermayedarlık ortaya çıktı. Sonuçta, Avrupa'da bu ekoller, bu toplumsal rejim ve bu yönetim biçimi ortaya çıktı. Çok güzel!... Ama Avrupa'daki tüketim tarzı ve ya

*) Bu kitap yazıldığı dönemde İspanya da faşizm iktidardaydı.

11

şama biçimi, misal olarak yönetimde batı demokrasisi ve ekonomik hayatımızda, çarşılarımızda, ticaret merkezlerimizde yaygın olan burjuva tipi tüketim doğu toplumlarında da vardır. Aynı şekilde Afrika'da da bunun bir benzerine rastlamak mümkündür. Afrika, Doğu ve Latin Amerika ülkeleri bu sosyal değişimleri yaşamadıkları halde, bu sosyal değişimlerin sonucu ortaya çıkan ürünlere saHip oluyorlar. Dolayısıyla Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki toplumsal olaylar. Avrupa'da bu tür olayları doğuran sebeplerin ürünü değildir. Buralarda başlıca etken ve sebep sömürü olmasına karşılık, orada temel etken ekonomik üretim biçimidir. Bu yüzden Eme Sezar veya Sordel yahut her ikisi "üçüncü dünya ülkelerinde altyapı uluslararası ekonomik sömürüdür, üretim tarzı değildir. Oralarda üretim tarzını dahi sömürü belirler. Yoksa sömürüyü belirleyen üretim tarzı değildir." demişlerdir. Asya

ve Afrika ülkeleri, ulusal ekonomilerinin üretim tarzından dolayı batı toplumunun toplumsal altyapı ve üstyapı kurumlarıyla karşıkarşıya kalmamışlardır. Dine karşı tavır takınmak, dini buhran gibi batı için birer sosyal olay olanolayları kendi üretim tarzlarından dolayı yaşamamışlardır. Irşad kurumunda verdiğim ilk derste de açıkladığım gibi, Avrupa'daki din buhranı ile Asya'da yaşanan din buhranı birbirinden farklıdır.* Avrupa'da dine karşı ortaya çıkan aydınlık hareketi, din ve din adamlarına karşı olan akımlar, burjuva sınıfının olgunlaşması ile başgösteren sosyal olaylardır. Bilindiği gibi burjuvazi, feodalizm döneminde toprak sahipleri (feodal ağalar) ile ırgatlar içinde yetişmiştir. Peki neyi sayesinde gelişmiştir? Haçlı savaşları, Afrika'nın işgali, Avustralya ve Amerika'nın keşfi ile uluslararası ticaret hız kazandı, sanayi ilerledi.

*) Daha geniş bilgi için "Dinler Tarihi'nin birinci dersine bakınız.

12

Bunun sonunda burjuva sınıfı gelişti ve neticede soylu sınıfını ortadan kaldırdı; köylüleri tahrik edip büyük Fransız devrimini gerçekleştirdi. Daha sonra bu sınıf, din adamlarına, kilise düzenine ve hakim olan dini anlayışa başkaldırdı. Dolayısıyla, kiliseye, din adamlarına ve dine karşı gelişen aydınlık hareketi Avrupa toplumunda yaşanan doğal sınıfsal değişimin ve ekonomik üretim tarzının bir sonucudur.

Bilindiği gibi Avrupa'da feodalizimden modern burjuvaziye geçişte üretim tarzı değişmiştir. Bu değişimin temel etkeni ise ekonomidir. Fakat biz, çağdaş eğitim görmüş kimselerin din aleyhindeki hareketlerine Afrika ve Asya'da da rastlıyoruz. Bu din adamlarına ve dine cephe alıp, 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa'da başgösteren aydınlanma hareketinin bir benzerini buralarda meydana getirmişlerdir. Ancak burada esas faktör sömürüdür. Sömürü ne yapıyor? Bakıyoruz ki, Avrupa'da 15. 16.

ve 17. yüzyıllarda Nasyonalizm hareketi meydana gelmiştir. Nasyonalizm... Yani her ulus anadiline dönecek, kendi diliyle eğitim yapacaktır, incil ulusal dillere tercüme edilecek, her ulus kendi ulusal dini kurumuna sahip olacaktır. Yani bütün uluslar papanın kiliselerinde ve Latincenin içinde eriyip gitmeyecektir. Çok güzel!... Bu burjuvazinin işine gelen bir gelişmeydi, bu yüzden burjuvazinin sloganı haline geldi. Çünkü burjuvazi iktidara gelmek istiyordu. Bundan dolayı, Latin kilisesinin otoritesine uymaya tahammül edemiyordu. Bu yüzden nasyonalizm sorununu bayraklaştırdı. Yani Fransız Fransız olacak, ingiliz de ingiliz, ispanyol ispanyol olacak, italyan italyan olacaktır. Kısacası bütün Avrupa papanın bayrağı altında Latince konuşan hristiyan bir ümmet olmayacaktır. Bu nasyonalist uyanış, Ortaçağlardan Yeni Çağlara geçiş yapan Avrupa toplumunun geçirdiği toplumsal ve sınıfsal değişimin ürünüdür. Ama aynı nasyonalizmi iki üç asır öncesinde islam

13

ülkelerinde görüyoruz, islam toplumunun sınırları Kuzey Afrika'dan Fars Körfezi'ne kadar uzanıyordu. Anur'dan Çin sınırına ve Endonezya'ya kadar uzanan bölge İslam'ın egemenliği altındaydı. Bu bölgede, aynı düşünceyi, aynı inancı ve aynı duyarlılığı paylaşan tek bir ümmet yaşıyordu. Hepsi tek bir dinin değişik ekollerine, ve dini şahsiyetlerine uyuyorlardı. İslam doğuşunda yeralan bu yekvücut dini güç, yeni yeni gelişmeye başlayan Batı emperyalizmini sürekli rahatsız ediyordu. Osmanlı kılıçları İslam adına güçleniyor ve Batı yayılmacılığının önünde büyük bir set oluşturuyordu. Daha 19. yüzyıla kadar gidip Viyana'yı kuşatıyorlardı. Bütün Akdeniz islam donanmasının kontrolündeydi. işte bu büyük, parçalanmalıydı. En küçük parçalara bölünmeli, tamamen etkisiz hale getirilmeliydi. Böylece doğunun direnme gücü ortadan kalkacak, aralarına ayrılık düşecekti. Çünkü küçük küçük lokmaları

yutmak kolaydı. "Bunlardan biri bize başkaldırdı mı diğerini ona karşı kışkırtalım.

Beşini, altısını, onunu birbirine düşman yapalım. Bunlardan bir diğerinin boğazına sarılacak olursa, hasmına karşı bizden yardım isteyecek, bize yaslanacaktır.

Dolayısıyla kendi ayaklarıyla bizim kucağımıza düşecek, biz de onu kolaylıkla ezeceğiz. Onu ezdikten sonra kendiliğinden küçük bir lokmaya dönüşecek, sığınaksız kalacaktır. Bundan sonra onu işgal etmek son derece kolaydı. Eğer "Lawrens Arabistan"ı seyrettiyseniz, bu film islam ülkelerindeki nasyonalizmin ne olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Orada (Avrupa'da) Nasyonalizmi sırtlayan ulusal kahramanlar ortaya çıktı Bunlar yaşamları boyunca çeşitli eziyetler çekmiş, ulusların özgürlüğü uğruna kiliselerin işkencesinden geçmişlerdi. Sonra ne oldu? Nasyonalizm bu büyük uygarlığa, batıda bu büyük evrensel güce dönüştü. Oysa islam ülkelerine, Lawrens adlı

ingiliz ajanı geliyor Araplarla, Türkleri birbirine düşman hale getiriyor. Bu ulusların ikisi de müslümandır oysa. Birine diyor ki: "Sen müslümanlıktan önce araptın!"

Diğerine de Sen müslümanlıktan önce Türktün!" diyor, "islam uygarlığıyla övünmeden önce, Bizans uygarlığı, Akdeniz uygarlığı, Roma uygarlığı

senindir." diyor. Sonra diğerine dönüyor ve "Kıpti uygarlığı senindir Arami, Sami uygarlığı senindir." Iraklı'ya "Arami uygarlığı senin eserindir, sen sur, Babil, Sümer ve Akad uygarlıklarının sahibisin" diyor. Mısırlıya da "Sen aslında arap değilsin.

Daha müslüman olmamışken, iskender uygarlığına sahiptin. Bundan önce de Kopt (Copt) uygarlığını meydana getirmiştin. Sen aslında, Kaptistsin (Copsite)" diyor.

Kuzey Afrika'da Bu bölgede yaşayan müslümanlar mağrip uygarlığını/mağrip islam uygarlığını meydana getirmişler yaşayan halkın yarısına "Sen Arapsın" diğer yarısına da "Sen Berberisin" diyor.

NEREDEN BAŞLAYALIM?

Sözlerime, Ebuzer gibi, mustazafların* Rabbinin adıyla başlıyorum.

*) Kur'an'da geçen "ıstıza' za'fa uğratılmış, güçsüzleştirilmiş, güçten düşürülmüş manasında kullanılmıştır. Taşıdığı mana itibarıyla ilginçtir. Çünkü, istibdat, sömürmek, köleleştirmek, za'fa uğratmak gibi bir genel mana ifade eder!... Bunların tamamı, değişik zararı ve sistemlerde görülen bazan onunla mücadele edilen ve bazan onun yerine başkası getirilen sömürünün değişik şekilleridir, insanı sömüren ezen her sistem, ister iktisadi yönden (sömürü), ister siyasi yönden (istibdat), ister ulusal yönden (sultan), ister fikri ruhi ve ahlaki yönden (eşekleştirme) olsun veya bunlardan biri, diğerlerinin tamamını tek bir sistem içerisinde uygulamaya koysun, durum değişmez! Veya ister sonradan icad ettikleri metodlarla yönetsinler bunun ismi sömürüdür, ezilenler de mustazaflırlar. Kur'an, bu tabakanın kurtarılmasından ve onların menfaatinden sözeder. Bundan dolayı, mesajı sürekli bir canlılık taşımaktadır. Bundan dolayı, onun yerine sadece bir sisteme karşı gelseydi aynı canlılık ve süreklilik ifade etmezdi. Misal olarak, sömürü, kültür ve ekonomik emperyalizme karşı mücadele verseydi, istiklal, demokrasi liberalizm ve kölelik aleyhindeki bir sistemin gerçekleşmesinin ardından, onun canlılığı kalmayacak ve gayesi son bulacaktı, ilahi gayesi, mesajı ve risaleti tarihe havale edilecekti. Halkın yeni bir müşkülle yüzyüze olacağı istiklal ve liberalizmin ardından sınıf sömürüsü veya kültür emperyalizmiyle karşıkarşıya gelir. Bunun temelleri de değişik yöntemlerle (din, sanat, felsefe, edebiyat, ideoloji, propaganda, ilim, araştırma, cinsi özgürlük, boş felsefeler, nihilizm, sofuluk, zühde yönelme, münferid yaşama, riyazet,

mantık oyunları, maddiyatçılık, realizm, idealizm, uyuşturucu, yüzbinlerce oyun, hile, eski ve yeni rengarenk düzenbazlık, bu sihir, hokkabazlık, ayrıca bilinç, şuur ve mesuliyet adıyla halkta bulunan bütün değerleri yoketmekle ve onları

16

Konuşmamın konusu özel bir konudur. Çünkü bilimsel araştırmaların yönteminden habersiz halk yığınları, toplumsal gruplar genellikle, herhangi bir konuyu sunarken, aslında konunun içinde yer aldığı halde "neden şu noktalara değinmedin?" diye karşı çıkarlar. Oysa siz daha iyi bilirsiniz ki, bir konuşmacı ya da yazar konuşması veya yazısı için bir konu seçtiği zaman, sadece konunun başlığının ortaya koyduğu sınırlar içinde kalmalı tüm çabasını iddia ettiği konunun tahlili ve ispatı üzerinde yoğunlaştırmalıdır.

Dolayısıyla, aydınların çözüm yollarının ve halkın, sorumluluğunun aydınlanması için öncelikle hangi tarihsel aşamada bulunduğumuzu belirlememiz gerekmektedir.

Şayet batının tarihiyle karşılaştırmak istersek, bizim toplumumuz şu anda tarihsel aşama bakımından rönesansın başında, ortaçağın sonunda bulunmaktadır. Dolayısıysömürmeye hazır hale getirmekle görevli güçlerin planlarının aracılığıyla) Kuranın risaletinin, yeni ortamda sömürüye, emperyalizme, köleliğe ve kültür sömürüsüne karşı gelemeyeceğini empozeye çalıştılar. Böyle bir atmosferde, aydınların yeni bir sisteme temel olacak ideoloji, insanlık ve halklara karşı yeni gelişen olgu ve formülleri yorumlamaya ve onlarla mücadele etmeye yöneliyorlardı.

Bir dostum, bir mukaddesatçıların (geleneksel bir din bağlılarının), benim "mustazafların Rabbi" cümlemi eleştirdiklerini, bunun hakim sınıfın, yöneticilerin, soyluların, zenginlerin ve kuvvetlilerin de bir Rabbinin olduğunu zımnen kabul etmek manasına geldiğini savunduklarını, söyledi. Ben de: "Bu uyanık eleştirmen ve

bilinçli dindarların nübuve ve Ali (a.s.)'in zamanında yaşamadıklarından ve onlara da böyle hakimane uyarılarda bulunma imkanına sahip olmadıklarından dolayı üzgünüm! Şimdi böyle bir fırsatı olmadığından, en azından, bu anlayışla Kur'anı, Nehcül Belagay'ı, ve imamların dualarının metnini tahhik edebilirler. Ve kendi açılardan büyük bir "şirk" olarak gördükleri, eksikliği giderebilirler. Hususen Kuranın son suresinde, Allah'ın "halka" sıkça yer vermesini teşhis edip, "Rabbinas", "Melikinnas", "İlahinnas"... ibareleri üzerinde görüş belirtebilir ve "elnas" yerine, bu meseleyi insana özellikten kurtarıp, alemi kapsayacak hale getirebilir ve o kelimenin yerine "elalemin" ibaresini koyabilirler"! dedim.

17

la bir düşünsel ve toplumsal Ortaçağ'dan Bacon ve benzerlerinin Rönesans'ına benzer bir rönesansa geçiş durumu yaşanmaktadır, bizim toplumumuzda.

Ekonomik açıdan islam toplumlarına egemen olan düzen, genellikle bir pazar ekonomisine, çiftçiliğe ve 'ara burjuvaziye' dayanan bir ekonomik yapıya sahiptir.

/Yani bizim toplumumuzun belli başlı ve en büyük altyapısı tarımsal üretimdir, şehir ekonomisi, para, sermayedarlık ve şu anda anladığımız anlamda burjuvazi değildir.

Çünkü büyük Fransız devrimin gerçekleştiren Avrupa burjuvazisi, İran

burjuvazisinden ya da islam ülkeleri burjuvazisinden tamamen farklıdır. Oysa biz

kitle ve sınıf psikolojisi bakımından bu ikisini birbirine karıştırıyoruz.

islam toplumlarındaki burjuvazi, klasik bir pazar burjuvazisidir, sanayici, bankacı ya

da büyük bir sermaye sahibi değildir. Pazar burjuvazisi hareketli ve açık bir sınıf

değildir. Belli bir döneme özgü kapalı bir burjuvazidir. Yani tarımın ürettiğini

tüketicie ulaştırır, sadece. Henüz yeni oluşmaya başlayan bir burjuvaziye sahibiz ki

bu durum'a göre 18. yüzyıl Avrupa burjuvazisine benzemektedir. Ne var ki,

toplumsal çözümleme açısından onunla hiçbir benzerliğe sahip değildir. Bir aracıkomyoncu burjuvazisidir bu. Yani pazardan ve odalardan çıkan kimseler modern ürünlerini satmaya aracı oluyor ve batının tüketim tarzını kendi toplumlarında yaygınlaştırmaya uğraşıyorlar. Köy üretimine karşı şehir üretimini icad eden 18. y.y. burjuvazisinin tersine bu burjuvazi şehirde herhangi bir üretim gerçekleştirmeden şehir tüketimini geliştirdi.

*) Mudekkik Meşhedi'nin dediğı gibi: "Allah'ın, şiiiliğe ve Allah'a olan inanç ve itikadten dolayı bize vermiş olduğı, ancak bizim kıymetini bilmediğimiz bereketlerden biri şudur: Avrupalılar fabrika ve madenlere gidip, duman ve kir yemekler ve bazan da bir maden çökme

18

Kuşkusuz bizim toplumumuzda da modern üretime başlayan kişiler vardır. Ama henüz bir sınıf, bir kitle olarak varoldukları söylenemez. Çünkü ulusal burjuvazi son derece modern ve ileri teknolojiye sahip bazı ürünler üretilebilir ancak bizim burjuvazi toplumsal bir görünüme sahip olmayacaktır.

Bu yüzden aydın, halk kitlelerinin işine yaramayan yabancı kültürlerin ürünü olan eserleri tercüme edeceğine bu güçlü ve hayat bahşeden ruhu ortaya çıkarmak gayretinde olmalıdır. Bu, yaşayan mesajın kültüründe, toplumun bünyesinde ve ruhunda mevcuttur; sıcaklığını koruyacak gerekli ısıya ve iç dinamiklere sahiptir. Öte yandan kölelik, sömürü ve zorba sistemlere karşı çıkmakla sınırlı tutulacak olursa Kur'an'ın risaleti bu yeni ortamda, herhangi bir tepki göstermemesi gerekir, denebilir.

islam, fakirliğin toplumsal bir hayat olduğunu zanneden diğer dinlerin aksine, mektebinde "Ebuzer" gibilerinin yetiştiğı bir dünya görüşüne sahiptir. Ebuzer şöyle

diyordu: "Bir eve fakirlik girince, din başka kapıdan çıkar." Veya inanmakta olduğumuz mektebin kurucusu peygamber şöyle buyurmaktadır: "Maddi hayatı olmayanın manevi hayatı da olmaz." Eğitici bir cümle! Bu din konusunda şimdi yapılan yanlış yorumları, boşa çıkaracak bir açıklama. Din aleyhinde yorumlar yapanlar, islam adına uydurdukları yalanlarıyla şöyle diyorlar: Fakirlik ve kötü şartlar altında yaşayanların kalbleri kırık ve saf olduğundan sinden dolayı binlerce insanın öldüğü haberi gelmektedir. Bu şartlar . altında üretilen ve hazır hale gelen araç bize getirilmekte ve biz sadece gaza basıp, korna çalıyoruz. Onlar, bizim binmemiz için eşek gibi hammallık yapmak durumundalar!" Bu modern burjuvazinin kendisini ifade etme şeklidir. Yani üretimde herhangi bir katkısı olmadan, masrafı modern bir şekilde yapma mantığını cazip ^ şeklidir.

19

gaybi ilhamın doğmasına vesile olabilir"!

Boş midenin hiç bir şeyi olmaz. Ekonomik ve maddi yönden yoksul olan toplumlarda, manevi boşluğun olacağından kuşku yoktur. Fakir toplumlarda ahlak ve din adına yapılanlar korkunç bir dini sapmadır; maneviyatla hiç bir ilgisi yoktur.

/

"Papa"nın işiyle, Ali'nin yaptığı nasıl kıyaslanabilir ki?! Ali başa geçtiğinde bütün ödeme sisteminin değiştirilmesini emrediyor. Nitekim ülkenin en büyük siyasi, askeri ve toplumsal şahsiyetine üç dinar verirken, bu şahısların hizmetkar ve kölelerine de üç dinar vermektedir. Tasavvuru bile mümkün olmayan bu pratik, bugün hangi sistemde mevcuttur? Hangi toplum veya sosyalist sistem böyle bir pratiği bugün kabullenmeye yanaşabilir?

Biz bu dinin görüş, hedef ve yönelişini bütün açıklığıyla ilan etmeliyiz. Aydınlara,

karşısında bulundukları toplumun ve kültürün, sandıkları gibi ilerlemeye engel olmadığını hatırlatmamız gerekir. Halkla uyum içinde olabilmek için, ona dayanmanın yanında, dinden dolayı onlardan uzaklaşmamalıdır. Onlar bilmelidirler ki dinin bütünü hiç bir zaman halkı bulduğumuz zamandan geriye; yeryüzündeki yaşantıdan gökyüzüne; dertlerden, ihtiyaçlardan, toplumsal hayatın arzularından ve gerçeklerden zihinsel hayallere sevketmez. Bilakis zulme karşı cihada, adalete sağlamaya yöneltir. Bu dinin en önemli unsurlarından biri olan ekonomik yapı, ahiretin dünya tarlasında kazanılması gibi esaslardan kaynaklanmaktadır. Bu dinin sahibi Allah izzet ve şerefi sever, peygamberi de İslah etmeyi!

Adalet meselesi; sadece bu dinin temel esaslarından biri değil; bilakis hayatın tamamına hakm olan ve peygam

20

berlerin öğretisini oluşturan bir ruhtur!

Ali, Meysem'i hurma satarken görür ve hurmalarını iyi ve kötü diye ikiye ayırdığını ve her birini ayrı fiyata sattığını görür. Ona kızarak: "Neden halkı, Allah'ın kullarını sınıflara göre taksim ediyorsun?" dedi ve elleriyle hurmaları birbirine karıştırdıktan sonra, belirli bir fiata satmasını emretti.

Sen Pol ile Ebuzer'i kıyaslamak ve ikisinin benzer sıfatlara sahip olduğunu söylemek entellektüellik olmadığı gibi, mutlak bir cahillik ve insafsızlıktır da. Hayatının tamamını sermayedarlık, halkın sömürülmesi ve sınıflaşmaya karşı mücadele vermeye adanmış ve bu yolda canını vermiş Ebuzer ile "Tanrının mabedleri açlık dolayısıyla açılmıştır" "Ey arpa sen devamlı olarak ilham ve vahiy kaynağısın" diyen Sen Pol nasıl kıyaslanabilir?

Felsefeci veya tarihçi olanlar, dini istedikleri gibi yorumlasalar da, dinin ilmi ve fikri bakış açısını mutlak olarak kabullenemezler. Aydın kendi dininin toplumsal konumunu bizzat kendisi tesbit etmelidir. Zira onun yanlışı, normal bir yazardan çok, toplumsal bir öncünün hatasıdır. Toplumu kurtarma gayretinde olanın, peygamberlerin varisinin, tarihteki bütün peygamberlerin yolunu devam ettirenlerin hatasıdır.

Dolayısıyla özetlemek gerekirse: Toplumumuzun sahip olduğu değerler; aydının tanınması, taşınması gereken hedef ve mesuliyetler; toplumdaki tezatların yerine topluma hassasiyet ve kitlesel bilinç yerleştirme yolundaki gayretler; toplumu aydınlatıp, hidayet etme maksadıyla sürdürmesi gereken çabalar ve "herkes kendi sahasında aydındır" ölçüsü doğrultusunda aydın çalışmasına yardımcı olacak araç ve vesileleri kendi toplumunun yaşantısından al²¹

makla hedefe ulaşabilir ve peygamber varisi olmaya layık olabilir. Bu aydın, ortak değer ve ölçülere sahip evrensel aydın sınıfının bulunmayacağına iyice inanmalıdır. Ahlaki erezyona uğramış sahte aydınlar ile kurulan ilişki sonucunda elde etmiş olduğumuz acı tecrübe; ayrıca yabancılardan veya batılıları taklid ederek işinin başında dinle savaşılmaya başladığından dolayı inzivaya itilen yerli aydınlardan elde etmiş olduğumuz neticelerden yeterince ders almamız gerek. Söz konusu bu aydınlar çalışmalarıyla, halkı en zalim, zorba ve sömürgeci güçlerin güdümüne sokmaya büyük bir gayret gösterdiler. Avrupa'da esen rüzgarların etkisinde kalan yerli aydınlar bu etkilenmeyi dine karşı gelmekle veya ona ilgisiz kalmakla ifade etmeye başladılar. Toplumdaki bu değerlere ilgisiz kalan aydının üretmiş olduğu sorumluluk değerlerine yabancı kaldı. Bilinçlenmiş aydının dine karşı tavır alması, toplumda aydın sınıfının ve bu sınıfın genç nesle sirayet etmesine ve gençlerin bu alandan

yeterince yararlanmalarına engel oldu. Diğer yandan aydın sahip olduğu evrensel ve kendisine özgü düşüncesiyle bir bilginden daha fazla toplumun iman, hareket ve bilinç kazanmasında etkili, faydalı ve yardımcı olabilir. Kendi toplumunun beklentilerinden dolayı, kitleler devamlı olarak aydını her türlü geri kafalılıktan, yozluktan, çürümüşlükten, dağınıklıktan uzak olduğunu zanneder. Bütün bunlara ek olarak biz İslam inancının adalet ve rehberliğe dayandığına inanmaktayız. Ayrıca bu din, diğer bütün dinleri reddeder. Tevhid dininden başka dinlere, inançlara karşı her yönüyle tepki gösterir. Nitekim Kur'an Tevhid inancına inanmayanların sınırını dahada genişleterek onlara Kuranın değişik yerlerinde şöyle değinmektedir: "Mal toplamak ve biriktirmekle meşgul olanlar azaba duçar olacaklardır."

22

"Allah'ın ayetlerini inkar edenleri, peygamberleri haksız yere öldürenleri" toplumda eşitlik ve adaletin yerleşmesi için çalışanların peygamberlerle birlikte zikredilmesi aydının önemini göstermesi bakımından ilgiye değerdir. Adalet, eşitlik ve risalete karşı olanlara mukabil olarak, hepsi bir safta anılıyor. Bu dinin küfür ve iman arasında yapmış olduğu tarihi sınıflandırmadır.

"Dini yalanlayanı gördün mü? O, yetimi kovan ve yoksul bir parça ekmek bulmaya gayret etmeyen kimsedir".

Toplumumuzun dine bağlılığından ve dünyaya evrensel bir mesaj sunuyor olmasından dolayı, aydın bütün bunları gözardı etmemelidir. Sahip olduğumuz toplumun dünyaya sunabildiği bir şahadet geleneği vardır.* Bundan dolayı bu din bağlılarının hiç biri, mağaralarda tapınaklarda çürümedi. Onların çoğu zindanlarda işkence altında veya mücadele alanlarında şehid oldular.

Bütün bunların ışığında aydın bu toplumda, bu andan itibaren, halkın hürriyete

kavuşması, onların doğru yola sevkedilmeleri, yeni bir aşk, iman ve aksiyon

kıvılcımının parlaması, zihinlerin aydınlık kazanması, düşüncelerin

*) Tarihimizde şehadet hadiseleri değil; şehadet geleneği vardır uymayanlarını

emretmesi, kendi başına İslam'ın bu sınıfa karşı vermiş olduğu mücadelenin

boyutlarını göstermektedir, islam'ın ruhbanlara karşı yürütmüş olduğu mücadele, bu

sınıfın hakikati saptırma ve halkı alçaltmaya yönelik eylemlerinin tesirli ve geniş

boyutlu olduğu gözönünde bulundurulursa meselenin mahiyeti daha iyi anlaşılır.

Önemli olan İslam'da ruhbanîyet sınıfının bulunmamasıdır. Bu sınıf, hristiyanlık ve

daha önceki dinlerin bünyesinde oluştu. İslam dinindeki ulema ve alim kesimi, resmi

bir makama, irsi veya zoraki bir konuma ve tekелci bir güce sahip değiller. Onların

bilmiş ve tecrübeye dayanan konumları zarureten kaynaklanmaktadır. Böyle bir dini

mesuliyet platformunda oluşan ulema islam toplumunda resmi bir sınıf olmadığı gibi,

varlıkları güçleri ve nüfus alanları halka dayanmaktadır. Onların halk tarafından

tercih edilmesi de tabii ve özgürce bir seyir üzeredir.

23

verimleşmesi, halkın cehalet unsurları konusunda şuurlanması, hurafelerden

arındırılmaları ve islam toplumunda zulüm ve fikri tekелciliğin kaldırılabilmesi için,

her şeyden önce dine yönelmelidirler. Elbette doğru, kendi kaynağından beslenen ve

hurafelerle dolu olmayan bir din. Halihazırda genel anlamıyla mevcut olan, gerçek

dine karşı / olan, onun aleyhinde şekillenen ve hatta onu yoketmek ' için varolması

sağlanan bir din değil!

Aydınlar, Ortaçağ Avrupa'sını patlatan hristiyan protestanlar gibi bir seri reformlara

vesile olmalıdır. Toplumun geleceğini etkileyen her türlü düşünce ve din adına

oluşturmuş olduğu sınırlamayı etkisiz hale getirmelidir. Toplumun geleceği önündeki

bu unsurları etkisiz hale getirerek veya dondurarak, topluma yeni bir hareketlilik ve canlı bir düşünce kazandırmalıdır.

Hiç bir şeye sahip olmadığından dolayı,,barış ve uzlaşma dini haline getirilen hristiyanlığı kurtuluşçu ve evrensel bir mesaja sahip bir din haline getirmeye çalışan Avrupalı protestanların aksine müslüman aydın hareketliliğe, bilinçliliğe, heyecana, sorumluluğa ve evrensel bir dünya görüşüne sahip olan halk yığınlarının zenginliğine sahiptir. Kültürünün en köklü temeli, şahadet, gayret ve insani çaba esasları üzerindedir. Tarihi ise, adalet ile zulüm arasındaki yoğun mücadelelerle, sorumluluk uğruna verilen canlarla ve insanlığın hürriyetini korumak için gösterdikleri kahramanca direnişlerle doludur. Düşüncesi de bu unsurlarla doludur. Buna göre aydın toplumun kurtuluşu, hareket kazanması ve yeniden ihya edilmesi için şu noktalara eğilmelidir:

1 Toplum kültürünün bir mühendisi durumunda olan aydın, kültürün etkili yönlerini keşfedip düzene sokmalı; belirli tavsiyeler yaptıktan sonra şişme ve sınırlanmaya

24

vesile olan hammaddeyi enerji ve hareket kaynağı haline getirmelidir.

2 Toplumda bulunan çelişki ve toplumsal sınıflaşmaları, sanatkarlık, yazarlık, hitabet ve diğer imkanlarla toplumda vicdanların işlemesine ve bilinçlendirilmesine çalışmalıdır. Toplumsal bilinçlenmenin, aydınlatıcı bilgilenmenin meşalesini, peygamberlerin birer varisi unvanıyla yükselterek toplumdaki soğuk ve karanlık kış gecelerine ılık ve sıcaklık saçmalıdır.

3 Birbirinden uzaklaşmış ve giderek bu uzaklığın artma gösterdiği "entellektüel adası"yla, "halk sahili" arasında bir yakınlık, akrabalık, hoşgörülük ve aynı dilden oluşan bir köprü kurulmalıdır. Bununla hayat ve hareket için şekil almış din, hayatı

şekillendirme fırsatı bulacaktır.

4 Din silahını, kendi güçlerini korumak veya savunmak maksadıyla her türlü yalana başvuranların elinden alıp, muhalif kutubu bu şekilde silahsızlandırarak, halkın bu silahla güçlenmesine çalışmak.

5 Hayat, hareket, güç ve adalet kaynağı olan dine yeniden dönüşle, gericiliği, aydını bugüne kadar takviye eden unsuru felç edip, halkı alçaltan, donduran, saptıran ve iğfal eden yanlışlıklardan kurtarıp, dinin katıksız cevheriyle ihya, bilinçlenme, hareket ve sapmalarla mücadeleye yönelmelidir. Kendi asıl kültürüne dayanarak, yenilikçilik, kendi kültürel kişiliğini ihyaya, insani, tarihi ve toplumsal kimliğini Batı'nın kültürü karşısında savunabilme gücüne sahip olmalıdır.

6 Bilahare yeni bir "İslami ihya" hareketleriyle, günümüz toplumunun dini haline gelen taklidsizlik, kadercilik ve temkinli davranmanın ruhu yerine, eleştiriye ve itira

25

za açık içtihad ruhunu hakim toplumunun, tarihinin kalbinde toplanmış bu büyük enerjiyi üretmeli ve tasviye etmelidir. Artıklardan arınmış bu berrak enerjinin topluma hararet ve hareket kazandırmasına ve meydana gelen büyük şuur patlamasının genç neslin yolunu aydınlatmasına çalışmalıdır.

\

işte bu yüzden ben, aranızda dertli bir öğretmen olarak, halkımın derin acılarının tecrübelerinden ve tarihinden ayaklandım. Aydınların "yeni bir imana" ulaşmasını ve toplumların "kaynayan bir bilinç ve ilerlemeye" kavuşmasını dilerim. Zira halk kitlelerinin bilinçlenmeye ve aydınların imana ihtiyacı var.

26

TOPLUM BİLİMİ

"MÜLKMALİKMELA" = "ALLAHHALK"

Toplum bilimi yine diyalektiğe dayanıyor; toplum iki sınıftan ibarettir: Habil sınıfı ve Kabil sınıfı. Tarih gibi. Tarih de toplumun zaman içerisinde hareket etmesidir. Buna göre, toplum, tarihin belirgin bir zaman birimindeki bir olgudur. Zamanı bir toplumdan aldığınız zaman, o topluma sahip olabilirsiniz.

Kanaatımca bir toplumda iki temel taş Habili ve diğeri Kabili olan iki altyapı sözkonusudur. Kölelik, feodalizm, burjuvazi, kapitalizm ve seçkin sınıfın bir toplumun "altyapısını oluşturduğu tezini kabul etmiyorum. Tam tersine bunların tamamı, asıl temeller üzerinde yükselmektedir. Marks'a göre bütün insanlık tarihi birbirini, bir bütün halinde aşama aşama takip eden beş toplum şeklinden ibarettir: ilkel toplum devri, kölelik devri, feodalizm, kapitalizm ve ilk basamağı sosyalizm olan, sınıfsız komünizm Marks, tarih boyunca bu şekillerin toplumların alt yapısını oluşturduğunu savunur Bu umuma ait malikiyetin bir ferdin mülkiyetine geçmesiyle, bir grubun herşeye sahip ol

27

masına karşılık, grubun da her şeyden yoksun olmasıyla neticelenir. Hayret! Bir toplumda iki altyapıdan başka bir esas toplumun şeklini oluşturamazmış! Biri malik, kendi geleceğini tayin etme gücüne sahip olan ve. herkesin ona ve onun faydasına çalıştığı bir toplum. Diğeri bireyin malik kendi ve toplumun geleceğini tayin etme yetkisine sahip olduğu bir toplum. Ancak bu iki temelde, değişik üretim sistemleri ve şekilleri, irtibat türü, araç, kaynak ve üretilen mal sözkonusudur ve bunların tamamı "üstyapı"dır. Örneğin Habili veya sınıfın bulunmadığı komün, yani toplu malikiyetin esas olduğu toplumdaki hem hayvancılık üretimi ve avcılık, hem de balıkçılık vardır. Hem ilkel toplumda hem de, kapitalizmden sonraki sınıfsız toplumun "üst yapısı"nda

bu iki kazanç şekli mevcuttur. Hatta şehir burjuvazisinin, feodal dönemi tarım kademelerinin üretim kaynaklarını, araçlarını ve üretim sistemini, komünizmin alt yapısı olarak farzederek, bunun karşısındaki zıt kutupta Kabili alt yapı veya iktisadi tekellilik yani ferdi malikiyet, değişik toplumsal sistemlere, sınıflar arası ilişki yapısına, araç, üretim kaynağı ve çeşitli üretim şekillerine sahip olduğu tezi ortaya çıkar. Bundaki takamül de şöyle gelişecek: Kölelik, ziraat, feodalizm, burjuvazi, sanai kapitalizmi ve onunda uç noktası emperyalizm. Ama benim kanaatımca Marks tarih felsefesinde birkaç unsuru birbirine karıştırmış ve toplumsal değişim merhalelerinde açık bir tutarsızlık sergilemiştir. Bunlar arasında, "malikiyet" "sınıflar arası irtibat" ve "üretim araçları"nın kemiyet ve keyfiyet şekli üzerindeki açıklaması, gerçeklere uymamaktadır. Onun teorisine göre, tarihin her kademesinde toplumun "altyapısı" şu şekilde değişime uğramaktadır:

1 İlk komün toplum: Halkın toplu olarak yaşamını avcılık ve balıkçılığa dayanarak sürdüğü merhale. Malikiyet,

28

üretim dayalı olarak orman ve ırmak ortaklığı. (Altyapı olan mülk burada, ortak kullanıma dayanıyor.)

2 Toplumun efendi ve köle şeklinde ikiye bölündüğü; iki ayrı ilişki şeklinin tezahür ettiği kölelik merhalesi Malik ile köle ve insan ile hayvan arasındaki şekli olan tarihi değişimin bu aşamasında efendi köleye üretim aracıyla bakar ve onu istediği şekilde kullanma ve ezme yetkisine sahiptir. (Buradaki "altyapı" olan mülk, sınıflar arasındaki irtibat şekline dayanıyor.

3 Bir sınıfın toprak sahibi olduğu ve diğer sınıfın, kölelikten kurtulmasına rağmen toprağın kölesi durumuna getirildiği, toprakla alınıp satılan, köleden üstün ama

köylülerden aşağı bir konuma sahip olan çiftçilerin olduğu "tarım merhalesi".

4 Üretim sistemi toprak mülkiyetine ve tarıma dayanan malikiyete göre şekil almış feodalizm. Malik belirli bir bölgede köylüler üzerinde hakimiyet sahibi olan, siyaset üreten, köylüden vergi alan, şekillendirdiği yönetim sisteminde belirli ayrıcalıklar sahibi olan, ailesinden gelen verasetle "şerefli ve soylu" konumu olan, ayrıcalığıyla bunların tamamından yoksun olan halkın sahibi olan toplumsal geçiş kademesi, feodalizm merhalesi!

5 Kazanç, ticaret, el sanatları, şehir hayatı ve sermayenin hakim olduğu bir "altyapı" sistemine dayanan burjuvazi merhalesi. Bu sınıf içerisinde değişik bir şekil almış olan han, köylü, soylularla hizmetkarlar, satıcı, esnaf ve sanatkarlık alanında yetenek kazanır ve şehirde kazanç elde etmeye başlarlar. Bu yüzden gelişme gösterirler. Daha sonra bu yeni gelişmeye başlayan unsur, eski ve köklü soylu ve şerefli hanların yerini alacağından, han ile köylü arasındaki irtibat şekli ortadan kalkar. Toplumun bu yeni

29

şekillenmesinden dolayı giderek liberalizme kayma ve demokrasiye meyletme eylemleri gelişir.

6 Burjuvazi ve sanayinin gelişmesiyle, sermaye birikimi ve üretim merkezleri büyüme gösterdi. Dükkanlar süpermarketlere küçük ticari kurumlar büyük holdinglere, küçük elsanatı tezgahları büyük fabrikalara, küçük sarraflar büyük bankalara, kervansaraylar borsa merkezlerine ve tüccarlar büyük sermayedarlara dönüştü. Bu değişim karşısında direnen kurumlar ise yokolmaya mahkum edildi.

Para yerini de çek, senet, hisse senedi ve kredi kartları gibi yeni mefhumlar bıraktı.

Bu araçlar giderek ekonomik mübadele ve işleyişin temel yapısı oldu. Bunun

karşılığında, tarım alanlarındaki köylüler arazilerinden, işçiler pazarlardan, kitleler küçük tezgahlarından ve dükkanlarından oldular ve büyük sanai fabrikalarına değişik üretim alanlarına yöneldiler. Ellerindeki kürek, sapan, tezgah ve buna benzer küçük araçların yerini modern ve gelişmiş makineler aldığından büyüme hızlanır, ilkel araçgerek modern ve gün geçtikçe gelişen makinelere dönüştüğünden, işçi eli boş bir şekilde sermayedarların emrine girer ve pazu gücünün karşılığını alır. Fakat öncesine oranla daha çok köleleşir ve sömürülür. Belki de bundan dolayı, işçi yerine proletarya ile ifade edilmekteler.

8 Sermayedarların sayısı azaldıkça, servetleri büyüme gösterdikçe, sanai, ve sermaye birikimi arttıkça, sanai sahasında proletaryanın bilinçlenme tekamülü, gücü artış gösterir ve bilinçlenme devri kademe kademe büyür ve neticede iki sınıf arasındaki diyalektik çatışması bu alt sınıfın yararına tamamlanır.

Proletarya yararına devam eden takamül, sermaye sisteminin içten patlamasına, üretim üzerindeki özel mülki

30

yetin ve sermayenin lağv edilmesine, onun yerine müşterek malikiyet ve sınıfsız bir toplumun oluşmasına vesile olur.

Görüldüğü gibi birinci ve yedinci merhaleler ile 2, 3, 4, 5 .ve 6. merhalelerde farklı "altyapılar" sözkonusudur. Ortaya çıkan bu tablodan da anlaşıldığı gibi, tarih boyunca toplumun"altyapısını iki merhale oluşturmaktadır. Bundan başkası da olamazdı. Misal olarak feodalizm ile sanai kapitalizminde "altyapı" aynıdır. Her ikisinde malikiyet, özel üretim kaynakları ve araçlara dayanmaktadır. Tarihin değişik kesitlerinde "altyapı" sınıf üzerinde şekil alır. Fark eden üretim araçları, üretim şekli ve netice olarak üretimdeki irtibatın dış görünümüdür. Halbuki bunun aksi de

olabilirdi; araç şekli ve üretim şekli açısından bir olabilir ve bunun yerine "altyapı" farklı da olabilirdi. Misal olarak yaşamı tarıma dayanan, tarım araçları değişmemiş ve burjuvazi merhalesine henüz ulaşmamış ve sermayedarlığın kokusunu almamış olmasına rağmen, devrimle, dış bir savaşı veya içteki darbeye "altyapı'sosyalizm" yani müşterek mülkiyet olarak değiştirilebilir. Zira tarihi tekamülünü tamamlamamış bir çok ülkede böyle bir oluşuma gidilmiş veya bunun aksi görülebilmektedir. Marksın meteryalist tarih anlayışındaki, tekamül diyalektiği bir ütopyaadan öteye gidememiştir.

Ben önceleri yaşadığım kabile içerisinde, kardeşlik ve eşitlik bağlarıyla balıkçılık ve avcılık yapıyorum. Toplumun "altyapısını" bu iki saha oluşturuyordu. Daha sonra biri yetkin oldu ben yoksun, biri hakim oldu ben mahkum. Elbette şekiller değişiyor; çalışma alanındaki araç kaynaklar giderek gelişme göstermesine karşılık biri devamlı malikti, çalışmıyor kazanıyordu. Ben de hep mahrum kalıyordum, devamlı çalışmama rağmen bunu değiştiremiyor

31

dum. Bir zamanlar ben köleydim o efendi; sonra hizmetkar oldum o da han. Daha sonra köylü oldum o da ağa. Zamanla ben küreği o da atı bıraktık ve şehre gittik; o mülklerin parasıyla birkaç taksi satın aldı ben de taksi şoförü oldum. Şimdi o fabrikatör ben de ploteryayım! Kimin "altyapısı" nasıl değişmiş? Değişen sadece şekiller, isimler, işler ve araçlardır ve bunların tamamı "üstyapıdır". Eşitlik ve kardeşliğin hakim olduğu ilk merhalenin dışındaki bütün merhalelerde o hakimiyet makamında oturmuş ve ben de mahkum konumunda onun için koşturmuşum! Alt yapı, köyde kürek, kazma, sapan ve öküzlerle toprakta, ilk merhalede olduğu gibi birlikte çalışırsak değişmiş olur! Habili ve Kabili "altyapı'nın iki temel değeri

toplumun iki kutba ayırmaktadır.

1 Kabili kutup, hakim="mülkmalikmela".

İlkel ve gerikalmış merhalede toplumun tek kişiden oluştuğu bu kutupta, fert yalnız başına kendi gücüne dayanmakta ve üç değişik gücü kendisinde toplamaktadır. Tek bir çehresi vardır ve bu Kabili zihniyetin ifadesidir. Toplumsal sistemin takamülü, gelişmesi, medeniyet, kültür ve toplu yaşamının farklı sahalarındaki değişim seyri bazan üç boyutta veya üç belirgin çehrededir: Biri siyasi çehre zor, biri iktisadi çehre zer, biri de dini çehre zühd.

Kuranda Fravun hakim siyasi gücün sembolü, Karun hakim ekonomik gücün sembolü, Belam hakim, resmi ruhban kurumunun sembolü olarak, Kabilin üç değişik çehresi belirtilmiştir.

Bu üç çehre: ?'Mala", "mütref", "rahip" Kuranın ıstıla

32

hıyla "göz dolduran", "boynu kalınlar", "karnı büyükler", resmi din kurumları ve uzun sakallı ruhbanlar sistemli biçimde yürüttükleri hilelerle halkı sürekli bir istibdat, istismar ve ıstihmar altına sokmuştur.

2 Habili kutup, mahkum"Allahhalk"

"Mülk, malik, mela'dan oluşan üçgen sınıfının karşısında "halk" (nas) bulunmaktadır.

Her ikisi tarih boyunca birbirine karşı ve birbirinin karşısında olmuştur. Allah bu sınıflaşmada halkın safından olmuştur. Öyle ki Kur'an'da bir topluluk söz konusu edildiğinde, Allah ve nas birlikte anılmıştır. Şu ayette "Allah" kelimesi kaldırılıp yerine "Nas" kelimesi konduğunda mana değişmemektedir.

Misal olarak inne tekredullaha karzen hasene ayetindeki borcun Allah'a değil de

"Nas"a verilmesi sözkonusudur. Bu yüzden ayetteki Allah kelimesi yerine "Nas"

konulacak olursa anlamı değişmez. Ortaya çıkan bu gerçek doğrultusunda toplumsal meselelerde yani toplum sisteminde (itikadi yani dünya sisteminde değil) "Nas" ve "Allah" birbirinin yerine doldurabilmektedir. Misal olarak

*) islam Allah ile halk arasına giren, resmi aracılık kurumu ortadan kaldırmıştır.

Kuran bu teslisi (lem) oluşturanları sert bir dille kınıyarak onları hedef almaktadır.

Hatta onları daha sert bir şekilde kınıyarak onları köpeğe ve eşeğe (bundan dolayı ıstıhmar denilmektedir. v.) benzetmektedir. Bundan dolayı İşlam Peygamberi şöyle diyordu: "Sakalın bir tutamdan fazlası cehennem ateşinde yanacaktır." Peygamberin, devamlı olarak mşlmanların kıyafetlerini bu ruhbanlardan ayrırştırması onların adaletlerine halkın içinde sıradan bir fert iken büyük zorluklar içerisinde ders okuyup takva mertebesine ulaşan, ders veren veya araştırma yapan kimseler olmuşlardır. Bu takva makamına yetersiz kimselerin sirayet etmesi, tamamen toplumun bilgisizliğinden kaynaklanmaktadır. Özetlemek gerekirse, ulema makamı resmi bir unvana sahip olmayıp, ilmi, araştırma ve içtihada dayalı bir sahadır.

33

"hkmlillah" (hüküm Allah'a aittir) veya "elmlklillah",* (mülk Allah'ındır)

"Yeknddini klllillah") gibi tabirlerde hükümet etme hakkının halka kendilerini ve çocuklarını veya yakınlarından birini Allah'a nisbet edenler bu hakka sahip değildirler. Sermaye halka aittir, karunların tekelinde tutulamaz şahıs veya makam ismi altında dini tekeline alamaz.

islam'da halk (nas) kelimesi derin ve özel bir anlam ifade etmektedir. Sadece halk Allah'ın yeryüzündeki halifesidir. Zira Allah'ın adıyla başlayan Kur'an halk (nas) kelimesiyle son buluyor. Kabe Allah'ın evidir, Kur'an onu halkın zgr evi olarak ifade ederek, şahsi mülkiyet kapsamındaki evlere karşılık bu evin halka ait olduğunu

sergiliyor. Burada görüldüğü gibi nas (halk) toplumundaki bir ferdin aksine tüm

toplumu ifade etmektedir. "Nas" çoğul anlamını veren tekil bir kelimedir.

Barındırdığı tüm bireyleriyle toplumun başka bir kelimedede bu kadar kapsamlı mana ifade etmesi mümkün olamazdı.

Milli, siyasi ve ekonomik toplumlar tarih boyunca bir birine zıt iki kutuptan oluşan bir sistemle yönetilmişlerdir. Çelişki temelde etkili olmaya başlamış, toplumun sınıflara ayrılmasına sebep olmuştur. Bir birine düşman iki karşı kutup, Mela, müfret ve onların karşıtı din ve halk.

*) Muaviye şöyle diyordu: "Bütün mal Allah'ındır/" Ebuzer de buna itiraz ediyor ve: "Sen bütün mal Allah'ındır diyerek, kendini Allah'ın unvanıyla bu mülkün sahibi olarak görüyorsun. Halbuki mal halkındır' demen gerekiyor." diyordu. Öyle ki böyle bir yorum, malikiyetin yapısı konusunda değişik açıklamaların yapılmasına yol açtı. Özel sermaye ve ferdi malikiyete dini bir koruma ölçüsü getirilerek, "halk"ın yerine "fert" konuldu. Halbuki dinin getirmiş olduğu ölçü tam bunun tersineydi. Bunun ardından yağmaya, gasba, sömürüye dayanan kanun veya kanunsuz özel mülkiyet sistemi geliyordu. Bu sistemi geliştirmek için de, her türlü tevil ve istinbad mubah oldu!

34

Bir yanda verilmiş rızıktan dolayı azmış olan, sınırı aşan sınıf.. Diğer yanda buna karşı olan Allah ve halk Birbirine zıt ve düşman iki kutub,,

*) Kuranda Allah, "Rabbinas" "Melikinnas" ve "İlahınnas" olarak beraber anılır.

Soyluların, azınlıktaki seçkin bir sınıfın veya elit tabakanın yanında zikredilmez...

35

II..

Feodal sistemin özellikleri:

Feodalizm, üretim sisteminin genel manası açısından Halbuks'ın da tabiriyle, toprağa dayalı üretim sistemidir. Buna göre bu sistemde, insan tarım toprağına bağılıdır. Halbuks şöyle diyor: "Köylüler ve çiftçiler başlangıçta toprağı, bir üretim kaynağı ve bir araç olarak algılamıyorlar bunun aksine bu üretim kaynaklarını mukaddes bir mekan olarak görüyorlardı. "Şimdi köylerimizde görüldüğü gibi, bazan zengin bir babanın çocuklarına büyüdükten sonra bir şey kalmamakta. Her yıl kendilerine ulaşan buğday ekmeklerine bile yetmiyor. Bir harabeye dönmüş bağ ve susuz toprak kaldığından kardeşlerden biri payına düşeni satıp, Tahran'a gelip sanayi işçisi oluyor. Daha sonraları ticaret ve satıcılıkla kendisinin ve ailesinin refah seviyesi yükselir. Köyde kalan kardeşiye fakirlik ve sefalet içerisinde sürünür. Ama şeref ve haysiyeti hiçe sayıp, toplumsal alçaklığa sürüklenen evini, ecdadını ve toprağını

36

satıp mücadeleden kaçan kimsedir. Açlığa rağmen toplumdaki şerefli yerini terketmeyip toprağını koruyan kimse ise, daha zorlu yolu tercih etmiştir, köy toplumunda toprak üretimi, toprağın mukaddes bir konuma yerleşmesine sebep olduğundan, toprağa bağılılık artış gösterir. Halbuks "Toplumsal Sınıfların Psikolojisi Analizi"nde şöyle der: "Köylü ve çiftçi kelime açısından toprağa dayanır. Köye veya toprağa bağılılığın ifadesi olan bu iki kelime, onların kimliğini ortaya koyar." Bağılı olan bir insan nasıl bir şahsiyet sahibidirse Bağılı olan bir insan düşünce ve dünya görüşü açısından bağımlı olan kimsedir. İktisadi yönden de bağımlıdır, iktisadi yönden bağımlılık nasıl olur? Üretim ve tüketimden oluşan kapalı bir daire

sistemidir. Üretir ve aynı daire içerisinde tüketir. Bundan dolayı köy onun etrafına örülmüş bir duvardır. Dışarının duvarın içerisindeki ekonomik yapıyla bir ilişkisi söz konusu değil. Süt üreten, başkasına verip buğday alır. Yün üreten ona verir, o da yünü parçaya, kumaşa dönüştürür. Böylece ekonomik sistem kendiliğinden döner. Bu kapalı daire içerisindeki birbirine eşit üretimtüketim sistemi onların bir yaşam tarzı olur.

Bu sistem açıldığında, dıştan yeni bir unsur ekonomiye girer, iktisadi sistemin açılması nedir? Yani yeni bir üretim sistemi kurulur. Bu kapalı daire dıştaki üretimtüketim sistemine açılır, İran'daki bazı köylerde varlığını sürdüren karasaban ve öküzlere dayalı tarım sistemi, o köyün henüz kapalı üretimtüketim sistemini sürdürdüğünün belirtisidir. Ardından dışarıdan biri gelir, büyük bir artezyen kuyusu kazar, traktörlerle büyük arazilere şeker pancarı eker. Elde edilen bu yüklü şeker pancarının köyde tüketimi yoktur. Böylece köyün kapalı iktisadi sistemine yeni bir üretim girmiştir. Çaresiz bu yeni üretim mahsûlü

37

köyden uzakta bulunan fabrikaya taşınır. Fabrika pancarı şekere dönüştürür ve kimin ürettiğini, nereden geldiğini düşünmeye fırsat bile bulmadan bu köyün ve çevredeki köylerin köylüleri tarafından tüketilir. Netice olarak kapalı bir iktisadi sistem, açık bir iktisadi hal alır. Pancar dışarıya götürüldüğünde, onun yerine transistörlü radyolar, } diş macunları, traşsabunları gelir. Kapalı iktisadi sistem, â kapalı dünya görüşü ve toplumsal anlayışı doğurur. Yani kapalı iktisadi sistemlerin dairesi içerisindeki insanın kendisi de dünyası da kapalıdır. Dünyayı, merkezinde köyünün olduğu bir kürecik olarak görür. Onun nazarında, bu merkezden başka hiç bir şey mevcut değil. Gökyüzü de, Hasan Abad dağının çevresini saran ve aşağıya doğru

aydınlık veren bir kubbe gibidir, içinde bulunduğu dairenin dışında haksızlık ve karanlıktan başka birşey olamaz. Kızgın çöllerden kaçıp Abadan a gelenler oradaki mükemmel yaşıntıyı gördükten sonra bile, oradan öteye hiç bir yer olmadığını söylüyorlardı. Onların dünyası gelmiş oldukları çöllerle bu şehirden ibaretti. Dünya görüşü kapalı olanın, dini görüşü de kapalı olacaktır. Bir tek tanrı var ve o sadece onların inandığı dine, onların toplumuna, kavmine, kabilesine aittir. Onların hepsi tanrının çocuklarıdır; onların dışındakiler ise şeytanın çocuklarıdır cindirler.

Sasani'ler döneminde Kazvin'de yaşıyanlar dünyayı bulundukları bölgeden ibaret görüyorlardı. Yaşadıkları atmosferin dışında sadece devlerin bulunduğuna inanıyorlardı. Bu tarz inanmanın örneklerin "Şahname'de bile görmek mümkün? Bu dev veya beyaz dev kimdi? Sasaniler ve Aşkaniler kendi çevrelerini tanımıyorlardı. Bundan dolayı dağların öbür yanında İranlı kahramanlarla savaşan kahramana beyaz dev adını takmışlardı. Onu tanımıyorlardı, özellikleri de belirgin değildi. Meşhed yakınlarında yakla

38

şık 700 ila 800 zavallı ve yoksul insanın yaşadığı "Zeki" isminde bir köy var. Bu köyün bir camisinde bütün efsane ve hikayeleri din olarak anlatan bir vaiz konuşmasının başında "Ey Zeki yurdunun ahalisi!" demeyi adet edinmişti.

Feodalizm kapalı üretim sistemidir. Üretim ve tüketim bir daire üzerinde döner. Bu yüzden feodalizmin dünya görüşü kapalı bir görüştür. Feodal toplumundaki din anlayışı da kapalıdır. Tek din olarak o görülür. Onun dışındaki dinler mutlak küfür, zulmet ve batıldır. Avrupa, Orta Çağ'da Portekiz'in başkenti Lisbon'dan öteye zulmet denizlerinin bulunduğuna inanıyordu. Oradan Cenevre tarafına ve italya sahillere kadar, barbarların veya "ecümcecuc"ların bulunduğuna kesin gözüyle bakıyorlardı.

Yani bizim tarafta nevardı? Hiç olumlu bir şey yoktu, dünya sadece Batı'dan ibaretti, din sadece hristiyanlığın katolik mezhebi. Dünyada mevcut olan tek kudret hristiyanlık, dünyadaki gücün ve varlığın tek temsilcisi de Papa'ydı. Halkın vasıtası kimdir? Halk nasıl yaşamalıydı? Elbette ki kilise vasıtaydı ve Papa'nın koyduğu kanun ve kurallara göre yaşamalıydılar. Feodal sistemle katolik inanç arasında bir fikri ve ideolojik benzerliğin bulunduğu açıkça görülmektedir, iktisadi ve fikri benzerlik var. Orta Çağ'dan sonra, Batı'da feodal sistem ekonominin altyapısını oluşturuyordu. O dönemin ahiret anlayışında da böyle bir sistem geliştiriliyordu. Her iki yapıda, dondurma ve tek yönlülük bulunmakta. Feodal bir sistemde yaşayan bir fert, bütün toplumsal veya bireysel ilişkisi, toplumsal sistemi, düzenlediği merasimleri, törenleri, inancını, itikadını, dini, siyasi düşüncesini ve bunların benzerlerini ebedi, ezeli, değişmez ve mutlak olarak görmektedir. Subuti, mutlak ve değişmeyen bakış açısı anlayışı, feodal toplumda yaşayan insanın özelliklerindedir. Köylü ve ağanın görüşleri aynıdır.

39

Bu yüzden de böyle bir düşünce yapısı feodal anlayışa uygundur.

Feodal devre ahlaki yönden manevi üstünlük esasına dayanmaktadır; maddiyata değil. Feodalizmin, ahlak, değer ölçüleri, insani değerler adına sözkonusu ettiklerini insani değerler olarak ilan etse de, insani fazilete dayanan bir ahlaki sisteme sahip değildir. Misafirperverlik, mertlik, namusa bağlılık, büyük insanlara saygı, bir ulusu yüceltmek ve benzeri karaktere sahip bu yapı bir nev'i ahlaki olarak toplumda yer etmiştir. Bu din kaynaklar feodalizm devresinin ahlakını oluşturur. Bu alt yapının, katolik toplumundaki ahlaki altyapıyı oluşturduğu ortadadır. Donukluk, sistemler değişse bile değişmeye kapalı olmak ve kısır bir döngünün hayata hakimiyeti onların

toplumdaki değişmez mutlak kanun mesabesindedir. Feodal toplumda her sınıf kesimlerinde bulunan kimseler, sahip oldukları böyle bir din konusunda kuşkuya kapılmazlar. Hiç kimse köylü veya hizmetçi olduğundan dolayı isyan etmez. Birinin han oluşu, onu ayaklanmaya itmez. Gökyüzündeki güneş gibi hanın varlığı da doğaldır. Nehrin akışı gibi, hayat da akıp gidiyor; her şey ezeli ve ebedidir! Hayat sürdükçe bu durum da değişmez mutlak olarak varlığını sürdürecektir! Varislerin değişmesi, mirasın bu aile içerisinde sonsuza kadar var olacağı anlamındadır!

Feodal devrede bu ebedilik anlayışının diğer toplumsal kesitlere de yansıdığı söylenirse mesele daha iyi anlaşılır. Nitekim bir ayakkabıcının oğlu ayakkabıcı, bir köylünün oğlu köylü, bir hizmetkarın oğlu hizmetkar, bir demircinin oğlu demirci, bir ressamın oğlu ressam olmaktadır. Bunun yanında bir hanın oğlu han ve bir melanın oğlu mela olmaktadır. Bundan dolayı bu dönemdeki feodal yapı, top

40

lumsal kurum ve bir devredeki toplumsal enstitüler iktisadi, sosyal ve fikri sistem gibi kapalıdır; donuktur; değişmeye ve kendisini geliştirmeye açık değildir. Bu kurumlar bu yapıyla değişmez, ebedi ve mutlak olarak kabul edilmekteydi. Öte yandan bu durum, katoliklerin benimsemiş olduğu altyapıyı da oluşturuyor.

Mukaddes Petros şöyle diyor: "Hakim sınıfın veya toplumun sistemine karşı çıkan kimse, yeryüzüne hakim olanın nizamına karşı çıkan kimse gibidir. Çünkü her iki sistem de gökyüzü sahibinin iradesinden kaynaklanıyor. "Bu cümlelerde, katolik anlayışının en açık örneği yatmaktadır. Zira Petros katolik kilise sisteminin kurucusudur. O, katolik mezhebinde kanun, altyapı ve İsa'nın sözcüsü durumundadır. Kilise böyle bir taşın üzerine bina edilmiştir. Görüldüğü gibi ortaya konan bu ölçü, feodal sistemde varolan değerlerin kendisidir. Bu cümleyi söyleyenin feodal mi

yoksa katolik mi olduğunu ayırmak imkansızdır. Her ikisi de birbirinin benzeridir.

Bu orta çağ devresinin çehresidir.

"Rönesans" bir kimsenin veya toplumun iki ölümü olduğu gibi, iki doğumunun bulunduğu manasındadır. Yani yeniden doğuş. Birincisi, yavrunun anne karnında beslendiği ve belirli bir süre sonra gerçekleşen doğumdur, ikinci doğumda ve anneye ihtiyaç yoktur, insan kendi kendisine doğar. Bu doğumu kendi irade ve isteğiyle gerçekleştirir. Alışmış olduğu geleneklerin ve kendisine mutlak bir gerçek olarak dayatılan dini görünümlü yanılgıların sınırını aşarak yeniden doğmayı gerçekleştirmesinin adıdır rönesans. Rönesans yeniden doğuş, yenilenme ve donukluktan kurtulmaktır. Nitekim ölüm de iki türdür. Biri insan öldükten sonra mezara konulmasıyla son bulan ölüm ve ikincisi ise insanın eliyle mezarını kazması ve kendisini diridiri mezara gömdükten 20 yıl sonra ölümü ile son bul

41

duğu ölüm. Bunun aksine cesedi toprağa gömülmüş olmasına rağmen uzun yıllar boyunca yaşayan, kendi elleriyle gerçekleştirmiş oldukları doğumla toplumun hayatında sonsuza kadar hayat bulanların ölümü de var. İkinci doğuşla, geleneksel ve veraset yoluyla etrafına örülmüş olan duvarın, surların dışına çıkabilenler "bireysellikten" kurtulup "tarihi benliğe" kavuşabilmişler. Ölümsüzleşen benlik. Bir şair, bir yazar veya bir öğrenci benliğinden sıyrılmazsa ölümsüzleşemez. Ondan sonra gelenler, daha üstün bir çalışma ortaya koyarak kendilerinden öncekileri unuttururlar. Ancak benliklerinden kurtulabilen şair ve yazarlar ölümsüzleşebilirler. Çünkü onların benliği toplumun benliğinde eriyerek yeni bir hayata dönüşmüştür. Bu tür aydınlar, her zamanın ve her neslin sözcüsü durumundadırlar. Bundan dolayı "Enveri sözün ustasıdır" demişler. Sadi şöyle der: "Ben ne söyleyeyim, sözün

efendisi Enveri böyle demiş"! Böyle insanlar neden tanımıyor? Oysa edebiyatın lamını bilmeyenler bile Mevîana'yı tanır. Onu överler, onunla yaşarlar her zaman biriminde her evde bulunur. Çünkü Mevlana benliğini toplumsal insanın ruhunda, insanın derdinde, insanın ızdırabında ve insanın ihtiyacında eritebilmişti. Enveri ise midesini doldurmak, belirli bir konum ve makam kazanmak maksadıyla benliğini koruyordu. Sadi de bu konuya değinirken Enveri'nin eserinde benlik koktuğuna işaret ederek, çıkarlara göre şekil alan eserlerden yakınıyor. Midesini doldurmak için sanatını sergilediğinden, onun ölümüyle sanatı da öldü. Bu gayreti neden sarfediyor? Bu büyük sanatı neden sergiliyor? Midesini doldurmak ve çeşitli çıkarlar sağlamak için Sonuç ne oldu? Olu bir sanat. Kendi ihtiyaçlarının sınırları arasında donmuş kısır bir sanat. Ama sanat yönünden ondan daha zayıf olanların eserleri ölümsüzleşti. Zara gömdük

42

ten 20 yıl sonra ölümü Rönesans, bir ferdin veya toplumun kendisini yeniden yenilemesi, onarmasıdır. Avrupa bin yıldan beridir ölmüş olduğunu kabul ettiğinden, o insani ölümün; toplumsal, kültürel ve fikri ölümün yeniden bir doğuma muhtaç olduğuna inanıyordu. Ne şekilde? Nasıl bir hayatla? Yunanistan'da veya Roma'da bulunan ruhla canlanmak istiyordu. Bu yeniden hayat bulmanın temel unsuru nedir? Eğer Orta Çağın durgunluğunun ve donukluğunun alt yapısındaki unsurun feodal sistemdeki iktisadi yapı olduğunu düşünürsek ki düşünüyorlar bu yapıyı oluşturan sistem ilerici ve yapıcı olmaz. Bir sistemin donuk durgun ve kapalı olması ve üst yapı açısından zahidane bir şekilde ahirete yönelmesi, manevi ruhun tecrit edilmesi, maddi hayata isyan, dünyayı aşağılama, teknolojiye muhalefet, ekonomiye, yapıcı hayata ve otoriteye karşı gelme gibi düşünceler, sadece feodal sistemin alt yapısına

bağlanamaz. Buna göre Orta çağdaki durgunluğun en önemli iki sebebi var: Biri feodalizm ve diğeri de katolik mezhebidir. İlki iktisadi ve toplumsal unsurun alt yapısı ve diğeri fikri ve itikadi unsurun üst yapısını oluşturmaktadır. Her ikisi de toplumun geleceğinde etkilidirler. Bu yüzden rönesans unsuru, uyanışın, orta çağı yıkan hareketin cevheri olmalıydı. Aydın ve kararlı tutumuyla toplumda fazlasıyla etkili olan katolik unsuru zayıflatan ve Avrupa'nın ekonomik ve sosyal alt yapısını oluşturan feodalizmi tamamen imha eden güçlü bir enerji üretebilmeliydi. Esasen rönesansın asıl anlamı da budur.

Bilindiği gibi feodalizm burjuvazi ile yani şehir hayatına, paraya, ticaret ve sanayiye dayanan orta sınıfın hayat tarzıyla son bulur. Ağanın ve ırgatın bulunmadığı sınıf burjuvazi sınıfıdır. Bu sınıf feodalizmi yok ettikten sonra, tarihin akış seyri içerisinde onun yerine geçer. Bu kaçınıl

43

maz bir seyirdir. Avrupa üniversitelerinde burjuvazi konusunda verilen derslerde, öğrencilerden pek çoğu bu durumun neden böyle olduğunu anlayamazlar. Çünkü bu aşamaların üzerinden asırlar geçmiştir; ders anlatılırken de sadece nazari ve tarihi teori üzerinde durulmaktadır. Oysa meselenin daha iyi kavranması için bu dönemden örnekler verilmelidir. Ben onlar gibi yapmayacağım, meselenin iyice hazmedilebilmesi için bir misal vereceğim:

Vereceğim örneklerin benzerlerine toplumda sıkça rastlayabiliriz. Tanıdığınız bir köyü gözönünde bulundurun. Ki bu tarz yerlerde yaşanan gelişme yaklaşık 30 ila 40 yılın sonucudur. Özellikle de yola yakın olan köylerde gelişme merhalesi daha hızlı olmuştur. Kapalı bir sistemin köyde değiştiğini düşünün... Üretim ve tüketimi kapalıdır... Tarım ve hayvancılığı da köye bağımlıdır; toprak mülkiyetine sahip olan

bir hanın dışındakiler ırgattırlar. Bu benim anlattığım sistemden farklı değil. Sistem amelelik ve klasik ziraat sistemidir. Misal olacak Mahmud Abad köyünün topraklarına uzanalım; bir kalede yaşıyan büyük malik göreceğiz. Bir köpeği ve beş güçlü atı var. Bir elinde tüfeğini tutup, öbür eliyle de kalın bıyıklarını büküyor. Han olduğunun anlaşılması için başındaki şapkayı da yana sarkıtmış. Çevresinde anbar ve buna benzer görevlerde çalışan bir sürü hizmetkar; geriye kalanlarsa köylü. Burada iki sınıftan fazlası yoktur. Biri sadece araç olan ve en aşağılık bir hayat süren köylü. Daha fazla çalışabilmek için öküz gibi yiyiyor. Başka da bir fonksiyonu yoktur. Ona böyle bakıyorlar, kendisi de gerçekten böyle olduğuna inanıyor. Bir diğeri de onların dünya görüşüne göre olanakların zirvesinde bulunan handır. Biri en yüksek zirvede ve diğeri en aşağı noktada. Bunun ortası yoktur. Bunların bütün hayatında bu iki uç nokta mevcuttur. Binaların

44

daki yapıya bakıldığında bu iki farklılık rahatlıkla görülür. Hanların, ağaların köylerdeki evlerine bakıldığında bu yapıların, han ve akrabalarının üst katta köylülerin ve hizmetkarların alt katta kalacağı şekilde yapılmadığı görülür. Böyle yapılmamıştır. Büyük bir avluya sahip belirgin özelliklerle yapılır. Ağanın bu binada hanın evinden ayrı konuk evi var. Şah makamı dedikleri bu odaları en değerli halı ve perdeler süsler. Kışın buralara kürsü kurulur. Kürsünün altında da bir ocak vardır. Kürsü hanlığa ve ocak da fakirliğe delalet eder. Bu şehirlerdeki durumun tam tersinedir. Acaba bu misafirlere ayrılan bölüm, neden hanın evinden ayrıdır? Neden böyle bir mimari yöntemi uygulanıyordu? Bunun manası, burada oturanların eşit olmadığını ve çelişki içerisinde olduklarını göstermektir. Bir araya toplanmaları mümkün değil, öyleyse bir odada toplanamazlar. Hatta o yukarıda, bunlar aşağıda

olsa bile bu toplama aykırıdır. Açıktır ki, bunlar bir meclis ve mahfelde bir araya gelemesler. Mimar geliyor ve diğerlerinden apayrı yeni bir bina inşa ediyor. Üst katta han ve akrabaları yani soylular yaşıyor, daha aşağılardaysa köylüler yani ırgatlar yaşıyor. Büyüklük ve mimari biçim bakımından farklı olması gibi, yüksekliğin de birbirinden farklı olmasına özen gösterilmiştir. Bu bir sınıfın malıdır. İki sınıf var ve bunların arasında başka hiç bir sınıf yoktur. Eğer nisbi bir soyluluk kazanan olsa bile, bunu soylu sınıfla ilişkide olmanın dışında bir yolla kazanamaz. Böyle bir ayrıcalık özgürlüğüne sahip olması mümkün değildir. Bu çiftçilik devresi, feodalizmin hayatını sürdürdüğü döneme rastlar. Han değişik bir insan, köylü değişik bir insandır. Soyluların evlerinin ambarı tahıl doludur, yağ doludur, tarım ürünleriyle tıkabasa doldurulmuştur. Her taraf yemyeşildir, bağlar meyve doludur. Genellikle belirli bir kapıya ve

45

ya duvara sahip değiller. Bu sınırlı çiftçilikte ve hatta iki sınıf hakim olduğu bu toplulukta belirli bir refah söz konusudur. Köy masrafi sisteminde, yabancı gider bulunmaz. Bununla birlikte bu köy masrafi sisteminde belirgin bir refah vardır. Ve açlık yeni bir unsurdur. Tek kelimeyle yabancı giderlerin köye saldırısıyla ortaya çıkmıştır. Bu yeni oluşum, üretim şekli değişmeden meydana gelmiştir. Dün köylü ekmeğini tarımdan, etini de öküzünden yiyiyordu. Köydeki yapı gereğince bağının meyvesini, sebzelerini yiyiyordu. Çünkü sebzeden ve meyveden başka masrafi yoktu. Tarımın neticesinden ürettiği gıdaları vardı, bundan dolayı paraya ihtiyacı yoktu. Hatta çoğu para saymasını bile bilmiyordu. Şehrin lüks masrafi geldikten sonra, para bulabilmek için yumurtasını kahvehaneye satması gerekiyordu. Aç kaldığında kredi alması gerekiyordu. Daha sonra o krediyi de lüks veya modern masraf araçlarına

veriyordu. Harcama dönemiyle birlikte açlık hadisesi doğdu. Kapalı bir toplumda, kapalı bir ekonomik yapı ve kapalı bir dünya görüşüne sahip bir köyden eşeği olan biri çıkıp, şehirden tüketim maddeleri yani kendi tabirleriyle eşya satın alıp getiriyor. Bu çeşitli eşyaları eşeğin sırtında dolaştırırken, kendi lisansı ile reklam yaparak satmaya çalışır. Aldıkları çeşitli eşyalara karşılık daha önce hayvan veya tarım ürünleri verilirken, zamanla para takas aracı oldu. Eşeğin sırtındaki mallarını tamamen tüketememesi halinde, başka köylere gitmektedir. Uzun süre köylere şehirlerdeki tüketim araçları bu yolla gitti. Köylerin tek tüketim enstitüsüdür bu. Fertler bu yeni dairenin etrafında dönmekten başka bir fonksiyon sahibi değiller. Önceleri köyden tarlaya mekik dokuyan ve başka inançların bulunduğu yerlerle ilişkisi olmayan bu köylü, içinde bulunduğu duvarları aşarak dağların ardındaki şehre inmektedir...

46

Köyde bakış ufuku genişleyen tek insan bu olduğundan, dünyadaki gelişmeleri, olayları ondan sorarlar. Hatta bütün köylünün bilgin konumu biçtiği hanın kendisi bile, gelişmeleri ondan dinler ve onun haberlerine göre yorumlar yapar. Bu adam sürekli gezdiği için zamanla olgunlaşır, bilgilenir. Bu bilgili adam, belirli bir zamandan sonra köye gelir ve bir dükkan açar. Bundan yirmi yıl önce dükkanına gittiğinizde, içinde biraz fıstık, buğday, kuru üzüm ve benzeri ürünlerin bulunduğu bir kaç çuval görürdünüz. Tavana süs için asmış olduğu bir kaç sabun torbası hemen göze çarpar. Bir süre sonra çay ve şeker gelir ve ardından şehirlilerin yediği şekerlemelerle, tatlılar. Sonra yavaş yavaş köyde dokunan kumaşların yerini tezgahlarda dokunmuş parçalar alır. Bir olan dükkanlar beşaltıya çıkınca, daha önce çamurdan yapılan pencerelerin içine rast gele konulan eşya, şimdi madeni

raflarda düzenli bir hal almıştır. Önceki basit eşyanın yerini, artık lüks tüketim malları doldurmuştur. Düzenli bir şekil alan vitrinleri artık yabancı markalı ürünler, diş macunu, traş kremi, lüks çoraplar ve benzeri mallar süslemektedir. Öyle ki dünün sade köylüsü son moda elbiselerin içinde, bir şehirli gibi hızlı ve düzgün konuşmaya başlamıştır. Konuşma tarzı değişmiş, ilerleyen dile ayak uydurmaya çalışıyor olmuştur, artık. Tarlalarda eskiden eser ve belirti kalmamış. Harman daha da büyümüş ama elde edilen tahıl onların evine değil, hanın ambarlarına gidiyor. Han da değişmiş. Her an şehre kaçmayı düşünen hanın eskiye ait tekbelirtisi, geçmişten kalan sararmış posbıyıklarıdır. Şehre kaçmayı giderek artan giderlerden dolayı düşünüyor. Çünkü getirilen malların, yeni eşyaların en fazla alıcısı han ailesi olmuştur. Hergün elbisesini ayakkabısını ve kozmetik malzemesini

47

değiştirir olmuş. Hele elbiseler gibi hergün değişen makyaj malzemeleri, kremler. Önceden hangi eve gitseydin, hatta hanın evi bile olsa yerde sade keçe seriliydi, şimdiyse her yanı lüks halılar kaplamış. Radyolar, buzdolapları ve şehirde üretilen kapılar hayatlarının parçası olmuş. Badanalar, pencere doğramaları ve benzeri giderler. Geçen yıl ve evvelki yılın mahsûlünün neticesi olan üç bin tümenden iki bin tümenni harmandan önce aldıkları gözönünde bulundurulursa, masrafların nasıl arttığı görülür. Daha sonraki yılda bu masraf daha fazla artar. Modaya uygun yeni takım elbiseyi giydikten sonra, bir daha eski geleneksel kıyafetlerini giymesi doğru olmaz. Çarığın yerine şehirlinin giymiş olduğu iskarpinleri giymek zorunda olduğunu hissettiğinden masrafı hemen üç bine çıkacaktır. Dörtbin küsürlük üretim geliri eski sınırlı üretimine bağlıyken, masraf gün geçtikçe artmaktadır. Kat kat artan masraf karşısında, bağlarını koruyamamaktadır. Bağında elde etmiş olduğu üzümleri

kendisi yemektir, bundan dolayı masraflarına para yetiştirmek için bağı bozup yerine buğday ekmeyi tercih eder. Kanal kazıp buğday eker. Neden? Üretimi artırmak için. Ürün yeni yılda paraya dönüşür. Sonraki yıllarda masraf sürekli yükselir, üretimse sabittir. Han bütün tarlalarını satsa bile, masraflarını karşılamaya yetmeyeceğini anlamasına rağmen, köyden gitmeye cesaret edemez. Bundan bir kaç yıl önce hanların vermiş olduğı görkemli ziyafetlerin geri planını araştıracak olsaydınız durumun hiç de görüldüğü gibi olmadığını anlardınız. Han köydeydi ama boğazına, kadar dükkanların borcuna batmış durumdaydı. Bu yetmezmiş gibi, köylüyü de idare ediyordu. Köylü güveni kalmadığından hana karşı saygısını yitirir. Artık zaman değışmiştir; üçbeş esnaf handan en az on bin tümen alacaklıdır. Han

48

ve ailesi durumu kötüye gittikçe esnaf kesimin yaşantısı ve giyimi iyileşmektedir. Bununla birlikte han, görünüşünü muhafaza etmeye büyük bir özen göstermektedir. Dükkan sahipleri, "şahnişin" denilen misafir konaklarının zahiri durumunu sürdüren hanlarla, köylüler arasında yeni bir sınıf olarak ortaya çıkar, burjuvazinin yeni temsilcileri. Han giderlerin yoğun hücumuyla birlikte yıkıldı, yokoldu yani feodalizm burjuvası son buldu. Ve sermaye sahibi esnaf kesimi hakim olur. Artık o her şeydir. Ailesi, yani burjuvazi sınıfı söz sahibi olur. Böylece yeni hakim sınıf dönemi başlamış olur. Köydeki feodalizm alt yapısının yerini bu kez, burjuvazi alt yapısı almıştır.

Büyük Fransa devrimi, orta sınıfın yeni Orta Çağ soylularıyla "luiler'i arasındaki sınıfın gelip onların rejimini yıkmasıyla gerçekleşti. Yeni döneme burjuvazi hakim oldu. Bu burjuvazinin feodalizm ve çiftçiler arasındaki gelişmesi demektir.

Feodalizmin gelişme gösteren bir sınıf tarafından yıkılması ve ardından Orta Çağın

sonuna doğru burjuvazinin bu köhne sınıfın yerine geçmesi. Öte yandan feodalizmin Batının ekonomisinin altyapısını oluşturduğu inkar edilemez, haçlıların müslümanlara karşı başlatmış olduğu savaşta feodaller taşımış oldukları öncü misyonundan dolayı yok olmaya doğru gidince, ülkenin bir kaç küçük şehrinde bir virüs gibi gelişme gösteren burjuvazi toplumda gelişme gösterdi. Feodallerin büyük darbe yemesiyle büyük şehirlere ve limanlara doğru yayıldılar ve daha sonra yönetimi ele geçirdiler. Orta sınıf olgunlaştı ve netice sağladı, işte bu orta sınıf eşek sırtında satıcılığa başlayan esnaf kesimidir. Ne handır, ne de köylüdür. Bundan dolayı teslimiyet, tevekkül, şükür, rızaya inanma onların dünyasında bir anlam ifade etmez. Hana inanma ve onun faziletli bir yaratık olduğunu kabullenmek sözkonusu de

49

ğildir. Kendisi çalışır, kendisi kazanır. Handan daha iyi düşünür, açılan yeni ufukla kendisinin giderek ilerlediğini ve hanın gerilerde kaldığını görür.

Bununla birlikte köylünün, ırgatın hanlar karşısında duymuş olduğu aşağılık kompleksi de son bulmuştur, onun şahsiyeti gelişme göstermiştir. Öte yandan tarihte köklü bir alt yapıya sahip olan hanlık kurumunun çoğunlukla dini yorumlarla desteklenen soyluluk geleneği böyle bir gelişmede bile kutsallığını yitirmez. Han bile bu kutsallığa inanır. Bundan dolayı köylüleri eski geleneğe göre hayatlarını sürdürmeleri yolunda baskı yapar. Şu geçmiş hayatı yansıtan evlerdeki yaşantıya göz atıldığında, köylerde radyo, kadın elbisesi ve benzeri tüketim mamullerini yayan ilk merkezin dükkan sahiplerinin evleri olduğu görülür, ilk önce dükkan sahibinin karısının elbisesi değişir. Neden? Çünkü han, toplumdaki sembollerin değişmesinden korkar. Çünkü bütün soyluluğu geçmişe bağımlıdır, ilerleme sağlandıkça, yenik

olduğunu hisseder. Bu yüzden geçmişin koruyucusudur. Hatta atası gibi giyinmek, onlar gibi asa taşımak, onlar gibi konuşmak ister. Onun gibi olmak, onun gibi yürümek ve onun gibi oturmak ister. Karısı ve ailesi, onun asaletini, geleneklerini, süs eşyalarını ve makyaj malzemelerini ve elbiselerini uzun zaman muhafaza eder, onlar gibi yaşarlar; onların ayakkabısını veya çarşafını giymekten dolayı gururlanırlar. Eski usulle yemek yemek onların kıvancıdır. Bu durum bizzat han için de övgü kaynağıdır. Bundan dolayı yeni masrafın, yeni yaşantının, giyimin, değişen ortamın karşısında direnmeye çalışır. Ancak her şey, değişen şartlar, gelişen olaylar onun aleyhine olmakta. Geçmişte güçlü olmasına rağmen, gün geçtikçe her alanda zayıflamaya doğru gittiğinden gelecekte endişe duymaktadır. Gelecek onun varlığı için bir teh

50

dit oluşturmaktadır. Oysa geçmiş onu gururlandırmaktadır. Burjuvazi geçmişte ayakçı konumundaydı, şu hanın ırgatlığını yapıyordu. Şimdi ise para ve mevki sahibi olduğundan hanın kürsüsünün yanında oturabiliyor. Geçmişte böyle bir şey söz konusu değildir; şimdiyse değişmeler oluyor. Bu değişmeler de bu sınıfa ileriye götürüyor. Bu sınıf ise durmadan değiştiriyor, geçmişin hatıralarını zihinlerden silmek istiyor. Durmadan ev değiştiriyor. Hatta geçmişte girmesine izin verilmeyen hanın bırakıp kaçtığı "Şahnişin'i satın alıp, orada oturmak istiyor. Hanın yerine yerleşip, ruhuna fatiha okumayı planlıyor! Köyde ırgatlık yaparken, şehre gelenleri bilirim. Bunlar şehirlerde büyük bir zahmetle çalışarak biriktirmiş oldukları paralarla, köye geri dönüp içinde yaşanmaya müsait olmayan evleri, sırf kompleksten dolayı satın almakta ve yazın arabasına binerek oraya gidip, tatil yapmaktadır. Bütün bu zahmeti geçmişte duyduğu aşağılık kompleksinden dolayı yapmaktadır. Bunun

aksine feodal burjuvaya karşı komplekse kapılmaktadır. Bu ikisi birbirinin aksine hareket etmektedir. Bu gidişatta burjuvanın başarılı olmasına karşılık, öteki kesim yokolmaya mahkumdur. Bundan dolayı burjuva psikolojisiyle, feodalizm psikolojisi toplum bilimi açısından çelişki içerisindedir. Feodal kapalı geleneklere bağlı ve soyluluğa inanmakta; asaletin, toplumdaki sınıfların, geçmişteki geleneksel yapının korunmasını isteyerek, dışardan gelecek hertürlü değişim ve reformlar karşısında büyük bir taassub göstermektedir. Burjuva geçmişteki yıkıcı tavrının aksine, zihinlerden geçmişi silebilmek için, köyde kıyafet, düşünce ve yaşama tarzıyla ilgili herşeyi değiştirmeye çalışmaktadır. Geleneksel bina ve giyim tarzının hızla değişmesini sağlamaya çalışan tüccar ve esnaf kesimi, diğerlerine nazaran daha çabuk bilgi sahibi olu

51

yor. Geliştirmiş olduğu yeni tüketim şekliyle gelir sağlayan esnafın çocukları, herkesten önce öğrenim yaparak köye, öğretmen ve memur olarak geri dönüyor. Öte yandan bütün gelişmelerden habersiz bir şekilde babasının yerine han olmak isteyen eski soylu çocuğunu okula yerleştirmek veya resmi bir işini yaptırabilmek için esnafın oğluna ricada bulunacak. Kendi dönemlerinin kapandığından habersiz olan hanın bugün içine düştüğü durum budur. Bu etkili her gelişme ve değişimdir. Bu kapalı geleneklerin yıkılmasıdır.

Ancak burjuva menfi bir duyguya sahiptir. Burjuva geleneklere bağlı olmadığından, bütün yorumlarını akla dayandırır. Eski gelenek ve adaletler karşısında kendisini bağımlı görmez, aksine onları yıkmaya çalışır. Hayatta ekonomik soyluluğa inanıp insani soyluluk ölçüsüne iyi veya kötü şekliyle değer vermediğinden ayrıca ahlaki öğretilere inanmadığından, gayretli, akıllı, zeki, reformcu, yenilikçi ve aydın

görünümündedir. Böyle bir görüş, feodal devrenin akış açısının aksine tekniğin ilerlemesine, ekonomik üretime, devingen durumdaki bir topluma uyum sağlar. Bu dünya görüşü, devamlı bir değişim içerisinde, maddi ve ekonomik ilerlemeyi doğurur. Böylece burjuvazinin gelişmesinin neticesiyle burjuvazi anlayış, 14. ve 15. yüzyılda feodal anlayışın yerine Batıya hakim oluyordu.

Rönesans yani Orta Çağ aleyhindeki bu yeni hareket, açık ve dinamik bir dünya görüşüyle çağdaş medeniyetin iktisadi tekniğinin temelini oluşturmaktadır. Açıktır ki yeni medeniyet, burjuvanın ruhunun tecellisidir. Yeni medeniyet, orta sınıfın eseri olarak, açık, saydam dünya görüşü ve yenilikçi, reformcu ve gelişmeye inanan ekolüyle feodalizm devrini sona erdirdi. Çiftçilik ve ırgatlık yapanların

52

donukluğu ve çektikleri zahmet ile feodalist yaşam tarzının; geleneksel prensip ve kapılılığı bu orta sınıfın geleneksel prensip ve kapalılığı bu orta sınıfın gelişmesine yol açtı. Bu iki sınıfın açıklığa, medeniyete ve ilerlemeye bakışı tamamen birbirinden farklıdır.

Burada bir esası vurguladıktan sonra konuyu tamamlamak istiyorum. Ardından da bütün bunlardan sonuç çıkarmaya çalışacağım. Acaba düşüncenin değişmesine sebep olan unsur, iktisadi ve toplumsal değişime de vesile sayılabilir mi? Veya iktisadi sistemin değişmesinin neticesinde mi düşünce değişiyor? Yoksa düşüncenin değişmesi mi, ekonomik değişikliğe yol açıyor?

"Marx" toplumsal ve ekonomik sistemin değişmesinden sonra düşüncenin değiştiğini savunarak, her insanda bir idrak gücünün ve kültür kalıntısının bulunduğunu, kültürün iktisadi yapının temelini oluşturduğundan, ekonomik sistemin düşünceyi de değiştirdiğini kabullenmek gerektiğini vurgulayarak; düşüncenin etki neticesinde

değiştirdiğini belirtir.

Öte yandan çağdaş sosyologlardan olan "Max Weber" bunun aksine bir görüş savunarak, düşünce, dünya görüşü, dinin bakış açısı ve geleneklerin değişmesiyle, toplumun farklı düşünmeye başlayacağı ve böylece, yaşam tarzlarının değişeceğine inanır. Buna göre Max Weber bir toplumun ekonomik yapısının, düşüncelerin değişmesiyle değişeceğini savunuyor.

Ancak tarihsel ve yaşamsal tecrübelerini gösterdiğine göre, bazen insanın düşüncesi değiştiği zamanlarda yaşantısının değiştiği, bazan da toplumsal sebepler hayatın değişmesine vesile olduktan sonra düşüncenin değiştiği görülmüştür. Misal olarak bazı unsurların etkisi ve çevre ko

53

nusundaki bilgilenmeyle şuur seviyesi artan bir kişiyi verebiliriz. Olaylarla ilgilenme oranında bilinç seviyesi artmaktadır. Bunun neticesinde daha fazla radyo dinleyip, haberleri takip etmeye ihtiyaç duyar. Bu bilinçlenmenin akışı içerisinde yaşam şartlarının kötülüğüne karşılık, şehirlerdeki refah seviyesini anlamaya başlar. Köyde hayat şartlarının fazlasıyla düşük olmasına karşılık daha değişik hayat şartlarının varlığını keşfeder.

Bu bilgi onun düşüncesinin değişmesine vesile olacağından, yeni üretim şekli araştırır. Daha önceleri buğday ekerken bu sefer, pancar ekmeye başlar. Veya şehre giderek işçilik yapar. Tahsil yapabilme yollarını araştırır. Önce düşüncesi değişmiş ve ardından da yaşam tarzı. Bazan da köyde çıkan maden kaynağına şehirden yatırım yapılır. Yapılan yatırım köyün hayat şeklini değiştirir; tarlalarda çalışan köylü bu kez madenlerde veya fabrikalarda çalışmaya başlamıştır. Eşek ve katırın yerine bundan böyle arabaya binecek. Giderek hayat tarzı değiştikçe ekonomik düşünceleri de

değişecek. Böylece yaşam tarzının düşünceyi değiştirdiği gerçeği ortaya çıkıyor. Her iki unsurun etkili olması halinde, toplumdaki hayat şartı değişmektedir. Eğer insanın düşünce tarzının değişebilmesi için, ekonomik yapının değişimine kadar sabretmesi gerekir tezi ileri sürülürse insanın toplumdaki mesuliyetinin varlığı inkar edilmiş olur. İnsan tarihin her merhalesinde, mevcut bütün şartlara rağmen toplumunu daha sağlıklı bir ortama ve refah içerisindeki bir merhaleye ulaştırmak için gayret gösterme sorumluluğu taşıdığı; determinist değişme merhalesini beklemesinin yanlış olduğu ortadadır. İşte insanın ve özellikle aydının mesuliyeti buradan kaynaklanmaktadır.

54

Ancak bu mesuliyet teorik ve hayali olmamalıdır. Bu mesuliyet insanın istediği gibi karar alması, düşünce ve inanç üretmesi ve toplumu istediği şekilde yoğurup, yönlendirmesi manasına gelmez. Toplum, aydının elinde istediği gibi yoğuracağı bir hamur değildir. Toplum, ilmi ve önlenemeyen toplumsal unsurlara sahip bir sisteme sahiptir, insan bilinçli, bilgili ve karar alabilme gücüne sahip bir birey olarak, tarihin zorlayıcı unsuru içerisinde etkileyici fonksiyonunu ifa etmeli ve gayretiyle toplumun şeklini değiştirmelidir.

Öyleyse toplumun zorlayıcı unsurlarıyla, bilinçli, hür ve irade sahibi insan fonksiyonu toplumun değişmesine, yeni şekil almasına vesile olur. Tarih bir evreden başka bir evreye geçer. Bundan dolayıdır ki, bazan fikriunsur, bazan maddi yaşam tarzı unsuru bazen de toplumsal öğeler insanın değişmesine sebep olur ve onun neticesinde toplumsal sistem değişime uğrar.

Rönesans ve Orta Çağ değişiminde sözkonusu bu iki önemli faktör mevcuttu. İkisi

hangi şekilde mevcuttu? Burjuvazi gelişti, alt yapıyı oluşturan feodalizmi değiştirdi.

Altyapı değiştiğinde, üst yapının, dūřūncenin, anlayış tarzının, dinin, edebiyatın, sanatın, şiirin, duyguların ve ahlakın değişmesi kaçınilmaz olur. Altyapı değişir.

Böylece burjuvazinin 13. 14. ve 15. yüzyılda burjuvazinin şekil değiştirdiğini söylerken, netice olarak Avrupa'nın dūřūnce yapısının değişme seyrine girdiğini söylüyoruz. Deęiřti de. Max Weber'in dayandığı diğer bir unsur, maddi ve ekonomik sistemin değişmesinden ayrıdır. Yeni çağın başlangıcında, yani Rönesans döneminde bu değişim unsuru Weber'e göre protestan unsurudur. Protestan mezhebi (Protestan yani itiraz etmek) daha önceki dini protesto etmek demektir. Protestan yani Avrupa hıristiyan aydınlar dini

55

anlama tarzına, sapmaya, dindeki hurafelere, kilisenin halk ile Allah arasında aracı görevini üstlenmesine karşı ortaya çıkıp kiliseye itiraz ettiler ve Hıristiyanlıkta yeni bir reform hareketi başlattılar. Protestan dininin bütün özelliklerini burada anlatmak mümkün değilse de, onun temel anlayışına işaret edebiliriz.

Katolik, daha önce de bahsettiğimiz gibi dūnyayı aşağılama ve riyazet yoluyla ahirete yönelmeyi tebliğ ediyordu. Protestan ise bunun aksine, Allah'ın insanın gülümsemesinden dolayı sevindiğini vurgulamamaktaydı. "Allah, lezzet almamız için yeryüzündeki nimetleri şirin görünümlü yaratmıştır. Bundan dolayı yeryüzündeki nimetleri aşağılamak, tanrıyı küçük görmektir." diyorlardı.

Burjuvazi protestanı konuşuyor. Feodal dönemde din ise köylüye şöyle diyordu: "Bu dūnyadaki sürülerin, tarlaların ve sarayın onun malı olduğu doğrudur; ama neye yarar? En fazla on, onbeş veya yirmi yıllık bir hayat sürer. Sen ise açlık ve çektiğin acılara karşılık ahireti elde edersin. O öldüğünde "esfelesafilin" de cehennem

ateşinde yanar. O ateşte yanarken sen de cennette Tuba dallarının altında rahata kavuşursun." Bu katoliklerin düşünme tarzıdır, içinde bulunulan zor şartları kaderi ilahiymiş gibi gösterme şekli. (Nitekim islam'a böyle bir anlayış girmiştir.) Yani "Previdance". Previdance nedir? Meşiyeti ilahidir. Yani eğer bir eşek gelir de "neden ben güzel bir şey olarak yaratılmadım" derse, küfre girmiş olur. Buna göre bir köylü de durumundan şikayetçi olursa küfre girmiş olur. Çünkü bu durum meşiyeti ilahidir. Bu fikir feodal dönemin düşünce tarzıdır.

Bu dönemden sonra burjuva yani orta sınıf, ortaya çıkıp şöyle diyor: "Hayır beyler! bu doğru değil. Neden biz

56

yoksul olalım ve herşey onların olsun? Mesele birinin maddi durumu çok kötüydü, 50 ila 60 yaşına gelmiş olmasına rağmen başını sokacağı bir evi yoktu. Genellikle onun bunun evine gidiyor "dün gece hazreti rüyada gördüm bana 'git falanın evini sevaplandır' dedi" diyordu. Bu köylü fezan kendi kendisine şöyle diyordu: "Allah'ım sen 'kim bir kaç selavat okursa ona cennetimde yakuttan bir saray vereceğim' diyorsun. Ben 50 yıldan beridir salavat okumakla, dua, zikir, oruç, namaz ve sıkıntıdan dolayı acı çekmekle meşgulüm... O yakuttan sarayları başkasına ver. Bu dünyada bir iki odalık bir yer olsa yeter!

Şimdi, burjuva sınıfı gelmiş ve başka şeyler konuşuyor. "Beyler! Geleneklere, dine ve soylulara bağlı olan melanın, soyluların menfaatine konuşacağından kuşku yok. Burjuva, köyün geleneksel dininin şemsiyesi altına sığınmıyor. Soyluların "Şahnişin"lerinden beslenmeyi kabullenmiyor. Burjuva diyor ki: "Sana ne oluyorda konuşuyorsun? Bizi yaratan bir Allah var ve benim de aklım var. Bütün bu nimetleri sadece biri için mi, yoksa hepimiz için mi yarattı? Bütün ürünü, sütü hanın evine

taşıırken bana bütün bunlar dünyanın kiridir. Hayvan leşi gibi pistir, değersizdir. Geri verseniz zoruma gitmez. Allah bütün bu nimetleri bizim için, lezzet almamız için yaratmıştır. Eğer bütün bunların boş, manasız, çirkin ve dünyanın kiri olduğunu söylersek, yaratıcının bütün bunları boşuna yaratarak zahmet çekmiş olduğunu söylemiş oluruz. Bir sanatkarın yapmış olduğu tabloyu küçük görmek, onu yapan ressamı küçümsemek demektir."

"Büyük bir dikkat, özen ve güzellikte yaratılan kainat, kulluğumuzun gereği şükran borcu olan ibadeti ifa etmemize sevk edicidir. Bu olağan üstü nimetlerle bezenmiş kainat sofrasından beslenmemizin ve yerin altındaki ni

57

metlerden yararlanmak için toprağın karnını yarmamızın başka ne anlamı olabilir? Bütün bu nimetler kulluğu daha fazla yerine getirmek ve yaratıcının sonsuz gücünü görmek içindir."

İşte bu şekilde konuşan burjuva sınıfıdır. Protestanlar da soyluların saraylarını destekleyen geleneksel dine karşı çıkmak ve yoksul kesimi savunmak maksadıyla ortaya çıktı. Bu itirazı kendisi için yapıyor. Han'ın tekelinde bulunan mülkiyet kutsallığına son verip, kendisi de mülkiyet sahibi olmak istiyor. Bu yüzden mülkiyetin tekelleşmesine şiddetle karşı çıkıyor. Ve feodal devreyi destekleyen kiliseye bu anlayışla kaçınılmaz olarak karşı çıkıyor. Ferdi özgürlüğün öncülüğünü yapmalarının temelinde de bu yatıyor. Çalışabilmek ve kendisine kapalı tutulan yoldan geçebilmek için, "bireysel özgürlük" tüccarın sloganı haline gelir. Bu ileri görüşlülüğe sahip olduğundan tüccarın her türlü sınırlama, bağ ve kısıtlamadan kurtulmak için büyük çaba gösterir.

Ancak Yeni Çağdaki özgürlük, burjuva sınıfının özgürlüğü oldu. Gümrük, kanuni

kural, bağ ve düzenlemeler, soylu sınıfın tekelcilik anlayışı, kavmi engeller ve sınıfların kendi yararlarına oluşturduğu tekel sınırı gibi yerleşik sistem, çalışmasına gelişmesine engel olduğundan, muhalif yorumla ortaya çıkmaktadır. Halkın arasından çıkmış, çalışmak ve gelişmek isteyen bu ferdin önünde hiç bir din, sınıf veya toplum engeli, düzenlemesi ve bağı olmamalıdır. Bu anlayış burjuvazinin özgürlük istemesinin kaynağını oluşturur. Burjuva kendisi için özgürlük istiyor. Biz ise bunu insanlık adına hümanizm amacı için yaptığını sanıyorduk. "Bırak çalışsın, bırak gitsin!" sloganı. Yani bırak çalsın, bırak götürsün.

58

Görüldüğü gibi aynı anda hem övüyorum, hem de eleştiriyorum! Neden? Toplumu donduran, geri bırakan geleneklerin yıkılmasında önemli fonksiyon oynayan feodalizmin etkisiz bırakılması yolunda etkili olmasından dolayı Övüyorum. Öte yandan bu hareketli, değişimci, güçlü ve ilerici medeniyet atmosferinde aşağılık bir insan yetiştirmiş olduğundan dolayı da yeriyor, eleştiriyorum. Protestan kilisenin insan ile Allah arasında aracı konumuna getirilmesine itiraz etti. Buradan yola çıkarak, kilise ve dinin emirlerinden uzaklaşmayı muhalefetin gereği olarak ilan ettiler. Protestanlar keşişlerin cennet ve cehennemi satmalarına; evlenmeye getirilen kısıtlamaya; dünya malının küçümsenmesine, mülkiyetin din adıyla aşağılanmasına itiraz ettiler ve buna karşılık mal sevgisinin, maddiyata yönelmenin ve iktisadın asıl görülmesinin Allah'ın isteğine uygun olduğunu ve bunun meşiyeti ilahinin kendisi olduğunu söylüyorlardı.

Avrupa haritasını zihninizde canlandırın. İtalya, Almanya, İsveç, İspanya, İngiltere ve bilahare Amerika gibi ülkelerin ekonomik durumunu kıyaslayın. Bütün bu ülkeler arasında sanai ve ekonomik açıdan en zayıf ülke İspanya'dır. Saat onda trenden inip

Barcelona'ya indiğinizde, yaşları 7 ila 18 olan 10 15 genç çocuk ayakkabınızı boyayabilmek için etrafınızı sarar! Bu ülke Orta Çağda tıpkı Bağdat gibi, kültür nurunun merkezi durumundaydı. İspanya'daki Endülüs medeniyeti dünyanın en parlak medeniyetiydi. Bugün bu hale geldi.

Ekonomik güç yönünden İspanya'dan daha iyi durumda olan ülke İtalya'dır. Fransa bunların arasında orta hallidir. Almanya Fransa'dan daha iyi bir duruma sahiptir. Amerika Almanya'dan daha üstün bir konuma sahiptir. Böyle bir sıralamada İspanya ekonomik yönden en alt sı

59

radadır. Bu ülkelerin ekonomik ve sanayi yönünden kıyaslaması yapıldığında medeniyet, ekonomi ve sanai açısından en iyi durumda olan ülkelerde, insan değerinin düştüğü, aşağı seviyedeki insan sayısında artma meydana geldiği, sınırlamaların büyüdüğü ve yükselme oranında ekonomik yoksunluğun da varlığını sürdürdüğü görülür. Aynı • şekilde ekonomik gelişmenin sağlandığı ülkelerin sıralanmasında, aşağı doğru inildikçe, ekonominin zayıflığına eşit bir şekilde katolik mezhebinin güç kazandığı gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Amerika'nın mezhebi protestandır. Almanya'nın da öyle. Fransa'da büyük çoğunluk katolik olmasına karşılık, protestan sayısı küçümsenmeyecek derecededir, ispanya'nın mezhebi genel olarak katoliktir. ispanya'nın, bir şehrinde üçyüz bin kişiyi sadece protestan olmaktan dolayı katlettiler. Büyük çoğunluğu katolik olan Fransa'da, son yüzyıldaki savaşlar boyunca sayısız protestan öldürüldü. Protestanlara karşı düzenlenen büyük katliamların ardından Fransa ekonomik bir güç sağladığında sonra protestanların büyük bir bölümü ya Amerika'ya göç etti ya da etkisiz bırakıldı. Max Weber'in de dediği gibi, "protestanların güç kazandığı her yerde, burjuva,

medeniyet ve maddi ilerleme de güç kazanmıştır. Katoliklerin güçlü oldukları yerlerde ise medeniyet, sanai ve ekonomi zayıflamış, gerilemiştir. Çünkü protestan mezhebi, maddi hayata, tekniğe, sanaiye ve ilerlemeye müsaitti. Maddiyat inancını

şekillendiriyordu. Katolik mezhebiyse maddiyata karşıydı. Bundan dolayı bu mezhep bağlıları, Avrupa'da olsalar bile sanai yönünde ilerleme sağlayamamaktadırlar. Öyle ki parlak bir tarihe ve hristiyanlığın merkezi olma özelliğine sahip olan italya bile, gerikalmışlıktan kurtulamamıştır. Diğer yandan

60

Rönesans zamanında bütün Avrupa ülkelerinin medeniyet ve uyanma bilincini aldığı ispanya, bugün hepsinden daha gerilerde bulunmaktadır. Bunun en büyük sebebi katolik mezhebinin teslimiyetçi zihniyetidir."

Bu Max Weber'in ortaya koymuş olduğu ekonomik ve / mezhebi coğrafyanın genel bir tasnifidir. Ortaya çıkan bu * değerlendirme, protestanların Avrupa'nın feodal yapısını, sanai ve medeniyetle değiştirmede güçlü bir motor görevini yerine getirdiğini göstermektedir. Burjuvazi Avrupa'da feodalizmin değişmesine sebep oldu ve neticede burjuva hakimiyeti sağlandı. Burjuva sınıfının hakim olmasını sağlayan şartlar protestanlık ile uyum içerisindeydi. Bundan dolayı burjuva sınıfı protestanlığın kuruculuğunda büyük pay sahibidir. Öyleyse her iki şekli de mevcuttur. Yani burjuva güçlendiği zaman, katolik mezhebini protesto etti ve protestanlık mezhebini kurdu. Öte yandan Avrupa'da 14. ve 15. yüzyılların Orta Çağda katolik mezhebi ve feodalizmle mücadele etmelerine sebep oldu. Öyle ki düşünce değişikliği, Avrupa'da ekonomik sistemin değişmesine vesile oldu. Ancak şu protestanlık ve burjuvazi nereden kaynaklanıyor? Almanya'lı bir yazar bundan 80 küsur yıl önce beş ciltlik bir kitap yazmıştı; ben şimdi onun görüşlerini bir kaç cümleyle özetlemek istiyorum.

"Protestanlık kısaca; İslamize olmuş hristiyanlıktır. Yani İslam'ın dünya görüşüyle tanışan hristiyanlığın, islam'ın dünya görüşünü, düşüncesini ve hareket tarzını

almasına rağmen hristiyan kalması Tıpkı Avrupa'ya gidip öğrenim yapan müslümanların, Avrupa'nın düşüncesini ve yeni ilim tarzını almasına rağmen dininde kalması gibi. Bununla beraber Protestanlık, Avrupa'nın modern anlayışına göre inancını yeniden yorumlamaktadır. Avrupa da katolik mezhebi islam toplumuyla tanıştığından dolayı is

61

lamize olmuştur. Yani islam toplumunun verdiği uyanıştan dolayı aydın kesim protesto yoluna gidiyor ve itiraz ediyor. Kendilerini donduran, sınırlayan ve geri kalmaya sevk eden mezhep aleyhinde ayaklanıyor."

islam'da ne vardı? iki şey: ilki kilise isminde resmi bir kurumu yoktu. Bunun yerine dini özgürlük ve ferdi içtiad söz konusudur, islam'da ilahi emirlerin üstünde, hüküm sahibi bir kurum ve insanın düşünmesini kısıtlayan bir anlayış yoktur, islam'da düşünce üreten olan alimler var; ancak bunlar ruhani (ulema) bir sınıfı oluşturmaz. Ruhani kelimesi Hristiyanlıktan dilimize girmiş ve "Ruhul Kudüs " ten türemiş bir ıstılahtır. Oradaki mollalar "siz cismani, biz ise ruhani bir varlıgız. Ruhul Kudüs bizde olduğundan, onu dünyada yaymak bizim vazifemizdir. Biz Ruhul Kudüs'ün varisleriyiz, siz değil! Yani halk onlardan da bilgili olsa ruhani olamaz. Hristiyanlıkta ruhani, diğerlerinden daha fazla bilgili olan kimse değildir, ;bilakis, şifa dağıtan kutsal bir nefes sahibi kimsedir. Bilgisi değil makamı kutsaldır.

islam'da ruhani (ulema) kelimesi yenidir ve oradan gelmiştir, islam'da alim var, ama ruhani sınıf yoktur. Alim ve talebe ıstılahlarımız var. islam'da halk öğrenci konumundadır. Alim ve alim olmayan arasındaki ilişkiyi belirleyen kurallarımız ve Islami ıstılahlarımız var. Alim kimdir? Alimler verasete mi dayanıyor? Hayır! Belirli bir resmi sınıf bağılısı mıdır? Hayır! Bir teşkilat üyesi midir? Hayır! Alim, kendi

başına araştırma yapmada, öğrenmede ve belirli bir seviye kazanmada özgürdür.

Halk da hür bir iradeyle istediği alimden istifade eder ve ilmi derecesine inandığı bir alimi taklid eder. Bu seçimde kimse onu zorlamaz.

62

islam'da, dini, fikri, akli, felsefi, toplumsal ve sanatsal yönetmelik yayınlayan resmi bir kurum yoktur. Diğer yandan islam toplumunda dini ve fikri bir merkeziyetçiliğin yerine siyasi merkeziyetçilik var. Avrupa siyasi merkeziyetçiliği islam toplumundan almış ve siyasi merkezleşmeye karşı olan feodalizmi, bu düşünce tarzıyla yıkmıştır.

Düşüncenin, dinin, inancın, hür içtihadın, Allah ile kul arasındaki serbest irtibat hakkının tamamen kilisede merkezleştiği, ruhaninin dini törenlerde vasıta olarak kabul edildiği ve dini özgürlüğün bulunmadığı avrupa, bunları yıkan düşünceleri islam'dan aldı. Bu hür anlayışla, kilisenin halk ile Allah arasındaki resmi aracılığına, kanuni, örgütsel ve hukuki statüsüne itiraz etti. Halk üzerinde haksızca bir sömürü kuran kilise, islam'ın bu düşünce tarzıyla etkisiz bırakıldı. Ancak Yeni Çağda daha sonraları siyasi merkeziyetçilik, ulusal hükümetlerin eline geçti. Feodal sistemin yerine, nasyonalist düşünce giderek yeretti. Feodalizm yıkıldı, kilisenin etkisi kaldırıldı onun yerine hürriyet, düşünce özgürlüğü, dini bağımsızlık ve dini araştırma yapabilme serbestliği getirildi.

Konunun fazlasıyla uzadığını üzülererek belirtmek isterim. Bundan dolayı kısaca sonuç çıkarmaya çalışacağım. Haçlı seferleri dünyada meydana gelen bütün savaşlardan farklı boyutlara sahiptir. Dünyada meydana gelen savaşlarda bir ülkenin veya toplumun sistemi ile başka sistemler savaşıyor. Haçlı seferlerindeyse durum böyle değildir. Ve sözkonusu sistem veya bloklar mevcut değildir, italya'nın sokaklarındaki bakkal, hamal ve benzerleri Doğu Avrupa'dan gelen halkla birlikte yaya veya atlı

olarak islam'ın güçlendiği 10. ve 11. asırda yola koyulup Konstantine, Filistin'e ve

Suriye'ye gelip oralarda uzun süre kalıp savaştılar. Bunlar savaştan sonra geri mi döndüler? Ha

63

yır. Bu Avrupa'lılar îslam ülkelerinde yıllarca kaldılar ve daha sonraları geri döndüler veya dönmeye zorlandılar.

İslam kültürüyle bu şekilde tanışmak, bir toplumun diğer bir toplumla savaş halindeki tanışıklığı gibi değildir. Bundan dolayı ben çoğunlukla Haçlı Seferleri yerine "Haçlı Göçü" ibaresini kullanıyorum. Batı halkı Doğu'ya gelip halkın arasında yaşamaya başladı. Doğu'nun yaşam tarzını, inancını, kültürünü ve sosyal ilişkisini tanıdı ve Doğu'dan 10. ve 11. yüzyılın sosyal sistemin yöntemini aldı Ve bu yöntemle Avrupa'da feodalizm aleyhinde; kilise, papaizm, cennet ve cehennemin alınıpsatılması aleyhinde; din ulemasının baskısı ve zorbalığı aleyhinde ve din ulemasının üstün olduğu, ulema sınıfının dışındakilerinin bundan yoksun oldukları şeklindeki düşünceler aleyhinde mücadele verdiler. Özgürlüğü sağlamak, düşünce ve aklın önündeki engelleri kaldırmak (yani labratuarında araştırma yapan bir müslüman fizikçinin, araştırmasını^ neticesini bilmek için) maksadıyla Avrupa'da amacıyla koyuldular.

EbuAla Meri şöyle diyordu: "Halk iki türlüdür. Ya dinleri var, akılları yok veya akılları var, dinleri yok." islam'ın en güçlü olduğu dönemde Meri böyle bir şiir söylüyor. Ebu Ala Meri'nin bu şiiri, islam'ın düşünceye vermiş olduğu değerin açık bir göstergesidir ve kanaatimce bu şiir "islam medeniyeti" adına tarih boyunca yapılan görkemli saray, cami, binalardan ve bu dönemlerdeki sultalardan daha değerli ve anlamlıdır. Yani hiç kimsenin tanımadığı bu güçsüz, zayıf ve yalnız adam,

islam hükümetinin en görkemli zamanında yönetimin üst noktalarına ulaşma,
dünyaya tasallut etme ve dünyaya sövme gücünden yoksun bu kör adam (EbuAla)
şiiir divanını yayınlatabiliyor; şiiirleri islam toplumunda hatta dini medreselerde
okunup

64

yorumlanabiliyor. Şiiirleri günümüze kadar okunabiliyor. Tarihte ona ait bir şiiirin
yakıldığına veya yok edildiğine dair bir rivayete rastlanmamıştır.

islam toplumu böyle bir özelliğe sahipken biz bugün bu hale geldik. Gazneli, Selçuk
ve Moğol Türklerinin gelip bu, / ara rejimi geldikten sonraki yıkım dönemi... Bu
dönemde > Moğollar yeniden feodalizmi, ısmarlama rejimleri ve hanedanlığı islam
toplumunun başına musallat etti. Daha sonra bu dönemlerde sufilik, zühd anlayışı
büyük bir yayılma gösterdi ve islam toplumunda (tıpkı hristiyanlıktaki gibi) sadece
ahirete yönelme eğilimi yaygınlaştı... Yani Avrupa yıllarca süren devamlı Haçlı
Seferleri boyunca Doğu toplumlarıyla olan ilişkisi neticesinde, islam'ın dünya
görüşünü, düşünce özgürlüğünü, dini araştırmasını, içtiihadını, Allah ile kulun
aracısız ve herhangi bir kurumun müdahalesi olmadan doğrudan irtibat kurmasını,
siyasi merkeziyetçiliğini ve ulusal birlik gücünü olarak bunları, toplumuna hakim
olan feodal sistemin yerine koydu. Feodalizmi, kabile sultanlığını Avrupa
toplumundan kovup, protesto etti. Burjuvazi gelişti; dünyaya önem vermek, kazanç
ve refah içerisindeki bir hayata kavuşmak gibi dünya görüşü, Orta Çağın ruhbanlık
ve zahitlik anlayışının yerine hakim oldu. Ancak Moğullar Irana geldikten sonra biz
hem feodalizmin ve hem de katolik anlayışın sultanı altına girdik.

Moğullardan sonra islam adına oluşan mezhep bir nevi katolik mezhebinin aynısıydı,
islam'da ruhbanıyet, inzivaya çekilme anlayışı yayıldı, saraylarda oturan hanlar bu

kez camilere yerleşti. Gazneliler döneminde saray bağlısı binlerce han islam toplumunda boy göstermeye başladı. Bu süreç içerisinde camiler ya yıkıldı veya tamamen terk edildiler. Çünkü padişahlar ve Moğul komutanları saray

65

larında benzersiz ziyafetler veriyorlardı. Bu yüzden camilere sıra gelmiyor ve hatta buraları ařaęılıyorlardı. Ruhbaniyet, maęaraya çekilme, uzlet, riyazet, tasavvuf, kenara çekilme, ie çekilme, dünyadan rahatsızlık duymak gibi dūřunceler Moęullar döneminde islam toplumuna kűltűr ve dini ruh olarak giren ۆzelliklerdi. Bunlar Moęulların islam toplumuna bıraktıęı armaęanlardı.

Bir ۆnceki dönem, dünya gۆrűřű ve dünyadaki hayat tarzını daha iyileřtirme dönemiydi. Andreo V. e bakın. Kilisenin zűhdű ve riyazet aleyhinde yazdıęı ve yayınlattıęı eserinin ismini Kur'an'dan alarak "Yeryűzű Maideleri" koyuyor. Bu, islam'ın devamlı olarak yeryűzűndeki nimetleri űstűn gۆrdűęűnű anlatmayı hedefliyor. Hıristiyanlık ise halka sűrekli dünya nimetlerinin kۆtűlűęűnű anlatmıřtır. Bu evrensel dünya gۆrűřű islam'la tanınmıřtır.'Hıristiyanlık bilgi nurunu yakalayabilmek için, midenin a olmasını ۆęűtlűyordu. Karınları açlıktan guruldadıęında bűyűk bir yaptıklarını sanıyorlardı.

Ancak daha sonraki sistemler, islam'ı zűhd ve inzivaya iticek, maddi hayata, teknolojiye, ekonomik hayat muhalif bir duruma sűrűklediler.

Bir Alman hanım "Allah'ın Gűneři Batının ehresini Parlatıyor" isimli bir kitap yazdı. Bu kitapta Alman hanım çok gűzel bir yۆntem kullanarak, kitabına akıcılık kazandırıyor. Bir kahvede bir hanımın arkadařıyla sohbet etmesini aktaran yazar, konuřmacıların sohbetlerinin bűyűk bۆlűműnde islam'dan Alman diline girmiř olan ıstılahları çokça kullanıyor olmalarına deęiniyor. Kahvehane, kervan, kervansaray,

bazar, mahzen, elmas ve buna benzer pekçok kelime değişik şekillerde Alman diline girmiştir. Mahzenlere büyük eşyalar bırakılırdı Pek çok çeşit orada toplanırdı. Bu kelime Avrupa'da "meğzen" olarak kullanı

66

lırken Doğu"ya gelince "mağaza" oldu. Bu kelimelere bakıldığında islam ekonomisinin Yeni Çağ veya Orta Çağın sonlarında Avrupa'daki ekonomik etkisi daha iyi anlaşılır. Bu hanım yazar kahvede iki Alman bayan arasında geçen iki saatlik konuşma süresince, konuşmacıların daha çok arapça, farsça veya türkçe konuştukları halde kelimelerin Almanca olmadığından bile habersiz olduklarını yazıyor. Fransız kültürünün bunca etkisine rağmen, bir dile iki fransızca kelime girdiğinde çoğu insan farkına varır. Ama bu iki bayan iki saat boyunca Almanca konuşuyor olmalarına rağmen kullandıkları kelimelerin Almanca olmadığını fark edemiyorlar. Kuşkusuz bu islam ekonomisinin etkisinden kaynaklanıyor.

. Benim bu kitap ve diğer eserlerde gördüğüm kelime sayısı iki bini geçiyor ve bu kelimelerin ve ıstılahların tamamı islam'dan Avrupa'ya girmiş Bu kelimeleri, teknolojik, ticari, ilmi ve felsefi terimleri belirlemek için sıraya koydum. Bu kelimelerin yüzde sekseni sadece ticari terimlerden oluşuyor. Ya ticareti malları veya ticari meseleleri kapsıyor. Fransızlar şimdi kervansaraya "lökervansaray" diyorlar. .Kelimenin başındaki "lö" onların malıdır. Veya bugün her çeşit eşyanın bulunduğu mekana "pazar" demeleri gibi. Ondan sonra daha çok ticareti ilgilendiren teknik ıstılahlar var. Misal olarak: Dinar, kerrabe (arp. şişe) gibi. Bunlar ticari araçlardır. Bunlardan yüzde onu ilmi kelimelerdir. Kimya gibi. Mesela "elcebri" arabçadaki "el" ekiyle birlikte kullanılmaktadırlar. Yüzde üç veya dördü felsefi ıstılahlardan oluşmaktadır. Kuşkusuz bütün bu kelimeler, ekonominin seviyesini ve kaynağını

göstermeye yetmektedir. Nehirlerde taşımacılık yapabilmek ve denizlere açılabilmek

için gerekli olan pusulayı, islam toplumundan alınca ufukları genişledi. Ve

Lisbon'dan öteye yol olduğu

67

nu ve Avrupa'dan başka dünyaların da bulunduğunu anladılar.

14. ve 15. yüzyılda coğrafi keşifler, göçler, Amerikan'ın keşfi, Asya'ya ulaşmış, yeni ticari yolların açılması, limanlar, büyük pazarlar ve uluslararası ticaretin Avrupa'ya yayılması devri başlayınca, Avrupa'nın kapalı toplumu açılma sürecine girdi. Bu ilişkinin neticesinde, Doğu ve Batı'nın ticari etkileşimiyle, burjuvanın gelişmesiyle ve Islam ülkelerinde üretilen araçların etkisiyle feodalizm tamamen etkisiz bırakıldı.

Hatta Avrupa'da bir haçın, üzerinde "Allah" ibaresi bulunan bir sahte etiketle

satıldığını görmekteyiz. Tahran'da satılan malların üzerindeki (Mede

in.....) etiketine karşılık, Avrupa'da burjuva kendi yaptığı

taklit mallarını üzerine Doğu'nun etiketini basarak satıyordu. Batılılar bu "Allah"

ibaresinin dini bir mefhum olduğunu bilmediklerinden, tıpkı doğudan gelen Kılıç ve

diğer malların üzerindeki etiketi kopya ederek tüketiciye malın Doğu dan geldiğini

ispatlamak maksadıyla haçın üzerine "Allah" ibaresi bulunan etiketi vurabiliyorlardı.

Bugün Doğu'ların düşmüş olduğu gülünç durumu. Batı, uzun yıllar bilincinde

olmadan yaşadı. Sözkonusu haç örnekleri bugün Paris'te bulunmaktadır. Öteyandan

Avrupa'da özellikle Stokolm şehrinde yapılan kazılarda islam ülkelerin, özellikle Iran

ve Buhara ya ait sikkelerin bol miktarda bulunması Batının Orta Çağda feodal ve

kapalı bir toplum halindeyken, başlayan ticaretin ve ekonomik ilişkilerin boyut ve

etkisini göstermektedir. Hiç kuşkusuz bu yeni açılım dönemi, burjuvanın gelişmesini,

Avrupa'nın dünya görüşünü ve feodal yapısını değiştirme sürecini hızlandırdı. Yani

burjuvazi, ticaret ve göçlerin neticesinde oluşmuştur. Haçlı seferleriyle birlikte

başlayan protestanlık hareketi ve üstyapının yıkılması hareketi, Orta Çağın

68

sonlarına doğru hristiyanlığın İslamize edilmesini sağladı.

Ben Hindistan'da bulunan İslam'dan etkilenmiş "veda" kitabına sahip hinduların

sikkeleri üzerinde araştırma yaptığımda bu dinin de İslamize edildiğini gördüm.

Nitekim bu din de ekonomik hayata, çalışmaya ve gelişmeye muhalif motiflere

sahiptir. Bu dine ait sikkelerin geçmişinden anladığım kadarıyla, ekonomi ve ticaretle

uğraşan kesim Hindistan'ın soylu ve zengin sınıfıymış.

İslam'ın evrensel ve dünyayı düzene sokma görüşüdür. Ve açıkça İslam'ın ekonomik

risalet olduğunu resmen ilan ediyorum. Bunu ben söylemiyorum, Ali (a.s.) söylüyor:

"Maddi hayatı olmayan' içim nur doludur' derse yalan söylemiş olur. insanın midesi

tok olmalıdır. Ekonomik bir refah seviyesi olmayanın dini ve maneviyatı da olmaz.

Fakirlikten cehalet doğar, din değil." Ebuzer; "Bir eve fakirlik girerse, din öbür

kapıdan çıkar", diyor. Bu "fakirlikte Allah'ın rızası var" denilen dinden farklı bir

dindir. Kur'an'da üç kelime var. Biri servet yani iktisad, biri hayr ve diğeri de Allah'ın

fazlı. Bu üç kelime iktisadi servet manasındadır. Din dünya görüşüne sahip

olduğundan, maddi hayat manasındadır. Ekonomik bir asalete sahip olan bir dindir.

"Dünya ahiretin tarlasıdır. Bu ne demek? Yani dünyasını bozan ahirette bir risalet

sahibi olamaz. Maddi hayattaki amelinin neticesi olmalıdır. Ahirette yeniden

başlama, onarma imkanı da yoktur. Ahiret yani hayatın felsefesi, yani tekamül, yani

bir toplumun alın yazısı, insan türünün alinyazısı, bir milletin alinyazısı... Din, bir

toplumun ekonomik yönden kalkınmasını, gelişmesini sağladığı ve sosyal adaleti

sağlayabilmek için gerekli tedbirleri aldığı zaman var olur. Çünkü fakirlik

olduğunda, cehalet olur. Cehalet fesattır ve fesat da sınırlama, ve ahlaki

69

fesattır, islam dini, bir dünya görüşü ve ekonomik asaletten oluşan güçlü bir alt yapıya sahiptir. Ekonomik asalet de sahip olan bu altyapının, Batıdaki altyapıyla farkı nedir? Farkı şudur: islam'da ekonomi bir araçtır, asıl hedef insanın eğitilip, takammüle ulaştırılmasıdır, islam'da, Allah maddi ve tabii olgularda aranır. Ahlak, olgunluk ve tekamül sadece ekonomik bir servet ve güç sahibi olan toplumlarda bulunabilir. Bu benim savunduğum görüştür. Bundan dolayı ben islam'ın meteryala dayanan bir idealizm olduğunu söylüyorum. Bu idealizm manevi bir tekammüldür ve doğrudan tabii realizme, duygu ve ekonomi temellerine dayanır, işte bundan dolayı Lui Garde şöyle diyor: "Esasen îslami Medine toplumu, bir ticari ve iktisadi medeniyettir."

Jeoloji uzmanı Debr de şöyle diyor: "islam gelip Kuzey Afrika'dan Körfeze kadar olan geniş bölgeleri kontrolüne geçirdikten sonra topraklarda tarım azaldı, neden? Çünkü islam, şehir hayatı, burjuva orta sınıfın gelişmesi, toplumsal hayatın hareketlilik kazanması, toplumun ticarete, el sanatlarına, küçük tezgah yapısına dayanması ayrıca şehirlerin kalbini oluşturan islam toplumunun yoğun uğraşları arasında olan pazar hayatının zenginleştirilmesi için büyük gayret gösterdi, "işte bundan dolayı katolikler dünya görüşünü islam' dan aldığı zaman protestan oluyordu. Ve protestanlık, Max Weber'in de söylemiş olduğu gibi Avrupa'nın gelişip, değişmesine, dünya görüşünün ve dine bakış açısının gelişip, yeni şekil almasına etki eden unsurdur. Han ve köylü arasındaki dengesiz çelişkilerin içinde büyüyüp gelişen burjuva orta sınıfının oluşması 10. 11. ve 12. yüzyılda Haçlı seferleri sonucu islam toplumuyla olan ticari, ekonomik, teknik ve ilmi etkilenmesine dayanır.

Bununla da anlaşılıyor ki, Rönesans Yunanların altın devrine geri dönüş veya Yunan ve Roma devresine yeniden dönme değildir. Bu unsurlar yeni medeniyeti oluşturmadığı gibi, katolikler aleyhinde protestanlığı da oluşturmuş ve onu aleyhte ayaklandırmış da değildir. Kapalı feodal sistemin yıkılması, burjuva ve protestanlığın gelişmesi böyle bir anlayışı ortaya çıkarmış da değil. Her iki unsur da tamamen Haçlı seferlerinin sonucu olmuştur. Ekonomik sistemin değişmesine yol açan unsur yani burjuvazi, Avrupa'da böyle büyük bir medeniyetin kurulmasına ve ülkeyi saran kapalı devrenin yıkılmasına yolaçtı. Öteyandan dindeki zaaf noktasını oluşturan geleneksel hurafelere ve sapmalara karşı başlatılan protesto hareketi, yeni medeniyetin gelişmesinde büyük bir rol oynamaktaydı. Yeni medeniyet dinin terk edilmesi veya protestosuyla oluşmadı. Aksine geleneksel dini görüşün değiştirilmesi sayesinde meydana geldi. Toplumsal ideallerin, adaletin, hürriyetin ve ilerlemenin dini bir toplumda gerçekleşmesini, dinin inkarına bağlı gören aydınların bu düşüncesi bir ütopyadan başka bir şey değildir. Ve mümkün de değil. Mümkün olsa bile en az yüz asırlık bir çalışma gerektirir. Avrupa'daki tecrübeler, aydınların din unsurunu bir kenara itmediğini gösteriyor. Eğer böyle bir yönetime kalkışsalar, kuşkusuz kilise onları halkın karşısında etkisiz hale getirecekti. Öyle ki Avrupalı aydınlar dinin bakış açısını değiştirip, ihya ettiler. Kapalı toplum oluşturmaya aracı tutulan dini, bir reformla yenilediler; isa'nın kurduğu dinin düşüncesini, bakış açısını değiştirdiler ve dini yeniden yorumladılar. Ortaya çıkan bu gerçekler, aydınların kendi ideallerini gerçekleştirmek için, bir toplumdaki dini kaldırmaya çalışıp, kitleleri dinsizleştirme hareketini başlatmasının büyük bir facia olmakla birlikte herhangi bir neti

ce sağlanamayacağını da ispatlamaktadır. Böyle bir yol, ütopyadan ve büyük idealleri dondurmaktan öteye gitmez. Avrupa aydınları dine giren fazlalıkları protesto ettiler, hurafelere itiraz ettiler, dini olumsuzlayıp, inkar etmediler; yani reform yoluna gittiler.

Kapalılık, sınırlama, donukluk ve yokolmaya vesile kılınan dini, aksiyon, ilerleme ve yapıcılığa kaynak yapabilmek için, dinin yorumunu anlaşılma biçimini ve tarzını değiştirmeli, toplumun bütün kabiliyet ve yeteneklerini, topluma hakim olan dinin gücüyle birlikte adaletin, ilerlemenin ve gelişmenin gerçekleşmesine sarfetmeliyiz.

KAPİTALİZMİN AKILLANMASI

Şimdi defalarca işaret ettiğim ancak ayrıntısına girmediğim bir meseleye değinmek istiyorum. O da "Kapitalizmin akıllanması" şeklinde yorumlanan meseledir.

Bir bilgin, bir tarihçi veya bir feylesof, tarihin değişim kanununu araştırdığı, bunun hangi tarihi diyalektikten etkilendiği toplumsal inkılapların ve sınıf değişimlerinin ne şekilde geliştiği konusuna girdiğinde büyük bir yorum gücüne erişir ve patlama noktasına gelir. Diyalektiğin zorlayıcı tezadıyla, kendi aleyhindeki sınıfı etkisiz bırakır ve inkılapçı bir tavırla hakim sınıfı yıkar ve daha sonra kendisi yönetime gelir. Ve kendisi hakim sınıf olur. Kuşkusuz kendi sınıfı da, ilmin cebri iticiliği ve tarihi hedefin yüklediği misyonla karşı karşıya gelir. Bunun boyutlarını kav

*) Çünkü bu mesele teorik, ideolojik ve ilmi bir meseleden bugün hususen üçüncü dünya ülkelerini yakından ilgilendiren tamamen pratiğe ve gerçeğe dayanan bir meseledir. Bundan dolayı bu mesele ayrıntılı olarak incelenip, yorumlanmalıdır.

**) Şivardzın sozkonusu ettiği ıstılah şudur: "Le Capitalisme Se Rationalise". Yani

Kapitalizm akıllanıyor, uyanıp, bilinçleniyor. Neden? Bir yazarın dediği gibi

Marxizm, ploterya sınıfının uyanıp, bilinçlenmesine vesile olduğu kadar, dolaylı olarak kapitalizmin uyanmasına ve akıllanmasına vesile olmuştur.

73

ramaya başladığı an, karşısında yeni bir tehlike görür. Yani prbler sınıfın tarihi felsefeyi ve diyalektiğin tarihteki fonksiyonunu öğrendikten sonra bilinçlendiği, bu sürede hangi unsurun inkılabın akışını onun lehine şekillendirdiğini anladığı, hangi etkenlerin kapitalizmi içten yıkmaya vesile olduğunu anladığı gibi, kapitalizm sınıfı da aynı şekilde ve aynı ilmi kanun doğrultusunda, hangi tarihi, sosyal ve sınıf unsurunun onun varlığını tehlikeye soktuğunu ve hangi tarihi akışın, tutumun ve hangi sınıf irtibatının hakim sınıfı ve kapitalist sistemi kesin bir patlama noktasına getirdiğini ve bu yoldaki tehdit unsuru olduğunu anlamaya başlar.

Marx'ın da inandığı gibi, insanın bilinçlenmesi, toplumsal şuurlanma, işçi sınıfının bilinç kazanması ve sınıf öncülüğünün parti ismiyle yürütülmesi, bir unsur, ve amil olarak, dialektik inkılabı ve tarihin zorlayıcı seyrini bu sınıfın menfaatine yönlendirip, hedefe ulaştırabilir. Bu esas doğrultusunda hakim sömürgeci sınıf, yani bu son sistemdeki kapitalizm sınıfı da, bilinçlenmenin ilmi bilgilenmeye vesile olan unsurunu, hareket kanununu ve tarihsel evrimleri kendi »sınıfını korumak, tarihin seyrini inkılap yolundan saptırmak ve bu unsurları kendi sınıfının devamı yolunda kullanmak imkanına sahiptir.

Bu analizden de anlaşıldığı gibi, bir ekol hadiselerin seyrini değiştirmek yoluna gittiği şekilde, karşı taraf yani düşman "da aynı şartlar altında bilinçlenir ve süreci kendi lehinde değiştirebilmenin yollarını araştırır. Buna göre kapitalizm devrime sebep olan önemli bir unsurun "rekabet" olduğunu ve bu unsurun ekonomide şişmeye

yol açarak kapitalizmi zorlayacağını; bunun neticesinde ekonomik buhran ve işsizlik doğuracağını ve bu olumsuz platformun işçi sınıfının devrimine yol açacağını anladığı zaman,

74

bütün bu unsurları ortadan kaldırılabılır. Diğer bir ifadeyle, o da tıpkı Marx'ın inandığı gibi bütün bu unsurların işçi sınıfının devrimine vesile olduğunu kabullenmektedir. Bu gerçekler ışığında, işçi sınıfının devrimine gerekli zemini hazırlayacak unsurları ortadan kaldırılabileceği gibi, bunları değiştirebilir de. Böylece bu ekonomik seyir içerisinde işçi sınıfının kozasını örmeye başlamasını engeller.

Yani rekabeti ortadan kaldırır. Şirketler, holdingler ve Ortak Pazarlar kurar. Bugün hiç bir zaman 1920 ve 1925 yıllarındaki hikayelerde anlatıldığı gibi, büyük fabrika sahipleri milyonlarca dolar karşılığında üretmiş oldukları ürünü yakmak veya denize dökmek zorunda kalmayacaklardır. Rekabetten dolayı iki sermaye sahibi aynı cinsi fabrikasında bol miktarda üretiyordu. Ancak piyasaya bol miktarda malın sürülmesinin, kazancı düşüreceği, hatta kazancın işçi masraflarına bile yetmeyeceği düşüncesiyle, üretilen malın büyük bölümü yakılıyor veya denize dökülüyordu.

Büyük talebe karşılık az bir arzla piyasayı dengelemeye çalışıyorlar. Bunlar kapitalizmin varlığını tehlikeye, krize sokan ve bununla birlikte proleterya sınıfının devriminin hızlandırıcı unsurlar doğurmaktadır. Meydana gelen bu krizde sermayedarların işçileri işten çıkarması da kaçınılmaz olacaktır.

İşçi sınıfının devrimini hızlandıran unsurlardan biri dialektiki bir esastır: "Keyfiyet ve kemmiyettir değişimi." Keyfiyet ve kemmiyet, bizim de hissedebildiğimiz toplumsal ve sosyal bir kanundur. Örnek olarak bir şiiri tek başınıza okuduğunuzda, bir grupta okunması, kadar etkilenmezsiniz. Gruptaki duyguyu, heyecanı ve etkiyi

meydana getiren özel durumu ne oluşturuyor? Kemmiyet artmıştır. Yani iki üç kişinin oturup, bu şiiri bu keyfiyetle okumasının yerine şimdi bir grup toplanmış ve aynı şiiri aynı key

75

fiyetle okumaktadır. Kemmiyetin artması keyfiyeti de değişmektedir. Bu şekilde şiir okunuşu, duygusallığı, heyecanı arttırır ve bütön bunların düşünceyi etkilemesi ortamını doğurur. Burada kemmiyet keyfiyete dönüşür. Marx bunu toplum biliminde sözkonusu ediyor.

Sınıf sisteminde de durum buna benziyor. 19. y.y'^da Marx'ın "Köylüler inkılapçı bir sınıf olamaz, kendiliğinden bilinçlenemez, onda sınıf bilinci gelişmez veya geç oluşur; ancak işçi sınıfı onu uyandırabilir, ona öncülük yapar ve onu sınıfı konusunda bilinçlendirir" demesi kemmiyete ve köylünün iş yerinde tıpkı işçi gibi sıkıştırılmamasına dayanıyor. Köyde bir tarlada köylüler 100 bazan 200 metre aralıklarla çalışırken, sanai sisteminde işçiler yanyana toplu olarak çalışıyorlar ve bazan 500 metrekarelik bir alanda 2 bin 3 bin işçi topluca çalışabiliyor. Buna ek olarak evleri de yanyana olabiliyor, işçilerin çalışma alanı birlikte yaşadıkları atmosfere de yakındır. Buna göre kapitalizmin sanayi sisteminde, işçi işçi genel manasıyla çalışan sınıf sömürölen sınıf manasında toplu olarak baskı altındadır. Halbuki feodal sistemde işçi çalışan sınıf yani köylü dağınık olduğundan eşit şekilde baskı görmez. Sanai sistemi ve kapitalizm teknolojisi gelişme gösterdikçe, tarım ve feodal yapı sistemini geri plana iter ve iş gücünün sayısal yönden yoğunlaşmasına vesile olur. Bu yoğunluk gün geçtikçe de artar. Daha önceleri 10 veya 20 kişilik gruplar şeklindeki iş yerleri olmasına karşılık, küçük sermayeli tüccarların yerini büyük sermaye sahibi sanayicile

*) Bu fizikte de görülmektedir: Misal olarak hareketin sudaki kemmiyeti (miktarı) artırıldıkça, suyun keyfiyeti (yoğunluğu) de farklı olur. Suyun sıcaklığı yüz dereceye çıktığında, keyfiyeti (yoğunluğu) de değişir ve buharlaşmaya başlar. Bu kemiyetin değişmesidir. Ve sebebi de keyfiyetin belirli bir safhaya ulaşmasıdır.

76

rin almasıyla birlikte sermaye birikimi ve ardında işçi yoğunluğu meydana gelir. 100 küçük sermayeli tüccarın yerini beş büyük sermayeli sanayici alınca işçinin sayısı yoğunluk açısından büyüme gösterir, işçilik sayısal yönden yoğunlaşır ve tıpkı sudaki sıcaklığın uğradığı keyfiyet değişikliğinde olduğu gibi bir değişim oluşur. Bu değişimin ismi, devrimin keyfiyeti, uyanış veya işçi sınıfının bilinçlenmesidir. Eğer dikkat ettinizse fabrikalarda çalışanların dışında, okullarda toplu olarak eğitim gören öğrencilerin bilinçlenme sürecinde hızlı olmaktadır. Bunlar belirli bir süre toplu halde duruyor ve daha sonra evlerine dağılıyorlar, insanların bu şekilde biraraya gelmeleri, yakınlaşmaları ve yoğunluk oluşturmalarının sebebi bir iş merkezinde veya hayatın herhangi bir safhasında ortaya çıkan şartlardan kaynaklanıyor. Bu yoğunluk onların bilinçlenmesine vesile olmaktadır. Buna karşılık dağınıklık ve perakendelik bu bilince zemin oturtmakta veya bu akışı yavaşlatmaktadır, işçilerin birbirleriyle sürekli temas içerisinde olmaları neticesinde bilinç seviyeleri artar; zihinlerindeki kargaşa ve yoğunluk süreklilik kazanır. Bu süreklilik anlaşmalarına, düşünce alışverişi yapmalarına ve fikri tartışmaların çıkmasına vesile olacağından, sorunun hızlı bir şekilde programlanabilmesi, bir düşüncenin veya haberin bin, ikibin veya beşbin kişilik bir topluluğa kısa bir zamanda yayılması kolaylaşacaktır. Bütün bu unsurlar, bilinçlenmesine, uyanmasına, sınıfının özelliğini ve ihtiyacını anlamasına, karar alabilme kabiliyeti kazanmasına; gücünü, enerjisini örgütleyebilmesine

sınıfının bilinçlenmesine muhalif güç karşısına daha kararlı bir şekilde çıkmasına; durumu realistçe yorumlayıp hadiselerle hakim olabilmesine, karşısındaki gücü, şartları, atmosferi, meseleleri daha iyi kavramasına vesile olmaktadır. Topluluklar ha

77

linde bulunmanın kazandırdığı bilinç unsuru da, sınıf devriminin gerçekleşmesi için gerekli şartları oluşturur.

Hiç kimse sermaye sahibinin bütün bu unsurlardan haberdar olmadığını söyleyemez.

Çünkü bugünün sermaye sahibiyle, dünün bakkalı arasında çok fark var. Küçük sermayenin yerini büyük sermayeler aldığından, istediği gibi sosyolog, filozof, bilgin ve hatta "sosyalizmin büyük teorisyenleri" olan Marxsizm uzmanların emrinde çalıştırabilir; onların raporuna göre hareket edebilir.

Meydana çıkan bilinç neticesinde herkes tehlikenin boyutlarını görür ve kendisini ona göre hazırlar; tarihin doğal kanunu karşısında, bir nevi akıntıya karşı koyabilmenin yollarını araştırır. Bilindiği gibi Batı kapitalizmi bu başarıyı elde edebilmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi 19. yüzyılda işçi sınıfının devrim yapabilmesi ihtimali çok büyüktü. Öyle ki zaman geçmeden gündeme geldi ve sonuç elde edildi. Ancak 20. yüzyılda böyle bir gelişmenin sözkonusu olmadığı görülüyor.

Öyle ki bizzat Fransa'da proleteryanın sağcı partilere oy verdikleri, Fransa ve italya'da seçim tablosunda sağa mı sola mı meyilli olduklarının rahatlıkla gözlenebildiği söylenebilir. Fransa'da hayat şartları biraz iyileştiğinde seçim tabloları sağ partilerin ağırlığın somut bir şekilde gösteriyor. Yani ezilen sınıf, yoksul, ploterya kesimi ve başka bir tabirle Marx'ın bahsettiği Avrupa işçi sınıfı sağa yöneliyor. Yaşam şartları zayıfladığı Fransa'nın ekonomisi savaştan veya başka bir

sebepten dolayı çökme gösterdiği zaman seçim tablosu sola doğru kaymaktadır.

Ancak şimdiki durum 19. y.y.la kıyaslandığında, göstergenin şiddetli bir şekilde sağa kaydığı görülür. Halbuki diyalektik gereğince, tarihin akış seyri içerisinde proleter sınıfın devamlı bir şekilde sola yönelmesi ve bunun devrimle neticelenmesi gerekiyordu. Ama yapılan

78

saptamaların tersine tarihin yönü değişime uğramıştır. Tarihi seyrin böyle değişime uğramasının en büyük sebebi sermayedarların kendisini tehdit eden unsuru iyi tanıması; işçilerdeki şuurlanmanın ve yoğunluk platformunun meydana gelmesini engellemesidir. Eski çalışma atmosferinde, genellikle bütün fabrikaları tek bir merkezde topluyorlardı. İngiltere'de olduğu gibi. Bir sanayi merkezi veya şehri oluşturuluyordu. Bu yüzden fabrikaların yakınında bir işçi mahallesi, şehri ve merkezi kuruluyordu ve işçiler burada topluca yaşıyorlardı. Spor salonları, yüzme havuzları ortak, çalışma merkezleri, sinemaları, plajları ve yaşam şartları ortaktı... Ama artık böyle yapmıyorlar, çalışma merkezlerini dağınık yaptıkları gibi, işçilerin kaldığı yerleri de çalışma merkezinden uzak ve ayrı ayrı düzenliyorlar. Eskiden kalma bir çok sanayi merkezinde, son zamanlarda fabrikalardan yaklaşık 23 kilometre uzaklıkta yeni işçi yerleşim sahaları yapılıyor, ikisinin arasında ise genellikle parlaklar, boş araziler ve kullanılmayan sahalar bulunur. Büyük bir alanda birbirine en az üç kilometre uzaklıkta bulunan bir çok işçi yerleşim sahasının bilinçli bir şekilde yapıldığını görmek mümkündür. Buraların birbiriyle ilişkisi de olmaz. Yani her yerleşim alanındaki grup kendi sinemasına, spor salonuna gider, kendi sahasında alımsatımını yapar ve kendi sınırları içinde yaşamını sürdürür. Diğer bir yerleşim alanında yine aynı sınıftan olan bir topluluk, onun topluluğundan kopuk bir

şekilde yaşamını sürdürür. Dayıoğlunun teyzesini, yeğenin amcasını, araya ziyaret gitmesinden başka bir şekilde ilişkileri olmaz. Doğal bir ilişkinin, düşünce alışverişinin oluşması güçtür, işte kapitalizm işçi sınıfının konsatisyonunu ve beraberliğini bu şekilde önlüyerek, tarihin akış seyrini değiştirmektedir.

79

Proleter sınıfın devrimini kolaylaştıran en büyük zorlayıcı unsur onun bilinçlenmesiydi. Yani daha önce de söylediğim gibi yoksulluk tek başına harekete vesile olmaz, ancak fakirliği hissetmek böyle bir harekete kaynaklık yapabilir. Bir sınıfın ezilmesi, onu harekete zorlamaz; bilakis ezildiğini hissedip, anlaması onu harekete yöneltebilir. Diyalektik hareket eder. Bununla birlikte, tez ve antitezin birarada çelişkisiz ve problemsiz bir şekilde yaşadıkları donmuş sayısızca diyalektik var. Kavimlerin çeşitli olması, sınırlayıcı, dondurucu hurafeleri ayakta tutan bir dinin varlığı veya benzeri unsurların bulunması harekete vesile olmamaktadır. Bir sınıfın bilinçlenmesi, devrimin hızlanmasına sürecine girmesine ve diyalektiğin hareket kazanmasına sebep olduğu açıktır. Bir sınıfın bilinçlenmesini köreltmek, saptırmak veya ertelemek nasıl mümkün olabilir? Eğer biri bir sınıfın bilinçlenme yollarını bilirse, onu nasıl önleyebileceğini de bilir. Tamamen açıktır ki, bir doktor hastasının hastalığını teşhis ettiği zaman onu önleyici tedbirler almaya başlar.

Bilinçlenmenin en büyük ve güçlü fonksiyonu, sömürülen sınıfın yoksulluğunu anlamasına ve bu yoksulluğun sona erdirilmesine çalışmasına yardımcı olmaktadır.

Öyleyse yoksulluğunun bilincine vardıkça, sınıfsal gerçeklerin bilincini yakalayabilmem daha da kolaylaşacaktır. Bu tabii bir durumdur. Ancak benim yoksulluğumun bilincine varmama ne sebep olmaktadır? Toplumsal açıdan tecrübe edersek, aç olmanın açlığı anlamaya yetmediğini görürüz. Bir insanın aç olduğu

halde, açlığın anlamını idrak edemediği gibi, Allah'a, dünyaya ve müdüre şükrederek,

içinde bulunduğu zor duruma hamd edebiliyor. Karnı açlıktan

*) Bilinçlenme bir zihni meseledir. Gerçi onun dış etkisi, yoksulluk, ezilme ve sömürölme gibi göze göröllebilen gerçeklerdir.

80

grulduyor ve açlığı hissediyor ama o açlığı hissetmiyor. Veya açlığı hissediyor, ama tabii olmayan yoksulluğunun farkında değıl. Ve o durumunu tabii olarak karşılıyor.

Esasen aksini düşünmüyor bile.

Dostlardan biri anlatıyordu: Adamın biri fakirlik, yoksulluk, hastalık, borç ve benzeri

sıkıntılar arasında bocalayıp duruyor. Kendisini tamamen kaybetmişti. "Bu ne haldir

ki, gün geçtikçe durumumuz kötüleşiyor?" diyordu. Daha sonra kendi kendisini

avutuyor ve şükretmenin gerektiğini savunuyordu: "Yazın bu kavurucu sıcağında,

Tahran'ın boğucu Ağustos ayında doktorun, diyeceğı bir hastamızın olmamasından

dolayı şükretmeliyiz. Böyle bir hastamız olsaydı ne yapardık? Şükürler olsun ki,

böyle bir hastalığımız yoktur. Allah'ım şükürler olsun. Durumumuz çok iyidir."

İnsanın kendisini veya diğerlerini aldatabileceğı sayısız sebepler var. Asıl mesele,

yoksulun yoksul kalmasına vesile olan unsuru bulabilmektir. Tabii yaşam şekli, onun

şartlarına sahip olan herkesin onun sahip olduklarına sahip olmasıdır. Onun gibi

olanların neyi var? Zira o, dünyada kendisinin sahip olmadığı şeylerin ne olduğunu

bilmesi gerek.

ZITLIK

Yoksul insanın yoksulluğunun farkına varmasının sebebi, gelirden yoksun olması,

üretimin az olması, alım gücü ve varlığın olmayışı değildir? Öyleyse nedir? Masrafın

az olmasıdır. Yemek, giyecek gibi asıl giderlerin yanında, halı, otomobil ve benzeri

lüks maddelerin yokluğunu hissettiğinde, yoksulluk ve sömürünün farkına varacaktır.

81

Sömürölmek ve yoksulluk, yine tüketim oranında anlaşılır. Tüketememek nasıl anlaşılır? Sınıf tezatı, nede sınıf tezatı? Varlıkta mı? Üretimde mi? Gelir de mi? Hayır, masrafta. Yani ne? Yani bir sınıf eğer bir milyonluk bir güce sahip olsa ve hepsi aynı oranda tüketse geri kalmışlıklarını ve yoksulluklarını anlayamazlar. Ancak başka sınıfın tüketim biçimini gördüğü, onun gerçek ve lüks gideriyle kendi durumunu karşılaştırdığı zaman yoksulluğun ve sömüröldüğünün farkına varır. Buna göre insan bir gerçeğı, başkasıyla kıyaslayarak veya karşılaştırarak görebilir. Zira kapalı bir atmosferde yaşayan bir insanın dört kelime bilmesiyle kendisini bütün alimlerden daha bilgili görmesi nasıl mümkünse, durumunu kıyaslama imkanı olmayan bir yoksulun en üstün durumda olduğunu sanması da mümkündür. Öyle ki bu dört kelimelik ilme sahip olan alim bilgi eksikliği duymaz, ama kendisinden bilgililerle karşılaşp, diğerlerinin düşünce kapasitesini görebildiğinde ne kadar bilmediğini farkederek.

Ben, başkalarının varlığını, yediklerini, giydiklerini, aldıklarını, tattıklarını ve bilgi seviyesini görmedikçe yoksulluğı, sömürölüşü, fakirliğini ve açlığı anlayamam ve durumu tanıyamam. Ortaya çıkan bu gerçeklerle, yokluğı oluşturan en önemli fonksiyonun tüketim biçimi oldusu ortaya çıkıyor. Bizi tüketememekle karşıkarşıya getiren, yine başkalarının yaptığı tüketim seviyesidir. Bu yüzden bir nevi kılase burjuva geleneğini yansıtan pazarımızda geçmişte (onların durumunu ahlak veya dini bakış açısına yamamak istemelerine rağmen, bu bir tür kapitalizm aklıdır, din ve ahlaktan kaynaklanmaz; kapitalizmin din, ahlak ve maneviyatla yorumlamaya çalıştığı aklı ve kurnazlığından başka bir şey değil) büyük bir şehrin gelirine sa

hip olan bir tüccar eski yamalı elbiseleriyle küçük ve bazen karanlık bir hücrede, her yanı toz ve toprak kaplamış, değeri dört tümen bile yapmayan eski bir masanın arkasında oturduğu görülürdü. Öyle olduğundan bir çorbayı yoğurt ve ekmekle yiyor ve "hayatın hiç bir değeri yoktur!" diyordu. Neden? Yanında oturan Mirza beyin elbiselerinin onunkinden daha değerli olduğunu vurgulamak için, böyle diyordu. Ve hatta onun, hanımının ve çocuklarının giyimi ve durumu da zahiren, şu eski masanın ardına büzülen Hacı Ağa'dan daha iyidir. Onlar bazan gezmeye ve güzel bir lokantaya yemek yemeğe giderler; ama Hacı Ağa'nın bunlarla bir alıpveremiyeceği olmaz. Bundan dolayı Mirza, Hacı Ağa'nın kendisinden daha yoksun olduğunu görür! Böylece ondan sömürülme ve yoksulluk kompleks ve ezilmişliği meydana gelmez, işte bu örnekten de anlaşıldığı gibi bizim geçmişteki kapitalistler, Avrupa'dan daha önce akıllanmışlardı!

Klasik şehirlerin Kaşan ve Yezd gibi eski mahallelerdeki çoğunlukla aynı olan evlerin kapıları, pencereleri ve saman karışımı yapılan sıvaların biçimi birbirine benzerdi. Dışarıdan gelen biri olsa, buralarda yaşayanların hepsini akraba zannederdi. Küçük ve büyük evler olmasına rağmen dışarıdan büyük bir farklılık göze batmazdı. Ancak evlerin içine girildiğinde aynı manzarayı görmeyi beklemek doğru değildi, içeriye, misafirhaneye girince durumun pek de dışarıdan görüldüğü gibi olmadığını, yerde serili olan değerli halılar ve kurulan zengin sofralar olduğu görülür. Ortaya çıkan manzarayla, durumun hiç de komşu evdekine benzemediği rahatlıkla fark edilir! Kıyaslanamaz bile! Halbuki yeni şehirlerde ve yeni sınıf sistemlerinde biz bu çatışmayı olduğundan daha fazlasıyla görebiliriz. Günümüz yeni sistemi bütün gücünü dış görünümüne har

car. Buna karşılık evinin içini kireçle badanalar. Oysa dış cephede en pahalı mermerleri ve işlemleri kullanmaktan kaçınmaz. O bunu başkaları için yapar. Yoksa bunu kendisi belki hiç görmez bile. Yaşantısındaki rahatlığı ve masraflarıyla hiç bir ilgisi yoktur. Ancak sınıf bakımından diğerinden ayrı ve üstün olduğunu göstererek, ruhen rahatlamaya çalışır. Yoksa dış cephenin tuğla veya taş olmadı onun hayatına etki etmez. Bu bizim karşı karşıya bulunduğumuz sınıf sisteminin yeni bir ruhudur. Geçmişte bütün evlerin kapıları birbirine benzerdi; şimdiyse diğerlerinden tamamen farklı renk ve biçimlerle yapıyorlar. Hatta kapının tipini, rengini, özelliğini, çevresini ve süsünü benzersiz bir şekilde yapmaya büyük bir özen gösteriyorlar. Böyle bir bakış açısıyla giriş kapılarının, arabalarının ve elbiselerinin benzersiz ve üstün olmasına gayret gösteriyorlardı. Bir nevi üstünlüğünü, bulunduğu mahaldeki sınıftan farklı ve daha üstün sınıfa ait olduğunu sergilemeye çalışıyorlar. Bu yüzden çoğunlukla görünüşe bakar. Hatta gerçekte varolan ihtilaf ve teztattan daha fazla dış görünüme yönelir. Öte yandan bu olduğundan fazla sözkonusu edilen dış görünümünde durumdan dolayı ihtilaf ve çelişkiden daha da pekiştirme yoluna gider. Sınıfının üstünlüğünü gösterircesine diğerlerini azarlar. Batı'daki bu sınıf çelişkisi içimize nüfuz etmiş ve yeni nesil bu sözde ayrıcalığı yakalamaya çalışıyor. Bu bile tek başına, bu ayrıcalıkları yakalamayan yoksulları tahrik etmektedir. Batıdaki bu soyluluk geleneğinin, bizdekinden fazla olduğundan kuşku yok. Çünkü islam toplumunda böyle bir geleneğe yolaçacak ne bir malikiyet ve ne de ekonomik sistem sözkonusu olmazdı. Esasen islam toplumunun alt yapısı, islam ahlakına dayalı bir şekilde, dış görünüşe, gösterişe, başkalarını aşağılama yolunu tıkamış, insanların ser

vetlerinden dolayı soyluluk ve üstünlük taslamalarına engel olmuştur. Oysa bu durum şimdi, yani "Fransa Devrimi "nden iki asır sonra soyluluk sisteminin yıkılmasına rağmen Avrupa'da daha da şiddetle artmıştır: Günümüzde bile yürüyüş ve giyinişleriyle, soyluluğu simgelemeye çalışıyorlar. Onlara ait restoranlar kapalı devre çalışıyorlar. Yani ne kadar paranız olsa da, o restoranlara giremezsiniz. Spor salonları özeldir. (Spor salonları ailelere veya soylulara aittir. Üye kartları var.) Soylularla, salon çalışanları arasında irtibat da yoktur. Tatil sahaları, tamamen kapalı bölgelerdir. Evlenmeleri kapalı sistemdir. Hareket tarzı, irtibat, oturma, kalkma, onların toplumsal etiketleri özeldir; sert kuralları bulunduğundan, kendi sınıflarını toplumdaki en seçkin kesim haline getirmekten taviz vermezler. Esasen kendi soyluluğunun, kanının, hayatının, varlığının ve yaratılışının özel ve tabii olduğunu başkalarına yüklemeye gayret ederler. Bu gelenek günümüzde bile var. Bugün kimse bu geleneğe değer vermese bile, onlar soyluluklarını satmaya devam ediyor!

Bu tezat gösterisi psikolojisi ve masrafın gösterişi, çoğunlukla Avrupa'da ve bizde de yeni başlamış şekliyle yoksul kesimin komplekse kapılıp, eziklik duymasına vesile olmaktadır. Bu unsur, yoksulun fakirliğini, ihtilafını ve sınıfı arasındaki fasılayı görmesini sağlar. Bundan 100 ila 200 yıl önce sermayedar ve kapitalist sınıfın bir kaç sermayedar dışındayani genel olarak tüccar sermayedar ve mülk sahibinin, orta ve fakir sınıflar aralarında büyük uçurum olmasına rağmen, sınıfının üstünlüğünü göstermeye çalışması daha azdı. Bugün ise sınıflar arasındaki gerçek uçurum daha az olmasına rağmen, gösterişi daha fazladır. Şu beyin maaşı 200 veya 300 tümen arttığında, zaman geçmeden herkes duyar. Bunu, otomobil, elbise, gi

riş kapısı, gösterişli kıyafeti, halı, mobilya ve benzeri eşya ile kendini gündeme getirir ve daha az gelir sahibi olanları ezmeye aracı kılar. Bütün arkadaşlarına, dostlarına, akrabalarına ve mahalle sakinlerine onlardan daha üstün olduğunu ve yükseldiğini göstermeye çalışır. Hatta ihtiyaçsız borçlar yapar ve yalan masraflara yönelir. Otomobil almak için sofradan kısar ve "midemizi kim görecektir, otomobil bizim şeref meselemizdir" der. Evinin güneş gören, sağlıklı, büyük, güzel ve en elverişli bölümünü, kapısı yılda iki kez açılıyor olmasına rağmen bütün servet ve imkanlarıyla misafir odası için düzenler. Ama kendisi, hanımı ve çocukları en kötü şartlar altında yaşarlar. En önemli ihtiyaçlarını, çocuklar için gerekli olan gerçek ihtiyacı gözardı ederler; kısarlar ve gösterişi olan şeylere yönelirler. Lüks bir otomobilde oturur, ama ekmek yoğurt yiyerek hameder! Masraftaki tezat, sömürülen sınıfın uyanmasına da kaynak olur. Yani o devamlı olarak, sahip olmadığı şeylere başkalarının sahip olduğunu gözleriyle görür. Sürekli bir şekilde kendisinin yokluğuna karşılık başkalarının varlığını görür, duyar ve hisseder ve bunun neticesinde bilinçlenir, uyanır ne yapacağını araştırmaya başlar, içinde bulunduğu çelişkili durum onu seferber eder karşı sınıf aleyhinde içinde büyük bir kin alevlenir. Bizim sermayedar ve klasik burjuvamızın masrafını gizlediğini veya az gösterdiğini; hatta masrafının az olmasından dolayı para üstüne para yığdığını söylemiştik. Ama Şıvardz'ın akıllandığı dediğı sermayedar durumu değiştirirdi, yani yoksul ve işçi sınıfının masrafındaki gösterişi artırdı; ama kendi masrafındaki gösterişi de kısmadı. Nasıl?

Misal olarak ben Fransa'da bir işçiyim, soylulara ve servet sahiplerine ait olan lezzet ve nimetler nedir? Onla

rın sahip olduğu, benim sahip olmadığım nimetler nelerdir? Deniz kenarında plajları var; otomobil ve diğerk araçları bulunduğundan deniz kenarında tatile giderler. Ama yoksul ve zavallılar tatile gitmenin yerine şüş meydanına gidip dolaşmakla yetinirler. Sermayedar, "tamam işçi sınıfına deniz kenarına gitmesi ve yoruluncaya kadar yüzebilmesi için imkan tanıyacağız. Deniz kenarına gitmenin bir masrafı olmaz ki. Böylece kompleksten kurtulmuş olur! Neden? Çünkü büyük bir duyguyu, onun karşı koyma duygusunu ve onun ailesinin tepkisini etkisiz hale getirmek istiyor. Deniz kenarındaki tatil sermayedar ve servet sahibi için kaçınılmaz bir masraftır. Gerçekten de stres atmak, sağlık, lezzet ve tatil için gitmektedir. Ama işçi haysiyeti kurtarmak için gider. Öyle ki, Tahran'da bile bu haysiyeti kurtarmaya çalışan işçi sayısı az değil. Bazen sadece bir günlük vakti olmasına rağmen, büyük bir hızla deniz kenarına gider. Herkesin gittiği yoldan, bir vasiyeti yerine getirircesine koşturur, elini suya sokar ve hızla geri döner! Bunu sadece başkalarına göstermek için yapmaz, bunun yanı sıra psikolojik yönden kompleksten kurtulmak, rahatlamak ve içindeki hasreti gidermek için de büyük bir özveri örneği sergiler. Bu bir ferdin ve insanın içini ilgilendiren psikolojidir. Önce sorgular, ama sonra hamd eder! Elindekiyle yetinir. Fransa'da bileti 10, 15 ve 20 frank olan sinemalar var. Yoksullara ait olmayan 34 sinemaya gidemeyen fakirler, şehrin dış semtlerindekiilerine gitmek zorundalar. O, Şanzile'de sinemaya gidemez. Bundan dolayı bu sınır içerisinde komplekse yol açar. Esasen kendisi, çevresi, akrabaları ve kendi sınıfı böyle bir isteğini yerine getiremez. Ancak kapitalizm daha sonra onun bu isteğini yerine getirmesine imkan tanıyacak, ancak ona herhangi bir şey vermeden ve onun soyluların ya

işçi aynı sinemada istediği filmi seyredebilecek, aynı sandalyede oturup, lezzet alacaktır. Hatta oturduğu sandalye henüz sıcak da olabilir. Tıpkı patronu gibi, satınaldığı sandeviçi ailesiyle birlikte bira içerek yudumlayacaktır. Bir fark olmayacak da. Dünyanın en lüks sinemalarında onların pozunu vermekten geri de kalmaz. Yoksul ve zengin sınıf arasında sadece basit bir fark var. O da, sadece perşembe günleri sinemaya gidiyor olmasıdır. Zira o sinemaya haftanın sadece perşembe gününde biletlerin 1 frank olduğunu açıkladığından, bugünü tercih ediyor. Böylece benim sınıfımın yüzüne devamlı olarak kapalı olan yerler ve mekanlar gördüm. Bana tanıdıkları imtiyaz sadece sembolikti. Diğer de opera ve tiyatrolardı. Paris operası, soylulara,'fazlasıyla entellektüel olanlara, yüksek tahsil yapmışlara, Luilere ve reislere bağlı olan sanatkarlara aittir. Esasen sanat ve sanat merkezleri onlara ait olmalıdır. Soylu olmayan sınıf, operaya gidemez, daha doğrusu o kıyafetle onu operadan içeriye bile sokmazlar. Operada hizmet işlerini yürütenler bile onun yedi ced ve soyu kadar şık giyinmiştir, insanda kompleks oluşturur, onun tavrı ve kıyafeti. Diğer yandan o işçinin Moier ve Puçini'nin operasını seyredip, lezzet alacak kadar kültürü de yoktur. Arabesk ve halk müziği daha çok hoşuna gider. Ancak buna rağmen, "operanın fiyatı bugün 2 franktır" dendiği zaman o ailesi ve hacı teyzesiyle birlikte, operaya gitmiş olmak için gider. Böylece bilmem kaçınıcı yıllarca özlemine, hasretini çektiği operaya giderek kompleksini giderir. Bu bir çeşit masraftır; psikolojik ve manevi bir masraftır.

Soyluların masrafının sembolü olan otomobil ve buzdolabını da ona verirler. Nasıl? Ona satınalma gücü mü veriliyor?

Hayır. Eğer ona satınalma gücü verilirse sınıflar arası ilişki ortadan kalkar.

"Kapitalizmin Akıllanması" meselesi, kapitalizmin ezilen sömürülen yoksul

tabakasına sahte bir tatmin olma, doyma ve rahatlama imkanı vermesine rağmen hiç bir masraf yapmamasıdır. Efendi! Buzdolabı özlemi mi çekiyorsun? Evet! Para vermen gerekmez, al götür! Televizyona mı ihtiyacın var, para vermeden götür! Fakat şurada bir kumbara var, çalıştırmak istediğin zamanlarda içine bir tümen atman gerekiyor! Bir şey değil! Ama soylular ve burjuva istediği zaman onu çalıştırabilir. Herhalukarda onun, burjuvanın ve soyluluğun sembolü olan bir ürünü var. Yani Fransa'nın en büyük sermayedarının televizyondan fazlası yoktur, senin de var! Onun sadece bir sınırlaması var. O zaman o ne yapar? Daha önce çocukları bozuk para alıp, harcıyor, keyifleniyorlardı. Karısı artık yavaş yavaş bozuk paraları biriktirmeye başlar 200 ve 300 tümen olduğunda bir dertlerine deva olur; bir eksiklerini tamamlarlardı. Kendisinin bozuk parası olduğunda ya bir dilenciye verir, birisine yardım eder veya kumbarasına atmamışsa ufak tefek ihtiyaçları tamamlamaya harcar; ama şimdi bütün o paralar televizyonun kumbarasına girmek zorundadır... Neden? Çünkü televizyonunu açtıktan 15 dakika sonra kapanır. Filmin devamını görmek istediğinden Hasandan, Hüseyin'den bir yolunu bulup borç alır ve yeniden çalıştırır. Komşuları evine gelir, ev sahibine "gel şu televizyonu aç'demeye utanır. Mecburen parayı cebinden çıkarır. Sermayedar, devamlı olarak onun komşusundan, akrabasından, yakınlarından yemeye devam eder. Ona bedava vermiştir. Ama ne olmuş ki? İşçi, soyluluğunun en büyük göstergesi ve belirtisi olan, hayatın en lüks, güzel ve gurur verici aracı olan refahın sembolünü evinde bulundurmaktadır. Ve "Allahım şü

kürler olsun, durum çok güzelleşti, rüyamızda bile bunu göremezdik, hamd olsun durum çok iyileşti!" der. Bu şekilde otomobil sahibi de olabilir. Çünkü taksit, hayatta

her türlü mucizeyi gerçekleştirebilir! Ona, satın alma ve sınıflar arasında irtibat kurabilme imkanı verilmeden, sahte bir satınalma duygusu verilir. Ve neticesi özentî ve gösterişe dayanan "tüketim".

Batılıların Doğululara vermiş olduğu krediler iki sebebe dayanır: Biri, halkın üretilen mallarını alamayacak kadar yoksullaşmaması. Halk satın alamayacak kadar yoksullaştığında, Batının pazarı durgunlaşır ve iflasa doğru gider. İkinci.sebep de, kendisi üretebilecek kadar para sahibi olmaması ve bulunduğu durumun dengelenmesidir. Bu dengenin korunması için, ona da gerçek olmayan bir satınalma imkanının tanınması da ihmal edilmez. Nasıl? Bu yollardan biri "kredi'dir. Hatta bir kısmını bağışlar bile. Misal olarak uranyumu Tanzanya'ya götürüyor ve ordan elmas getiriyorlardı. Elmasın gramını 50 tûmene almalarına rağmen, onu onların yararına 60 tûmen yapıyorlardı. Bununla hem onlara minnet yapıyor, hem onlar dünyadan, durumdan ve herşeyden memnun kalıyor ve hem de pazarlarında daha fazla ürün tüketebilmeleri için, onlara satınalma imkanı tanıyordu. Böylece bir yöntemle, yani elmanın fiyatını 10 tûmen yükseltmekle birlikte, kapitalizm ürünlerinin o ülkeye girme oranı aniden yüzde 30 nispetinde artış gösterir. Sözü edilen bu yoksul ülke, durumdan memnun kalır. Hem siyasi açıdan gururları kamçılanır, hem de toplumsal ve ekonomik yönden bir nevi ilerleme kaydettiğini zanneder. Öte yandan gerçek olmayan satınalma gücü artış göstermiştir, artık daha fazla satın alıyor. Gerçek olmayan satın alma gücü, geri kalmış ülkelere, yoksul sınıfa "bütün bunlar bedavadır!" hayalle

riyle verilen yalancı bir duygudur. Artık işçi her istediğini alabilir, soyluların sinemasına gidebilir ve deniz kenarında tatil yapabilir. Gerçi soyluların yerleri yine

yüksekte ve bizim yerimiz de aşağılardadır; ama fazla fark etmez. Onların hayat şartları araçları daha iyi, işçinin daha kötüdür; ama her halükarda işçi de deniz kenarına gidebiliyor ya. Böylece otomobil, buzdolabı ve televizyonun da aralarında bulunduğu soyluluk ve yücelik sembolü olan 45 parça ürün işçiye de verilir. Sınıfının durumu değişmemiş olmakla birlikte, o bu ikramlarla soyluluk ve yücelik duygusuna kapılır.

Bir diğer imtiyaz da toplumsaldır. Sigorta, sosyal güvence, işçi hakları ve benzeri bazı sosyal imtiyazları kapitalizm ona bir nevi bağışlar. Kapitalizm işte burada gerçekten "yatırım" yapar. Artık bu kandırmaca değil, ona yatırım yapılmakta! Zira işçiye isyana sevkeden en önemli unsurlardan biri geleceğinin olmayışından endişe duymasıdır. Daha önce işçi devamlı olarak geleceğinden endişeleniyor, herhangi bir yerinin sakatlanması halinde fabrikadan atılacağını, yoksulluktan, dilencilikten, yaşlandığı zaman çolukçocuğunun geçimini sağlayamayacağı korkusuyla yaşıyordu. Geleceğine dair hiç bir garantisi yoktu. Sermayedarı onun bütün hayatına musallat oluşu ve istediği zaman işten atabileceği endişesi onda isyan duyguları coşturuyordu. Bu durumu gören kapitalizm, huzursuzluk, 'güvensizlik, emniyetsizlik ve sarsıntılı durumu ortadan kaldırmak maksadıyla, ona bir güvence ve sınıf imtiyazı tanımaktadır. Yani o fabrikada bu kadar zaman çalışabilir ve bu müddetten sonra emekli olabilir. Kapitalist sigorta için yüzde 5 ve diğer masraflar için de yüzde ikilik *) Ondokuzuncu asırda olduğu gibi, tamamen yoksullaşabilir, çalışma ve kazanma imkanı da olmayabilir.

bir kesinti yapar. Daha sonra onun karısına ve çocuklarına sosyal güvence sağlamak maksadıyla, sigorta için yüzde 10'luk kesinti yapar. Karısının hamileliği ve yapacağı

her doğum için 250 tümen mükafat (ikramiye) vereceğini söyler. Bütün bunlar ona yönelen, onun yüzüne gülen nimetlerdir. Ancak kapitalizmin yapmış olduğu bu küçük masraf, işçinin içindeki isyan duygularını tamamen söndürür. Kapitalist sınıfla, onun sınıfı arasındaki bu alandaki tezat sona erdirilmiş olur. Bundan böyle çalışmanın devamlı olması için devamlı bir müsabaka başlar. Ne fark etti? Şu farketti 19. yüzyılda işçi sınıfı devamlı olarak ümitsizdi ve her şey onu aşağılamaktaydı. Kilise: "sen aslında böyle yaratılmışsın. Yüce yaratıcı seni bu şekilde yaratmış. Hazreti Mesih, onca kutsallığına rağmen böyle yoksul bir hayatı tercih ettiğine göre bu bir mukadderattır! "Din, Allah adına: "sen böyle kalmalısın. Böyle bir hayat için yaratılmışsın. Kapitalist, soylu, feodal ve şahsiyetli kimseler de böyle yaratılmış. Esasen senin ve şu soylu kesimin arasındaki büyük duvar, sonsuz fasıla ve farklılık kaderi ilahidir. O, aranızda böyle bir fasıla koymuştur." Bu kutsal unsur onu ümitsizleştirmiştir. Öte yandan kapitalist sınıfının hizmetinde olan feylesof, sosyolog, yazar ve şairler, onu kendi durumunu muhafaza etmesi yolunda bütün ahlaki ve güzellik ünvanlarıyla onları uyarmakta; durumunu değiştirmesi halinde günahkar, fasit ve halkın hukukuna saygı göstermeyen bir insan konumuna düşeceğini vurgulamaktadır. Maneviyat, din, ahlak ve buna benzer değerlerle, onun bulunduğu konumu değiştirmemesini sağlamaya çalışmaktadır. O bütün bu dini ve edebi muhasarayla tamamen ümitsizleşir. Bununla birlikte soylu sınıf, kendisini üstün, seçkin, şerefli, tekelleşebilir ve başkalarını yoksul bırakma yetkisine sahip tek merci olduğunu zanne

der. O, bu duvarları yıkıp, biraz da kendisinin bu nimetlerden yararlanabilme hakkına sahip olduğunu düşünmüyordu. Ancak tarihi seyir içerisinde bilinçlendiği, sınıf

bilincini kazandığı zaman, Allah adına kendisine söylenilenlerin aslında Allah'tan olmadığını farkına vardı; ancak kendisinde oluşan infialle dinden de uzaklaştı. Öyle ki 19. yüzyılın işçi sınıfı mücadelesi tamamen meteryalist unsurlara dayanmaktaydı. Çünkü Tanrı "zer ve zor"un emrindeydi. Kilise toptan kendisini onlara vakfetmiş ve onların hizmetine girmişti. Esasen kilise "zer, zor ve gösteriş"ten oluşan bu teslisin emrinde hareket ediyordu. İşte bundan dolayı Rum Kilisesi, sermayede en büyük paya sahipti. Dünyanın en büyük yatırımını yine kilise yapmakta olduğundan, hiç bir zaman halkın hizmetinde olmamıştır. Kilisenin sermayeden yana olması onu, din ve bu sınıf sistemi aleyhinde isyan etmeye itti. Bu değişimi yakalamanın ancak devrim ve herşeyi yakıpyıkmaktır. Kaybedecek bir şeyi de yoktur. Marx'ın kendisi bile, en inkılabçı sınıfın işçi sınıfı olduğunu, zira onların kaybedecek bir şeyleri olmadığını vurgular. İşçi sınıfının bu durumunu bilen kapitalizm, işçinin eline bir şey vererek onu bağımlı kılmaya, geride kalanlara gönül vermesini sağlayarak varlığından dolayı riske girmeye kalkışmamasını garantilemek ister, işçi sahip olduğu yaşam şartlarıyla muhafazakar olur; bu hale geldikten sonra inkılabçı düşünceye sahip olup olmaması birşey değiştirmez. Eğer düşünceyle inkılap yapmak isterse yapsın. Hatta düşüncesinde kan da akıtabilir! Mutlak bir hürriyet sahibidir! Ama inkılabçı düşünceyi hayata uyarlamamalı. Aynı sınıf, 19. yüzyıldaki Fransa'nın inkılabçı işçi ve ploretery sınıfıdır. Ama birbakıyoruz geçen yıl 8 saat çalışan işçi bugün 7 saat çalışıyor. Sınıfının mücadelesini veriyor ve greve gidebiliyor. O çalışma saatini

93

yarım saat daha azaltabilir. Maaşını artırabilir. Böylece durumu giderek iyileşiyor. Sosyal dayanışma ve sigorta hakları daha fazla artmış, boyutları büyümüş, şahsiyet ve haysiyeti artmış, imkanları çoğalmıştır. Birkaç yeni grev daha yapabilir de.

Kapitalizm, işçi sınıfının nefes alabilmesi için ona sendikalaşma hakkı verir. Ve canı sıkıldığı zaman 12 saat grev yapabilsin. Çünkü nasıl olsa, onların önderleriyle rahatlıkla anlaşabilecekler.

Anlatmak istediğim mesele şudur: Üretimdeki ihtilafı korumak için, masraf ihtilafının ortadan kaldırılması ve

1 *) Ben falan beye itiraz etmiş ve falan kitabından, onca inkılabı çıkışlara sahip imam Musa Kazım herhalukarda şianın imamıdır hakkında "halifenin huzuruna çıktı, onu kucaklamasını, kızgınlığının sona erip, ona muhabbet beslemesini sağlamak istediğini" yazabiliyorsun; bu şianın imamı: "Kalbinizdeki son nefeste bile, alacağınız bir borcunuzdan veya alacağınızdan dolayı bir zalimin kalmasına gözyumarsanız, zulüm sistemine yardımcı olmuş sayılırsınız" diyor." Bu nasıl bir nizamdır ki, zalimden merhamet dileniyor, dedim. Bu eleştiriden dolayı başlangıçta o yazar efendinin: "Esasen sözkonusu bu rivayet sahih değil," Şeya "böyle bir hadise olmamış bile, yalandır"; "esasen ben böyle bir rivayeti kitaba ekledim" veya "bu zayıf bir rivayettir" diyecekini zannediyordum. Ancak o "neden bu rivayet üzerinde ısrar ediyorsun!" şeklindeki bir itirazla bir minberde şöyle demişlerdi; "Hayır efendim! Bu bir rivayettir. Ancak sen onu kötü göstermeye çalışıyorsun. Mesele şöyleydi; halktan bazılarının yanlış bilgi aktarmasından dolayı halifelik ve suizan meydana gelmişti. Bunun üzerine imam, peygamberin sılai rahim rivayetine uyarak, onun ziyafetine gitti, musafaha yapıp, kucaklaştılar ve ondan sonra ihtilaf, düşmanlık ve suizan ortadan kalktı! Elhamdülillah! imamet ve hilafet arasındaki ihtilaf, bütün o kanlara, onca riyaziyat, işkence, imamların, peygamber soyunun ve şia şehitlerinin mücadelesine rağmen kısa bir zamanda kalktı. Halifenin hizmetinde bulunanların ispiyonculuğundan dolayı meydana gelen ihtilaf, düşmanlık ve suizan, şimdi hamd

olsun ki kalktı! Bu önemli hadiseyi nakletmememe rağmen beyefendi beni "standart şii" olmakla suçluyor! Ben "standart şia"ymışım da o değilmiş!" Eğer şia senin söylediğin nesneyse, Ali'nin kokusunu almış her şia böyle düşüncelere karşı mücadele etmelidir. Evet sınıf ihtilafı böylece kalmış oluyor!

94

ayrıca bu seyir içerisinde mülkiyet ve sınıf ihtilafının da, muhafaza edilmesi unsuru "kapitalizmin akıllanması"dır. Evet, ortadaki gerçeklere objektif bir şekilde bakıldığında, bunun doğruluğu bütün çıplaklığıyla görülecektir. Yani sermayedar inkılap yoluyla onu kaybetmemek ve birşeyler alması için iştahlandırmak maksadıyla işçiye birşeyler verir. Risk ihtimalini daha baştan Orta'dan kaldırır, işçinin isyan etmemesi, kızmaması ve hatta sınıf bilincine sahip olmaması için aslında gerçek olmayan bazı imtiyazlar verir, işçi artık böyle bir yöntemle ihtiyaç duymuyacak; Çünkü patronunun sahip olduğu her şeye kendisi de sahip olmuştur.

Daha önce de söylediğim gibi, hiç bir şeyi olmadığından dolayı, kapitalist toplum ve sistemi yıkması, dağıtması, yoketmesi, patlatması ve bir yere ulaşabilmek için sınıfının devrimini gerçekleştirmesi gerekirken, bir de bakıyor ona yavaş yavaş bir şeyler veriliyor. (Grev hakkı, sendikalaşma, sigorta, deniz tatili, buzdolabı ve...) Ve bir de bakıyor ki, onda ümitsizlik yerine giderek ümitlenme ağır basıyor. Ümitsizliği, bu kapitalist sistem ve sınıf farkının korunmasıyla bu sınıfın hayatını sürdüremeyeceğinden; mecburen devrim yolunu seçiyordu. Yavaş yavaş işçiye bir şeyler verildi veya en azından gerçek de olmasa kendisini üstün görmesi duygusunu onda uyandırdılar. Veya ideoloji yerine ona sendikalaşma kapılarını açtılar.

Bütün bu imtiyazlar, işçinin mevcut durumu muhafaza ederek, bugüne kadar sendika hareketiyle kazandığı 78

*) Kapitalizm, ideolojiyi yok etmek için sendikayı ve ideolojik partiyi yıkmak için de sendikal hakları oluşturuyor. Onun menfaatini, toplum ve sınıfının boyutlarında değil de, bir sınıf çerçevesi ve kapitalizmi tehdit etmez. Tam tersine falan kapitalist ve fabrikayı zor durumda bıraksa bile asıl güzergahtan sapar ve işçi sınıfı açısından netice alamaz.

95

yıllık başarısını daha fazla pekiştirmek istemesine vesile olmakta. Bu ona huzur vermekte. Gerçekte var olmayan hamasi bir üstünlük taslamaktadır. Bu da onun mutluluğuna, tüketici olarak gösteriş yoluna sapmasına; geçmişteki çelişkilerin, soyluluk komplekslerinin yok olmasına, buhranın azalmasına ve durumun zahiri bir rahatlama1 seyrine girmesine sebep olmaktadır. Sendika da kompleks ihtimalinde nefes aldırma maksadıyla kurulur. Evet bu kendisinden de özveride bulunan kapitalizmin akıllanmasıdır.

Burjuvazi; döneminde menfaatin en fazlasını almak isteyen kapitalizm, yeni kapitalist dönemde işçi devrimini yoketmek için kendisinden özveride bulunmakta ve hatta . kendi menfaatinden bile vazgeçmeyi göze alabilmektedir. Yani yüzde 20 kazanmanın yerine yüzde 15 kazanmaya hazırdır, işçi devrimini yok etmek için yüzde 5'i işçinin veya toplumun menfaatine bağışlayabilir. Yani 19. yüzyıldakine benzer bir devrimin 20 yıl sonra gerçekleşmesi ihtimalini gördüğü an, sömürünün dozajını hafifletir ve düşman sınıfın menfaatine bağışlarda bulunur. Bununla ihtimali 20, 30, 40, 50 yıl geriye atmak veya tamamen yoketmek istemektedir. Kuşkusuz bu yolda belirgin bir başarı da sağlamıştır. Ama bu başarının asıl sebebini bulmak gerek? Üzülerek söylemek gerekir ki, 19. yüzyılın sonunda düşünceleri büyük bir patlama gösteren, herkesten çok işçi ve patronlarla irtibat içerisinde olan, herkesten

fazla onları meselelerini tanıyan Batı Kapitalist sistemindeki sömürüyü görebilen, bu konuda büyük bir dikkat ve hassasiyet sahibi olan; eşitlik, sınıfsızlık, yoksulların ve proleter sınıfın hakları konusunda hassasiyet sahibi olan; ekonomideki sömürüyü en ayrıntılı bir şekilde açıklayan, uyanış başlamasında önemli bir rol oynayan; yoksul ve prole

96

terya sınıfının bilinçlenmesinde büyük katkısı bulunan Marx'ın kendisi bile bu meseleye işaret etmemiştir. Neden böyle yaptığını bilmiyorum? Kuşkusuz bu hayret verici, inanılmaz ve bazan da nefret ve taleplerin öncüleridirler. Ancak 19. yüzyılda Fransa sermayedarlarından talep edilen, Hollanda ve İngiltere kapitalistlerden talep edilemezdi.

Bu devrelerde yani 1850, 60 ve 70'li* yıllarda, Latin Amerika, Afrika ve Asya'da sömürünün en şiddetlisi, vahşicesi ve canicesi yaşanıyordu. Sömürü bütün vahşiliğiyle üçüncü dünya (bugünkü adlandırması ile) ülke halkının canına malına kurt sürüsü gibi saldırıyordu. Öldürüyor, vuruyor, her şeyi, kültürü, maneviyatı, ahlakı ve normal hayatı yok ediyorlardı. Böyle bir dönemde bizim en değerli sanat ve kültürel eserlerimizin yanı sıra, üçüncü dünya ülkelerinin bütün zenginliklerini, hammaddelerini karşılıksız olarak yağmaladılar. Bazan şu geri kalmış ülkelere işçiler alıyorlardı. Veya başka bir tabirle, Afrika kabilelerini hayvan köle olarak yakalıyorlardı. Bunları Amerika'ya götördüklerinde onları özel bir tarzda gemilere istif ediyorlardı. Böyle bir yaşam tarzıyla Afrikalılar kahve tarlalarında işçi olarak çalıştırılıyor; çok az miktardaki yiyeceklerle geçinmeye zorlanıyorlardı. Genellikle kendi im

*) Her zaman meseleye bütün boyutlarıyla ve net bir bakış açısıyla bakarak doğruyu

yakalamalı. Meseleye daha önceki bilgilerle şartlanarak bakmak yanlış olur.

**) Hatta kapitalizm fabrikasını falan yerde işletmeye sokabilmek için, o ülkenin veya eyaletin tarımının, halkın normal hayatını, ormanları, tabii su ürünlerini ve hayvancılığı tamamen veya kısmen katletmektedir. Böyle bir teşebbüsle ucuz iş gücünü kendi fabrikasının hizmetine sunmaktadır.

**) Yaklaşık 300 kişilik kapasitesi olan bir gemiye en az 1000 kişi yüklüyorlardı; Amerika'ya varıncaya kadar 1000 kişiden geriye ancak 600 ile 700 kişi kalıyordu.

Üçyüz kişilik bir gemiye 1000 kişi istifledikleri

97

kanlarıyla basit giyecekler bulmak durumundaydılar. Batı kapitalizminin oluşması için, Doğunun Afrika'nın ve Latin Amerika'nın tamamı bu şekilde yağmalandı. Bu dönemde Batının en bilinçli ilericileri, sömürülen insanların haklarını almak için sınıf mücadelesi veren, bu konuda hasas olan ve hatta savaşan kimseler olarak ortaya çıkanlar nasıl oluyor da, uluslar arasındaki bu büyük tezat!, emperyalistlerin vahşice sömürüsü onlara karşı takındıkları kurt kuzu siyaseti karşısında seslerini çıkarmıyorlar? Batı'nın kapitalizminin değerlendirilmesi ve sınıflandırılmasında, Doğunun hammaddelerinin yağmalanmasına değinilmemesi gerçekten garibime gidiyor! Bunu neden söylemiyorlar? işçilerin haklarını sömürdüğünü söyledikleri İngiltere, Almanya, Fransa ve benzeri ülkelerdeki sermaye üstüne sermaye yığan kapitalistlerin, bu sermayeyi nereden getirdiği neden sorgulanmıyor? "Tamamı işçi sınıfının emrinde olmalı, bütün toplum ortak kullanmalı ve halk hükümetinin istifadesinde olmalıdır" dediğiniz sermayeyi nereden bulduğunu neden sormuyorsunuz? Ne halkın malı olacak? Hangi sermayenin kapitalizmin değil de, toplumun, Avrupalı hükümetlerin ve ulusunun olmasını istediğiniz sermaye

hangisidir?! Ne millileştirilmelidir? Esasen kimin malı? işçi ile patron, kapitalist ile proleterya sınıfı arasındaki irtibata itiraz, hakkı ve yerinde bir çıkıştır, Patron ile yoksul arasındaki haksızca irtibata itirazın, bütün dünya sathında yapılmasını istemekle birlikte, mücadelenin, inkılabın söz konusu olduğu; proleterya sınıfının devrime davet edildiği Avrupa'da "üzerine kavga edilen yorgan"ın esasen nereden geldiği ve kimin malı olduğunu

zaman, yolda üçyüz kişinin telef olmasını da hesaba katıyorlardı. Yani yolda 300 kişi ölüyor ve 700 kişi de Amerika'ya ulaşan diğer köleler onların zararlarını karşılayabiliyordu!

98

araştırmak gerek!? Öte yandan ilmi kariyerine ve toplumsal tahlillerine güvendiğim ve bazan fikirlerine işaret ettiğim Sosyalist Birlik Partisi (Socialistes Unifies "PSU") kurucusu olan Şıvardz'ın "artık kapitalizm akıllanmış, sermayesinin bir kısmını işçi sınıfına veriyor, kendi menfaatinden özveride bulunarak proleteryanın bir burjuvazi hayatı sürdürmesine imkan tanıyor. Bundan dolayı Avrupa'daki inkılabın gecikmesine neden oluyorlar. Esasen işçi sınıfı geçmişteki hassasiyetini de yitirmiştir. Marx'ın teorisi pratikte gerçekleşmemiştir. Bunun sebebi de, kapitalist sınıfı "rasyonalist" (Se Rationalise) olmuş ve akıllanmıştır. ikinci olarak işçi sınıfı erezyona uğramış, burjuva ahlakını ve yaşantısını kazanarak, burjuvalaşmıştır." Şeklindeki düşüncelerine hayret ediyorum.

Biz de diyoruz ki, neden kapitalizmin akıllandığını söylüyorsunuz da, hukuki, toplumsal imtiyaz, sosyal güvence, sigorta, satınalma gücü, ailelerini refah seviyesine ulaştırmak gibi imtiyazları, yatırımları yaparak işçiye rahat bir hayat sunmasını sağlayan paraları nereden bulduğunu sorgulamıyorsunuz? Acaba bu

yatırımı akıllandığı için mi

*) Şıvardz ve grubu, Cezayir ve Macaristan konusunda fazlasıyla gerici ve insanlık dışı tavırlar takındığından dolayı, Fransa Komünist Partisi'nden ayrılan kimselerdir. (Onlar Komünist Partisini kapitalistlerle uyum içerisinde olmaktan ve kaynaşmaktan dolayı suçluyorlardı. Öyle ki Sosyalist Partisi başkanı Movle israil'in yanında yeralıp, Mısır'a karşı savaştan çekinmedi. Bu sosyalist miydi?! Öte yandan Komünist Partisi başkanı Moris Turz'ın da sinema oyuncusu Birigte Bardotun villasının yanında lüks bir villası vardı.) Partiden ayrıldıktan sonra, kapitalistlerle işbirliğine yanaşmayan ve işçi sınıfına karşı mesuliyet hisseden bir entellektüel tabakası oluşturdular. Nazari diyalektik konusundaki görüşlerine değindiğim Şıvardz, uyanık, bilgili, bilinçli ve görüşlerin yenilenmesinden yana olan bir kimse olarak, "Marksizm Düşünce Tarzına Yeniden Bakış" isimli küçük bir kitabın sahibidir. (Renouvellement le la pense e maxiste).

99

yapıyor? Yoksa sizin için, üçüncü dünya ülkelerinin zenginlikleri yağmalanarak onlar geri bırakıldı mahvedildi ve yoksulluğun pençesine mi itildi? Bunlardan hangisi? "Açların Coğrafyası" isimli kitabın yazarı olan Hanri Lakus, 2030 yıl zarfında geri kalmış ülkelerden Avrupa'ya getirilen ham maddelerin fiyatları konusunda birliste sunuyor. Bu ham maddeye karşılık, giden ürünlerle kıyaslıyarak netice almaya çalışıyor. Çok acayip ve inanılmaz bir netice ortaya çıkıyor. Böyle bir karşılaştırmayı yapanın, belgelere, araştırmalara dayanarak, dünyanın büyük ekonomist yorumcularından biri olarak böyle bir sonucu ortaya çıkarması söz konusu olmasaydı, kesinlikle inanılır bulmayacaktık. Bizim ülkelere bu 3040 yıl zarfında göndermiş oldukları masraf ürünlerine devamlı olarak yüzde 300'den yüzde

600e kadar zam yapmalarına karşılık, bütün bu ürünlerin ham maddelerinin bizim ülkemizden, geri bırakılmış (Afrika, Asya, Latin Amerika ve henüz haraç vermeye devam eden) ülkelerden getirildiği hesaba katılmaktadır. Dünyada mevcut olan arz talep ve tüketim kanunlarına göre, dünya piyasalarında ürünlerin fiyatları 30 yıl zarfında belirli miktarda artmakta ise de, bu hiç bir zaman genel manada olmamıştır. Bazı ürün fiyatlarının artmasına karşılık, bir kısmı zamanla değer kaybetmiştir. Ancak bizim ithal ederek ödediğimiz ücret devamlı olarak artmıştır. Bu durum da sosyalist, devrimci ve ilerici aydınların yapmış olduğu tahlil, değerlendirme tasnif ve devrelere ayırma diyalektiğine ters düşmektedir! işçi devrimini yokeden, kapitalizmin akıllanması değildir. Bu merhaleyi işçi sınıfını burjuvalaştırması geciktirmemiş, bizim fakirliğimiz ve sömürgeleştirilmemiz geciktirmiştir.

*) Yünümüzü götürüyor, bize de ceket ve pantolan giydiriyor! Şükürler olsun ki, bizi ilerletip, medeniyete kavuşturdular!

100

doğrulandır, bir tez

101

UZLAŞMACI KAPİTALİZM

"Uzlaşmacı Kapitalizm", 19. asır marksizminin tanımadığı, tahmin edemediği hatta hissedemediği bir kapitalizmdir.

19. yüzyıl marksistlerinin, 20. asır devrimi için öngördükleri unsurlardan biri, dünya kapitalist sistemindeki rekabetti. Böyle bir rekabet, dünya kapitalizminin yıkılmasına vesile olacaktı. Çünkü rekabet, sermaye sahiplerini ürünlerinin fiyatında indirim yapmaya, ham madde fiyatlarının yükselmesine eşit bir şekilde çalışan personelin maaşlarını, üretimi ve makinelerin kapasitesini kısımaya mecbur edeceğinden, bu

buhran kısa zamanda onları mağlup edecektir. Fiyatlarda indirim yapmaması halinde, piyasadaki konumunu kaybedecek ve yerini rakibine terkedecektir. Bir diğer yol da, ürettiği malını maliyatının altında satarak, piyasaya girebilmektir. Ancak bunun neticesi de enflasyon olacaktır. Böyle rekabetlerde üreticilerin, piyasada dengeyi sağlayabilmek maksadıyla, mallarının büyük kısmını denize döktüğü veya yaktığı çokça görülmüştür.

102

Kapitalizm bu tezattan dolayı şiddetle baskı görür ve yaşayabilmek için işçiyi daha fazla sömürür. Oysa bu kendi zararına tamamlanır ve işçi sınıfının bilinçlenmesi artar. Saflarını sıklaştırır. Burjuva ve masrafın artması karşısında, onun masraf, ihtiyaçları da büyür. Bu yüzden hergün ücretinin artırılmasını ister. Ancak rekabetin buhranı içerisindeki kapitalist, işçinin ücretini kısmaktan başka çare bulamaz, işte bu son tezd işçi sınıfının devrimine yolaçar. Eğer durum bu şekilde olursa, bizzat kapitalizmin rekabeti işçi sınıfının devrimine sebep olacaktır. Ama kapitalizm şekil değiştirir ve işçi sınıfının devrim saldırısı karşısında "uzlaşmacı kapitalizm" hisarına sığınır. Böylece yani kapitalizmde sermaye sahipleri arasındaki rekabetin son bulması öyle ki bütün devrelerde genel manada böyle bir şeye rastlanmamıştır ve kapitalizmin uzlaşma yöntemini seçmeleriyle, marksistlerin 19. yüzyılda öne sürdükleri tezleri kendiliğinden çürüyordu. Çünkü marksizmin işçi devrimi tahmin etmesi gibi, kapitalizm de tahmin ederek, gerekli önlemleri alacaktır. Bu yüzden "uzlaşmacı kapitalizm" yöntemini benimser. Bu "yeni kapitalizm" isyana tahrik eden, proleterya devriminin gerçekleşmesine vesile olmanın yerine Avrupa ve Amerika işçilerini çalıştırarak, onları üçüncü dünya ülkelerinin sömürülmesine ortak yapar. Marksın tahmininin zahiren doğru olmakla birlikte, pratikte yanlıştır. Çünkü insanın

bilinçlenmesi seyri içerisinde, yapılan mantikî ilmî tezlere göre tedbir alma imkanı doğmaktadır. Bu ilmî tez "falan yerde kar yağacak, güneşin doğmasıyla birlikte karlar eriyecek ve falan yeri sel basacak" şeklindeki bir metroloji tahmininin doğru çıkmaması gibi, bütün aklî delil ve yorumlara rağmen doğru çıkmadı. Ancak bu ilmî delilin yanlış olduğunu göstermez. Zira ilmî ve mantikî deliller için bütün

103

deliller mevcuttu. Sel meydana gelmemiştir, veya tahmin edilen neticeyi vermemiştir; ancak bu değişimin sebebi ilmî tahlillerin eksik olmasından çok, insanı tedbir almaya sevk eden bilinçlenme seyridir. Bu seyirde daha önce bilinçlenme seyridir. Bu seyirde daha önce tahmin edilir bir belirti değil.

Düzenlenen "2000 yılı kongresinde" bizi doğruların durumunun 2000 yılında bugünkünden 30 kat daha kötüleşmesine karşılık, batılıların durumunun o nisbette iyileşeceği tahminini yürüttüler. Ortaya koydukları bu tahminin, mevcut en dakik ekonomik verilere, mevcut üretime, insan gücüne dayanan çalışma seviyesine, ekonomik kaynak ve irtibata, teknolojik seviyesine, sanat, teknik, mevcut iş ve idarî güce, ihtimallere, kaynak ve enerjiye dayanılarak yapılmış olması daha da ilginçtir. Yaptıkları hesap o kadar yanlışsızdır ki, bu bilgileri bilgisayara vermeleri halinde aynı neticeyi sağlayacaklarından kuşku yok. Ancak bu hesapta unuttukları ve hesaba «atmadıkları yani bu seyir içerisindeki insan fonksiyonudur. Yaptıkları hesap ne kadar yanlış ihtimalinden arındırılmış olsa bile, üçüncü dünya ülkelerindeki insanlar bilinç ve iman seviyesine ulaşabilirler. Fizik, ekonomî, tarih felsefesi ve toplumsal bilim uzmanlarının idrak sınırını aşan "iman ve şuurlu" enerjisinden kaynaklanan olağan üstü bir güçle, insanoğlu yapılan bütün hesap ve programları altüst edip, bütün sebepleri etkisiz kılıp, üçüncü dünya ülkelerinin geleceğini kendileri tayin

edebilir.

Misal olarak, dünün ve bugünün tarihî ve jeopolitik yapısına bakalım. Yıllarca gerikalmışlığın örneği olan, kocaman bir kumarhane veya fuhuşhaneye dönüşmüş olan ülke uluslara bakın! Bilinçlenme ve uyanma başladığında "iman" unsuru kumarbaz, fasıd ve gayesiz insandan kah

104

ramanlar doğurmuş; bu toplumsal bilincin ışığında harekete geçen kitleler, üçüncü dünya ülkeleri üzerinde söz sahibi olan sömürgeci güçlerin belini kırmıştır. Sağlanan bu değişiklik ve basan da batılı ekonomi ve toplum bilimi uzmanlarının bütün hesaplarını altüst etmeye yetmektedir.

Sen, mantık ve sosyolojiye dayanarak bir tez sunuyorsun ama, gerçek olan budur.

Öteyandan diğer tarihlerden daha çok haberdar olduğumuz islam tarihine baktığımız zaman hicretin ikinci yılında islam'ın en büyük ve görkemli "Bedr" Savaşında, islam ordusunun hiç bir askeri teknik ve silaha sahip olmamasına rağmen, yalın kılıçlarıyla tarihî bir destan yazdığına şahit olmaktayız. Hem de sadece 300 kişilik bir orduyla.

Diğeryandan hicretin üçüncü yılında, "Abdullah Ubeyd" bin kişilik bir orduyla

"Uhud" savaşına giriyor ve islam ordusu güçlerinin üçte birini kaybediyor! Yine bu ordu onbirinci yüzyılda peygamberin vefatından bir yıl sonra yani Uhud savaşından

dokuz yıl sonra, coğrafi açıdan korkunç bir yarımada olan Arabistan'ı bir tufan misali sarıyorlar ve bir yandan "Roma'yı ve diğer yandan iran'a hücum ediyor ve beş yıl

sonra bu iki bölgeyi kontrolü altına alıyor. Bu dönemde "Teodor" ve "Herekleyus",

Roma medeniyetini tanımış yüzbin kişilik bir orduyla 'Arabistan'da bulunmaktadırlar.

Bu güçler Romanın partizan grubunu oluşturuyor. Bu dönemde Roma ve Arabistan

müttefik güçlerinden oluşan 200 bin kişilik bir ordu müslümanlara saldırmaktadır.

Hangi sosyolog, tarih, felsefe, toplum ve ekonomi bilimi uzmanı, bütün bilgin, bilgisayar ve hesaplara dayanarak, medeniyetten, teknik ve bilimden yoksun olan bir toplumun 5, 10 ila 12 yıl zarfında, ilim, teknoloji, tarih, medeniyet, tarih, felsefe ve bunlara ilave olarak kaleleri yıkan silahlara mancınık, bedabe ve ben

105

zer; savaş araçlarına... sahip olan iki büyük imparatorluğu nasıl yıkabildiğini tahmin edebilir mi?

Bu, tahmin edilir bir mesele değildir. Çünkü bunda rol oynayan bir neslin, bir grubun irade ve kararlılığıdır. Öyle ki, devreye girdiği an, tarihin akışını değiştirir ve yapılan bütün ilmî tezleri çürütür, irade ve kararlılıkla hareket etmemesi halinde, yapılan ilmî tahminlerden de daha aşağı seviyelere düşer. Bunun örneği, iki kez Rum ordularını dize getiren İran ordularının, islam güçleri karşısında kardan arslan gibi eriyip gidiyor; İran tarihinde destanlar yazan Zaloğlu Rüstem daha islam ordularıyla karşılaşmadan ağlamaya, sızlamaya ve kardeşine dertli bir mektup yazmaya ve kendisinin yok olduğunu vurgulamaya başlıyor! Duruma bir baktım, gerçekten durum beklenilenden de kötüydü!

Ne onu ve ne de bunu hiçbirini sosyolog, ekonomist, filozof ve tarihçiler tahmin edemezler. Hatta bu konularda uzmanlaşan marx, bile, meseleyi anlamamış ve tahmin edememiştir. Bu gerçeği tanımamak ve inanmamak, beşeriyetin acı çektiği cahillik ve bilgisizlikten daha acı verici ve kötüdür. Bu insana inanmamaktan, bunun yerine tarihî ve felsefî unsurlara fazlaca güvenmekten kaynaklanıyor.

Bu açıklamalarıma rağmen, "tarihî felsefe"ye ve "tarihî zorlayıcı fonksiyon'a inanmıyor değilim. Toplum ve tarih bilimi konusunda yapılan yorumları biliyor ve etkisine inanıyorum...

ALINASYON

"Alinasyon" meselesini burada toparladım. Ayrıca daha önce Edebiyat Fakültesinde "Faydasız insan" ismi altında verdiğim bu çerçevedeki konferansımı Tahran Edebiyat Fakültesi talebeleri tarafından kitap haline getirilmişti. Burada meseleye kısaca değinecek insanî ve ahlakî tevhidin programlanmasına zemin oluşturmaya çalışacağım.

"Alinasyon" ibaresi aline (aliener) kökünden türeme, cinin insanda hulul etmesi anlamında kullanılmaktadır. Geçmişte, bunun yerine divane, kendisini kaybetmiş, kendisini tanımıyor, aklını kaybetmiş, "kendisinde değil veya "değişmiş" ifadeleri kullanılırdı! Yani divane veya mecnun olmuş, cin (diyo) onda hulul etmiş (aline olmuş); akıl, duygu ve şahsiyetini yitirmiş ve onun insanî kimliğinin yerine, cin onun ferdi kişiliğine nüfuz etmiş, kendisinin farkında değil; cini kendi kişiliği olarak kabulleniyor.

Mecnun cin çarpmış arapçada, divane diyo çarpmış, farsçada ve "aline" Avrupa'da genel olarak müşterek bir mana ifade ederler; yani cinin insanda hulul etmesi. Yani cin insanın "benliğinin" yerini almıştır. Kelimenin bu şekildeki açıklamasıyla, cunun veya divanelik hastalığına bu şekilde bir yorum getirilmekteydi.

İlk olarak, Hegel bu ıstılahı 19. asırda kendi felsefesine soktu ve ondan sonra Marx ve talebeleri, toplum biliminde bu ıstılahtan yararlandılar. Bugün ise bu ıstılah psikoloji, biyoloji ve benzeri sahalarda daha geniş boyutlara ulaşmıştır.

Alinasyon lügat manası açısından insanın kendisini / kaybedeceği bir hastalığa yakalanmasına vesile olacak ' şartların oluşması anlamına geliyor. Hastalığa

yakalanan, kendi "kimliğini" ve "hüviyetini" tanınamamaktadır. Kendi "fitrî ve gerçek varlığını" yitirmektedir, insanın "iptali" manasındaki bu durum, gerçek varlığın zedelenmesi ve insani olmayan bir kimliğin veya şahsiyetin insanda belirmesiyle oluşur. Netice olarak insanın, insan olmayan bir varlığa dönüşmesi veya insan kişiliğinin iptal olup, onun yerine cin veya diyonun yerleşmesi. Hasta insanın cin veya diyoyu "kendi" yerine asıl, gerçek ve sağlam olarak hissetmeye başlar. Bunun en güzel açıklamasını İran'da düzenlenen "Gav" filmidir. Filimde, "Meşhetli Hasan" kendisini öküz sanıyor ve sahibinin gelmesini beklercesine ahırda yulaf yiyordu. (İranda yapılan en insanî film bu "Gav" filmidir). Ancak bugün ilim, cununun asıl sebebinin cinin insanın ruhuna hulul etmesi veya insanın kimliğini yitirmesine bağlı olmadığını kesinlikle biliyor. Alinasyon eski manasına göre gerçekleşmiyor, ilim, bu hadisede cinin rolünün bulunmadığını vurguluyarak, onun üzerindeki suçlamaları kaldırmakla birlikte, cinin fonksiyonunu ifa eden yeni bir unsur sunmaktadır. Bu yeni unsur insanda hulul eder, insanın gerçek fitrî kişiliğini yok eder ve onun yerine insanın bedenini doldurur, insan kılığındaki, "insana benzeyen varlık", artık kendi gerçek varlığını hissetmiyecek bile. Bunun tersine "kendi benliğinin" dışındaki her şeyi kendisine nisbet verecek. Herşeyi kendisi ve kendisini herşey hissedecek. Netice olarak da, iptal edilmiş ve "kişilik

108

siz" bir varlık olarak gündeme gelecek.

Cin veya diyonun yerine insanları mecnun veya divane eden unsurun oluşturduğu günümüz insanı nasıl bir yaratıktır? inanç mektepleri (ideolojiler) ve ilmin değişik unsurlardan sözediyorlar. Ben burada bunların hepsine işaret edeceğim. Bunlara ilave olarak bugüne kadar değinmedikleri veya benim şimdiye kadar rastlamadığım

meselelere de değinmek istiyorum. Alinasyon hastalığını tanımanın yanı sıra, insanlığın tarihinde, maddî, fikrî ve psikolojik hayatında pek çok saptırıcı unsur söz konusu olmuş ve söz konusu olduğu söylenebilir. Bütün bu unsurlar insanın benliği "aline" etmekte ve yitirmektedir. Hayattaki bu faktörler insanı "kendisine yabancılaştırmakta.

Burada bütün tehlikeleri insanın kendi benliğinde insan olarak kalmasını tehdit eden tehlikeleri tevhidin bütün boyutlarıyla anlaşılabilmesi, zihinlerde canlandırmak istiyorum. Bütün bunlara aklımda kaldığı kadarıyla kısaca değineceğim. Cin yerine konan bu unsur, makina veya iş araçları olabilir; toplumsal sistem ya da hayat şekli olabilir. Hatta akıl, inanç, duygu, tabiî olmayan bağılılıklar da olabilir. Fıtrat karşısındaki bu unsurlar insanı benliğinden çıkarabilir." Daha önce de değindiğim gibi, benim ruh sağlığı doktor arkadaşlarımdan biri, "ruh hastalarından bazılarının hastalığı geliyor ve cunun derecesine

*) Alinasyon ibaresini, araştırmacılar ve çağdaş mütercimler son olarak "insanın kendisine yabancılaşması" olarak tercüme ettiler. Aslında uzun bir cümleyle bu ibare aktarılmış. Bunun sebebi de farsçada böyle bir tabirin bulunmamasıdır. Batılı sosyolog ve felsefecilerin böyle bir meseleyi anlatabilmek için, halkın anlayacağı bir şekilde ammiyane ve hatta hurafe bir tabir kullanmaları esasen bize de ders olmalıdır. Buna benzer ıstılahların ve daha kapsamlı bir anlamı, basit halk diliyle aktarabilecek ıstılahların bizim halkımızın da dilinde bulunabileceğinden kuşku yok.

109

ulaşılıyor." Resmi cunun! "Misal olarak toplu olarak yemek salonuna doğru giderken, guruptan biri ayrılarak olduğu yerde durur. Efendi neden duruyorsun?"

dediğimizde "Benzinim bitti!" cevabını verir. Mecburen kendisine biraz büsküvit, limonata veya su yetiştiririz. O da yola koyularak 'iyi bu bizi oraya kadar ulaştırır!' der." şeklinde bir} hadise anlatırdı. Belirli bir şeyle alinasyonun had safhasına ulaşmak.

Görüldüğü gibi, o yıllarca taksi şoförlüğü yaptığından, giderek makine yoluyla "aline" olmuş ve en sonunda kendisini makine sanmaktadır, kuşkusuz bu da bir insanın bütün boyutlarını yıkarak, başka bir yabancı şeye dönüşmesini gösteriyor. Bu aline olayı, "Marxs'ın "Tam İnsan" ve "Harbret Markuze'nin "Tek Yönlü insan" konusunda işlediği meselelere benzemektedir. Mark, tarih boyunca bütün toplumsal sistemlerde gerçek hakikat yani "tabii insan" olumsuzlanıp, inkar edildiğine inanmaktadır. Esasen insanın gerçek hakikati ihtiyaçtan kaynaklanır, "iş" unsuru, onu antitabiat duygusuna ve tabiat üzerinde tasallut oluşturma arzusuna iter. Zira esasen, "iş" bir nevi "antitabiat" unsurudur. Halbuki insan, tabii ve tamamen tabiattan üstün bir olgudur.

"Harbret Markuze"de şöyle der: "Bugünün toplumsal sisteminde insanın bütün boyutları iptal edilmiş ve sadece kuru bir yönü kendisine bırakılmıştır. Aslında bir çok boyut sahibi olan insan sadece bir boyutlu (Unidimen Sionel) hale getirilmiştir. Marx "Alinasyon" meselesini, Hegel'in ve Sosyolog talebelerinden oluşan ahlakî sosyalizm döneminden ele almaktadır. Ahlakî sosyalistler, Marx'tan önce insanın alinasyonu meselesini, burjuvazi ve Orta Çağdaki kilise dini arasında sözkonusu ediyorlardı. Çünkü bunlar her iki top

lumsal sisteme, yani hem eski (kilise ruhbanlığına) ve hem de yeni (ekonomik burjuvaziye) karşıydılar. Zira hem sosyalistler ve hem de ahlakiydiler, insanın hem

"Zühd" ve hem de "para" vesilesiyle aline yapıldığına, değişime uğradığına inanıyorlardı. Yani tamamen birbirine zıt iki unsur. Bunun ne kadar doğru olduğu da ortada. Yani hem profesyonel bir şekilde kenara çekilip Zühdle meşgul olan tam ve eksiksiz insan değil ve hem de putperest ve faiz yiyenler. Kendi benliklerini bedenlerinde hissetmezler. Bütün boyutları altüst olmuş, yıkılmış ve başka bir şeye dönüşmüşlerdir. Kendilerini "para" sanıyorlar, işte burada islam'ın, "ruhbanlığa" ve "dünya perestliğe" şiddetle karşı olmasının hedefi daha bir açıklık kazanıyor. Gerçek ulamayla, "ahiret pazarlayan (insanın tamamen kemale ermesini belirtisi olan ahirete yönelme değil) ruhban ve burjuva ruhu taşıyan, basit maddi değerler etrafında merkezleşen ve ruhu paraya dönüşen "meteryalist" arasındaki fark burada daha iyi anlaşılmaktadır.

Ekonominin Alineleştirmesi

1. Makineleşme: Makineye bağlanmak, sömürüye dayanan iş sistemi, çalışma zamanının makinaya göre tanzim ve taksimi; insan işinin teknik ve mekanikleşmesi, ferdin çalışmasının tek boyutlu olması. Her ferd küçük bir hareketle bir işi gerçekleştiriyor bir ürünün tamamen üretimini değil ve ömrü boyunca bu cüzî, manasız ve tekrar olan hareketten başkasını yapamıyor. Sistemli bir şekilde gelişen bu yapı insanın, sınıfa dayanan çalışma sisteminde ve teknolojik toplumundaki sömürüye dayanan yapısında "aline" olmasına sebep olur. En güzel örneği, Çarlı Çaplin'in "Yeni Asır" isimli filmdeki olaylardır.

111

2. Teknokrasi ve Brokrasi: Teknokrasi ve brokrasi bugünkü dünyaya hakim olan iki sistemdir. Hatta ilerleme sağlayıp, teknokrasi ve brokrasi merhalesine ulaşan sosyalist ülkeler bile, bu sistemden kendisini kurtaramamaktadır. Bu iki sistem

insana belirli özellikleri bulunan bir çalışmayı yüklüyorlar. İdari veya teknoloji sisteminde, / insan çarklar arasında kalan bir cisim gibi ya vidaya ya somuna veya contaya iş makinasının isteği doğrultusunda dönüşür. Değişik boyutları olan, ömrünün sonuna kadar serbest seçme hakkı bulunan ve işin tamamını yapan bir insanın yerine, bir işin sadece bir bölümünü monoton bir şekilde tekrarlayan bir varlık oluşur. Brokrasi ve makine sisteminde çalışan insan, yaptığı iş konusunda gerekli bilince sahip değildir. (Nitekim buradada aline olduğu, kendisini tanımadığı ve ne yaptığını bilmediği anlaşıyor). Bir insanın banka, borsa veya havayolları gibi büyük bir kurumda çalışıyor olmasına rağmen, uçağın iniş ve kalkışından oluşan bütün bir harekette müdahalesi olmaz; bu işte sadece cüzi bir işi ifa eder. Sadece şu vidayı sıkar, işaret verir veya şu kağıdın altını imzalar, reis beydir. Veya \ sadece güvenlik, kontrol, yerleşim veya reis beyin ilgisini çekmekle görevlidir. Borsada müdürdür veya para saymakla görevlidir, veya bir bantın kenarında durmuş ve nereden gelip, nereye gittiğinden habersiz olduğu bantın üstündeki vidayı arada bir sıkıştırmaktan sorumludur. Bunların hiç biri "üretim"değil bir ürünün oluşmasını sağlayan yüzlerce hareketten sadece cüzî bir harekettir. O, otuz yıl boyunca cüzî bir hareketi sürekli olarak tekrarlamasına rağmen, yaptığından haberdar değil. Çalıştığı işyerinde, bütün personelin ortak olarak yaptıkları işin ürününden habersizdir, idare, şirket veya fabrikanın yaptığı işin bir anlamı var, ancak insanın yaptığı hareket anlamsız ve

112

tekrardır. Zira o ömrünün sonuna kadar manasız kendisi açısından, bir hareketi tekrarlar. Gerçek insan "işleyen", "çalışan" ve yaptığından haberdar olan kimsedir. Çalışmasının neticesinden ve hedefinin bilincindedir. Hedef, kazanç ve kazanılan

neticeden dolayı çalışmasını şekillendirir, başlangıcını programlar, çalışacağı sahayı özgürce seçer, yapacağı işin şekil ve araçgereçlerini icad eder. Oysa yeni insan bunlardan hiçbirini yapmaz.

Tarlasını süren, tohumunu ekip, sulamasını yaptıktan sonra ürününü biçip, harmana götürdükten sonra, değirmende un haline getiren köylünün yediği ekmeğin aksine, yediği ekmeğin oluşumundan da haberdar değildir. Köylü kendi işini özgürce seçmiş, yaptığı işin neticesinden haberdardır ve aline olmamıştır. Brokrasi ve teknokrasideki işçi "unsur" değil, bir "roboftur veya unsurun taklidi! "Hizmetçi'dir, "memur" değil!

Memur, gerçek manasıyla bir fabrika veya idare olmuştur ve onu istihdam etmekte yani, kullanmaktadır! Hurdalaşınca kadar kullanır!

Emekli oluncaya kadar "kafayı üşüten"lerin sayısı da az değil. Yani varlıklarının felsefesini tamamen yitiriyorlar! Kendisi "kendisi" değil. Onun yerine (makamına!) Fabrikalara yerleştirilen makineler monta edilmiş, onlar olmadan hiç bir şey ifade etmez. O, orada dördüncü idarenin müdürü ve dördüncü kademe sınıfına mensup bir reis beydir! Çektikçe uzanan koyun barsağı gibi uzun olan bu sıfatların arasında insanı ifade eden bir kelime bulunmaz! Tasnifte geçen "durum" ve "makam" isimlerinden olunan cümleyi, o kendi ismi ve kimliği olarak kabullenmektedir.

Esasen bu "konum" ve "makam" vesilesiyle "aline" olmuştur. Kendi "gerçek benliği" ve "gerçek şahsiyeti" yerine bu yeni sıfatları koymuştur. Kendisine yabancılik ve kendisinden başkasının kendisinde hulul etmesi. Artık emekliye

113

ayrılmış ve eve gelmiştir. Geçmişine ait bir "belirti" olmamasına rağmen, "ismi'de yoktur! Geldiği bu yeni konumda kendisi, etrafındakiler ve karısı bütün güçleriyle zihinlerini zorluyarak onun isminin bundan 3040 yıl önce Hacı Hüseyin'in oğlu

Hasan bey olduğunu hatırlamaya çalışıyorlar! Aslında kendisi bile yıllanmış bu isme yabancıdır}

Her zaman işçi insan, çalışma esnasında çalışmasına hakimdi ve çalışma şeklini kendisi tayin ederdi; şimdiyse çalışma tarzı, çalışma aracı ve araçları ona hakimdir... O artık brokrasinin büyük bir binasındaki küçük bir tuğla veya teknolojinin makinelerindeki bir vida konumundadır." Yeni Asır" filminde işçinin saati makine çarkları arasına düşüyor. Saatini almak için çarkların arasına girince, büyük makine onu yutuyor. Çarkların arasında yutulunca feryadını bile duyuramaz. Çarkların arasında yutulur gider. Bu bugünkü insanın makine arasında sembolik olarak yutulması, "alinasyon"u vurgulamaktadır. Yani makineleşme! Kuşkusuz bu da brokrasi ve teknokrasiden doğmuştur.

*) Tahran Teknik Fakültesindeki "Makina, Makinizmin Esaretinde" isimli konferansında şöyle demiştim: "Benim makinizmi eliştirmemi, bazı kıyasçı ve telaşlı aydınlar, benim makinaya olan inancımın gevşekliğine bağlıyor ve neticede "jetin yolcu için eşekten daha iyi olduğu"nu bana ispatlamaya çalışıyorlardı! Halbuki mainizm makina değil. Siyantizmin ilim ve naturalizm tabiat olmadığı gibi. Makinizm, teknoloji rakabeti ve sermaye sisteminin makinaya yüklediği sunî bir olgudur. Bu yük aynı ölçüde insanlığa da yüklenmiştir. Makinayı bu yükten kurtarmak için, makinizmi yıkmak gerekiyor.

Açıktır ki bazı tahsil yapmışların haksızca, basitçe değerlendirmeleri, fetva, mahkum etme ve eleştiri için tedbirsiz, adaletsizce ve acale davranışları çoğu kez avam seviyesinden daha da basitleşmektedir. Çoğunlukla, yüzlerce kez reddetmenin, saldırganın ve bir yazıdan dolayı kötölemenin yerine, eğer o yazı bir kez daha okursa problem kalmaz. Hatta bazan o yazı daha başta bir kez bile okunmuş olsa,

böyle bir problem ortaya çıkmıyacaktır...

114

3. Sınıfsal Sistem: Taksim edici her unsur insanı aline yapar. Sınıfa dayanan sistem,

insanı sömüren ve sömürülen; ayrıca efendi ve köle şekline dönüştürür ki, bunlardan hiç biri bir bütün ve eksiksiz insan değildir. Sınıfların şekillendiği sistemlerde toplumdaki sınıf tezdadı, birlik ve müşterek bir yapıya sahip olan insanlığı, insanî olmayan kutuplara ayırır.

insan sınıf sisteminde aline olur. Çünkü eğer "sömürülen" sınıfta olursa, kendisini ve elinde bulunan imkanların, normal bir insanınkinden daha az olduğunu zanneder.

Yok eğer "sömüren" sınıftaysa, kendi sınıfının ona vermiş olduğu gücü, kendi zatî gücü olarak görür. Burdan başlayarak "sınıf ve konum"unun kendisine vermiş olduğu güç ve imkanın, olduğundan daha fazla olmasının gerektiğini zanneder.

Herhalukarda, sömürülen veya sömüren sınıfta olması onun kendisini tanımasına vesile olmayacaktır. Kendisini bulunduğu durumdan daha üstün veya aşağı görmeye devam edecektir. Esasen sömürü, sadece dünyanın sömrülen insanların gerçek varlığını iptal etmekle kalmamış, Avrupa insanının çehresini de insanlıktan mahrum bırakılmış bir sömürgeciye dönüştürdü. Daha öncede söylediğim gibi sınıflaşma insanın bölünmesine yol açan unsurdur, insanı ya yoksul, mazlum ve mahkum veya zalim, gasıp, katil ve hakim bir konuma getirir, insanı Kabil ve Habile dönüştürür.

Bu Kabilî sistemin devam, nüfuz ve gücü tekelleşmiş hakimiyet ve malikiyeti ve bunun neticesinde sınıflaşmayı doğurur ve bir bütün olan insanı (beni ademi) insanî olmayan dört parçaya ayırır. Bu dört tip insanın her biri değişik insan şekline dönüşür. Gerçek insanî varlıklarının yerine, hayvani karakterlerinin gerçek olduğuna inanırlar. Bu karakter onlarda hulul etmiştir. Bu dört karakteri oluşturan hayvanlar şunlardır: Kurt, tilki, fare ve koyun!

olarak sözkonusu eden ahlakî sosyalistlerden nakletmek istiyorum. Zühd de maddî hayata itiraz sembolü olarak, insanı aline eder. Dünyaya ve maddî hayata yönelmenin sembolü olan para da aynı erezyonu gerçekleştirir! \

Para. sahibi insan, paraya dayanan imkan ve değerlerin kendisine ait olanları değil kendisine ait olmasına çalışır. Böyle olması gerektiğine de inanır. Toplumda da aynı anlayışa sahiptir, paraya ait değerleri ona nisbet eder. Hem kendisi, hem ailesi ve hem de toplum ona saygı ve büyük şahsiyet gözüyle bakar. Aslında ise, saygı ve şahsiyet duygusu onun paralarından kaynaklanıyor, ondan değil. Düne kadar her türlü imkandan yoksundu, evinize geldiği zaman, kapınızın önünde yiyip, 'gitmesi için ona biraz yemek veriyordunuz. Bugün ise onun makamında oturuyorsunuz, onun gelmesiyle birlikte ateşe atılan barut gibi yerinizden fırlıyorsunuz. Çünkü ya işportacılıkla veya kaçakçılıkla durumunu düzeltmiş, para biriktirmiştir. Biriktirmiş olduğu bu para da ona saygı ve şahsiyet kazandırmıştır.

Çevrenizde bulunan saygıdeğer, muhterem, büyük, mukaddes ve güvenilir şahsiyetlerin bir listesini çıkarın ve bunların bu konumu paradan dolayı mı, yoksa kişilikleriyle mi kazandıklarına bakın. Makamında kendisine gösterilen saygının hangisinin kendisine ve hangisinin paraya ait olduğuna dikkat edin.

Para, toplumda güç sahibidir. Ancak bu güç yabancı olmasına rağmen, ona sahip olan kendisinden olduğunu zanneder. Bir nevi kendisini para kabullenir. Öyle ki hukuk ve bütçe karşısında kendisini en üstün hak sahibi kabullenir. Hatta aynaya baktığı zaman bile, sözkonusu bu

kişiliği görür. Bütün duygular, insanî özellikler, dinî, ahlakî ve akrabalık değerlerinden para sesi gelir ve rengi altın rengidir. Kur'an'ın, faiz yiyenlerin ruhuna

şeytanın hulul etmesi şeklindeki benzetmeye yakın, bir açıklamayı ahlakî

sosyalistlerin, diyo veya para cininin hulul ettiği insanın durumunda görüyoruz.

5. Uzmanlık: Bugün bütün sosyologlar, insanın kendisini kaybetmesinin ve kendisine yabancılaşmasının en önemli fonksiyonunun "uzmanlık" olduğunu kabullenmekteler.

Uzmanlık, bir kaç boyutlu insanı ki her insan bir kaç boyutludur tek boyutlu hale getirir.

Misal olarak size akraba olan bir ayakkabıcıyla karşılaştığınız zaman, halinizi ahvalinizi sormadan önce, ayakkabınıza bakar. Bir gözlükçü veya bir göz doktoru da böyledir. Bir terzi de ilk olarak elbiselerinizi görür, onlarla işi bittikten sonra size bakar; berber de öyledir. Bir doktorun ilk olarak aklına gelen sizin hastalık durumunuz, mizacınızdır; ondan sonra halinizdir. Veya bir doktor kendi içine yöneldiğinde, bizim anladığımız manadaki bakıştan daha çok, midesinin, barsaklarının ve kalbinin işleyişine bakar, onları düşünür. Bundan dolayı "uzmanlık" insanı tek boyutlu yapmaktadır. Mark Kuze'nin dediği gibi "tek atmosferli" olmaktadır. (Unidimens lonnel).

Medeniyetin "uzmanlık" üzerine şekillendiğini üzülererek söylemek gerekir. Yani uzmanlık oluşmadan, medeniyet oluşmaz. Siz seramikte, ben şiirde, o mimarlıkta, diğeri fıkhıta uzmanlaşmadıkça ilerleme de sağlanamaz!

Tıpkı bir felsefecinin söylediği gibi, "medeniyet, insanın kendisine yabancılaşacağı bir saata göre tanzim edilmiştir". Veya "Medeniyet insanın kendisine yabancılaştığı bir saattir."

117

Hareketler nasıl yok olur?

Bir hareket oluştuğu zaman, bütün halkı seferber eder ve "ulusal bir birlik" icad eder.

Sınıflardan, gruplardan, tiplerden ve değişik dallardan bir "birlik" meydana getiriyor; hepsi düşmanla mücadele etmek için silahlanıyor, hepsi müşterek bir hayat sürdürüyor, hepsi birlikte kardeş oluyor. Sınıflar arasındaki fasıla ortadan kalkıyor. Kültür ihtilafı, dil farklılığı, fırka tezağı etkisiz kalıyor. Hind Yarımadasında ingilizlere karşı mücadele söz konusu olduğu zaman, hindular iyi niyetli oluşlarını göstermek ve müslümanların rızasını kazanmak için, ineklerini kurban ediyorlardı. Fedakarlık ve özverinin doruk noktası. Daha büyük ve yüce bir "vahdet'e kavuşmak maksadıyla fırkalarının mukaddesatından fedakarlıkta bulunuyorlardı. Bir hareket bu noktaya kadar ulaşabiliyordu.

Ancak mücadele bitip başa geldiklerinde yine bölükpörçük oluyorlar. Bir grubu dairelerde memur, bir grubu ordu mensubu, bir grubu siyasetçi, bir grubu ulema oluyor; bir kısmı dışişlerinde, diplomaside uzmanlaşıyor. Bir kısmı içişlerde ve diğeri bir kısmı ekonomide uzmanlaşıyor. Ve bütün bu mücadeleçiler "uzmanlaşıyor".

Ardından mücadele ruhu giderek kayboluyor ve güçlü beden paramparça oluyor.

"Medeniyet'i inkar edemiyen, "benim istediğim toplum, ilerlemiş, teknoloji ve ilmi yönünden ilerleme sağlamış bir toplum olmalıdır" demek zorunda kalan bir sosyolog, şöyle diyordu: " Bir sahada uzmanlaşmış bir insan, kendisine yabancılaşmamak için, memurluk mesaisinin dışında birkaç saat de bahçeyle meşgul olmalı; üniversite öğretim görevlileri ve bakanlar yılda bir ay fabrikalarda çalışabilmelidirler. Bunlar bugün var, ama "sunî" olarak yapılmaktadır, bugün devrim yapılmış ülkelerde, bakanlar, avukatlar, genel müdürler, öğretim görevlileri

ve diğeri dallardaki şahsiyetler, bir ay fabrikadan veya tarlada çalışabilirler. Veya bir adam bir saat yazı yazabilir, 2 saat mütalaa yapabilir veya fabrikada 5 saat ekonomi

işler yapılabilir. Ancak bu "gösteriş" için yapılan, bir hareketten öteye gitmez; asıl iş yine asıl iştir!

Ancak gerçekten de tarihin "uzmanlık" olmadığını gösterdiği ve her şeyin uzmanlık alanına göre ölçülmediği tek dönem peygamber dönemi ve yaşama tarzıdır. Bütün müslümanlar o dönemde birliktirler; her ferd işçidir, mütefekkiridir, iman ehlidir, mücadelecidir, tarlada işçidir, çiftçidir, toplumcudur, hukukçudur, cami ehlidir, ibadet ehlidir, siyasetçidir. Bizzat peygamber, bunun en bariz örneğidir. Onların tiplerinden kimin neci olduğunu anlamak mümkün değil, işçi tipi midir? Savaşçı tipi midir? Tüccar tipi midir? Tipi, hangi aileden olduğunu, iyi bir aile reisimi, iyi bir koca olduğunu göstermez. Herkesin gelip müşkülâtını sorması için bir makamda oturan, toplumsal, siyasetçi veya taklit mercii olduğunu kıyafeti, tipi gösterir mi? Hayır! Ekonomik, askerî bir insan mı,»yoksa siyasî bir lider, askerî, zahid, arif, kendisini yetiştirmiş, hal ehli olduğunu, kıyafetinden anlamak mümkün değil. Böyle bir uzmanlık, onun kıyafetinden anlaşılmaz. Hz. Ali'yi, diğer sahabeden yani peygamberin eğitiminden geçmiş, Hz. Ebubekir, Ömer, Ammar'ın da aralarında bulunduğu sahabeden tip ve kıyafetleriyle ayırdetmek şimdi aramızdaki ihtilaf konusu ayrı bir mesele, onlar toplumsal bir konudur imkansızdı.

.. Esasen şunu açıklamak istiyorum: sadece konuşmanın sapmalarından biri, insanın diğerlerinin bütün ihtiyacını öyle ki her şeye ihtiyaçları var iptal etmesi ve kendi zaaflarını görememesidir. Eksikliklerini hissetmez. "Benim gibi olanlardan çok eksikliğim var", duygusuna kapıl

maz Hepsinden daha güzel konuşması, herkesten daha iyi düşündüğü hayali duygusunu onda doğurur. Sapmanın başlangıcı böyle başlar. Halbuki ben defalarca

bazı talebelerim karşısında eksiklik duygusuna kapılmışımdır. Çünkü, çoğu kez onlardan önce faaliyete başlamama rağmen, benden fersahfersah mesafede, ileri nokta olduğunu gördüğüm "ahlakî fazilet" sahibi bu kimselere gıpta etmişimdir, Bu eksikliği bir gün, mikrofon arkasında veya felsefe dersi başında nasıl hissettiğimi hatırlıyorum!

Soru: Kapsülün işi, kurşunu harekete geçirmektir. Hacmi küçük olmasına rağmen vazifesi büyüktür, ilk hareketi kapsül mi üretiyor?

Cevap: Teknik açıdan doğrudur, ancak küçük bir fitilden başka bir fonksiyonu olmayan kapsülün bu durumu anlamayıp, kendisini herşey sanması doğru değildir!

Başka bir mesele var, o da şudur: "En çok çalışan organ, en güçlü olur. Daha az çalışan, daha zayıf olur ve yavaşyavaş yok olur". (Tekammül kanununda olduğu gibi). Zihin de insanın bir organıdır. Konuşmacı ve yazarın sadece zihni faaliyet gösterir. Ben bazan makale yazdığım zaman, öğle yemeği yememem halinde bunun sağlık açısından bir problem oluşturacağını, ondan sonra ölsem de ehemmiyetinin olmayacağını düşünüyordum, ilk bakışta bu hernekadar İhlasın belirtisi olarak görülse de, bir sapmadır. Çünkü ben bu yazıya, olduğundan daha fazla değer, hasasiyet ve kıymet vermişim. Çünkü sadece zihin çalışıyor. Böyle bir adamdan, kimse ne amel ister, ne yatırım yapmasını, ne para vermesini, ne de çalışmasını ister. Ondan sadece toplantı düzenlemesi, "beyefendinin" toplantıya "buyurması" istenir! Ve giderek bir çok insanî kabiliyetlerini yitirir. Sadece zihni kabiliyeti ve hafızası gelişme gösterir. Neticede konuşma ve hitabe kabiliyetleri doruğa ula

120

şır. Orada, insan küçük bir cüz olarak, büyük bir cüz'ün parçasıdır. "Tek boyutlu" olur. Sapmış bir adam olur. Tıpkı boynu veya karnı büyüyenler gibi, bir yönü

gelişmiştir! İşte böyle tek yönlü bir adam olur! Daha sonra insanda gurur devresi başlar ve yaptığı işten memnunluk hissi onu başka yöne çeker. Zamanla bu adam darbe yer veya sesini keserler; kalemi kırılır veyahut da bir kenara itilir. Ardından mağlup olmuş bir şekilde, kendisini değerlendirmeye başlar. Zaafları ortaya çıkar; yıllarca vücudunun pekçok manevî uzvunun tatil edildiğinin farkına varır. Bu uzuvların yıllarca kullanılmamasından dolayı zayıfladığını gördü. Buna karşılık, normal bir insanın ise çalışıp, tecrübe kazanmakla birlikte geliştiğini ve ondan daha ileri noktaya ulaştığının farkına varır.

* * *

..Bugün içinde bulunduğumuz durumu gözönünde bulunduralım: Devamlı olarak "Neden zamanın ihtiyacını idrak etmiyorsunuz? Neden yoksul sınıfın ihtiyaçlarını anlamıyorsunuz? Neden sınıf tezaadını hissetmiyorsunuz? Neden sömürüyü anlamıyorsunuz? Neden fikhimizi, bir gurup sermayedarın menfaatine hizmet tekeline kurtarmıyorsunuz? Neden? Neden?" şeklindeki sorularla ulemayı sıkıştırmaktayız.

Bu nedenler anlamsızdır; bu eleştiriler boşunadır. Zira eğer bir alimin hayatına bakarsanız, ondan böyle bir şey beklemenin yanlış olacağını görürsünüz. Çünkü o bu işleri yapacak bir sistem ve fert durumuna gelmiştir. Önce ahkam, fıkıh, din bilgisi, dinî meseleler... ve benzeri konuları tahsil eder; daha sonra toplumsal bir insan olmuştur artık. Genellikle zenginlerle ve makam sahipleriyle diyalog içerisinde. Esasında gerçekten Ali dostudur, Muhammed dostudur; Kuranı tanıyor ve gerçekten de bütün ha

kimselerle irtibat ve diyalog içerisinde. Büyük bir fıkıhî şahsiyetle diyalog içerisinde olan, "seviyeli" ve "şahsiyetli" kimseler, kimlerdir? Ya pazarın büyük bir şahsiyetidir, ya büyük bir toplumsal şahsiyet, veya bir büyük siyasî şahsiyettir veyahut manevî bir şahsiyettir. Bir çiftçi, bir tuğla fırınlarında çalışan işçi, ^alan ayetullahın mürüdü olmasına, onu kendisine taklid mercii kabullenmesine, bütün ailesini bu hazretin ilmihaline göre yetiştiriyor olmasına ve bir gün bu hazreti kendi 1 sofrasının başına davet etmeyi hayal etmesine rağmen, böyle bir diyalogun şerefine nail olamaz. Şimdiye kadar böyle bir hadise gerçekleşmiş değildir. Aslında böyle bir diyaloga ihtiyacı da yoktur! Onunla, bu sözkonusu kimse arasında bir fasıla, bir seviye duvarı varve aşılması imkansızdır. Esasen, toplumsal yapı onu kendiliğinden, toplumun üst sınıfıyla diyalok kurmaya itmiştir. Bu seviyeden, halkın ne yaptığını hissetmemesi tabiîdir. Rivayetlerin ve Kur'an'ın ayetlerinin, devamlı olarak onu fakir halka yönelmesi yolunda iğnelemesini, kış geldiği zaman, onları etrafına toplayıp, onlara dinî konuları anlatıp, onları ümitlerle tahrik etmek şeklinde algılamaktadır. Birde bakar ki, islam'dan da yararlanan solcular bu risaleti de yerine getiriyorlar! içerisinde "mahsur kaldığı sınıftan dolayı" bundan fazlasını anlayamaz, anlamamalıdır da! Ama bolluk ve zenginlik içerisinde büyüyüp mühendis olan biri, bugün iman ve itikadından dolayı yoksul kesimle irtibat kurabiliyor, bir ziraatçi gibi 8 saat tarlada çalışabiliyor; işin anlamını anlayabilmek için fabrikada işçiyle birlikte çalışmaya gidiyor; ellerdeki nasırın, 2x5 metrelik tek odada, fiziki yönden beş kişinin yerleşmesinin anlamını yakalamaya çalışır. Psikolojik, duygu, terbiye ve... ünü bir ya

konuşmak için değil. Onlara rehberlik yapmak için de değil! Bilakis kendisini adam etmesini, yani kendisine miras kalan zindandan, toplumsal zindandan, doğumuyla kendisine sunulan zindandan kurtulabilmesine yardımcı olabilmek için gitmeli. Böyle bir şeyin imkanı yok mu? Biz kendiliğinden bir tipe giriyoruz. Bu tip daha biz doğmadan bize yüklenmiştir. Farsça dilinin bize yüklenmesi gibi. Toplumsal yaşantımızda, bizim seçimimiz olmadan bize yüklenir. Arkadaşlarımız ve benzeri konular da daha biz dünyaya gelmeden tayin edilmiştir. Toplumsal durumumuz, inancımız, imanımız, edebiyatımız, sanatımız, zevkimiz ve hatta inkılapçılığımız, daha önceki şartlara göre, daha biz yumurtanın kabuğunun içindeyken tayin edilir. islam peygamberinin yaptığı en köklü işlerden biri, insanları sınıfa dayanan tiplerden, kısır toplumsal yapıdan ve coğrafi sınırlarda haps olmaktan kurtarmaktı, insanın iki zindanı var: Biri "toplumsal zindan" ve diğeri "coğrafi zindan". Benim dünyanın bu coğrafi biriminde doğuşum, benim için bazı şartları tayin edici olmaktadır. Ben eğer isviçre, Mısır veya Tanzanya'da doğmuş olsaydım, kuşkusuz bugün durumum farklı olacaktı Netice olarak bu coğrafi kesimde dünyaya gelişim benim için, tayin edici bir fonksiyon ifaetmiştir.

.. Hiç olmazsa zindanı, duvarlarını büyüt; bir kalede haps edil, bir hücrede değil...

Çok ilginçtir; toplumsal bir mesele konusunda açıklama yapan ulemadan bir alim, taklit merciilerinin büyük nisbette yani en az yüzde 95,5 nisbetinde köylerden gelenler olduğunu vurgulamaktadır. Köylerde nasıl bir yapı

123

mevcuttur? Köy, bütün büyük beşeri toplumlarda olduğu gibi, üç unsurun birleştiği bir yapıdan "jandarma, han ve molla" üçgeninden oluşmaktadır. Bu üç kesim hükümet etmekte, geriye kalanlar ise ırgatlık. Yani hiçbir şey değillerdi. Hayvan

seviyesinde görülen varlıklardı! Hayatı yaşıyan gerçekten bu üç sınıftı. Şimdi artık, bu üçünün yarına "doktorların" halkı soyduğuna kuşku yok. Ama bu ye'ni bir meseledir. Tarihin altyapısında devamlı olarak, bu üç kişi köylü üzerinde hükümet hakkına sahip olmuş, her üçü devamlı olarak birbiriyle irtibat içerisinde olmuştur. Bu üç kişinin irtibatı, çok yakın ve samimi olmakla birlikte diğer iki kişi devamlı bir şekilde hanın etkisi altında olmuştur. Çünkü han ekonomiyi elinde bulundurmaktadır. Diğer ikisi (jandarma ve molla) ondan doğmuştur. Bu durum, han, jandarma, molla ve eşkiyanın yerine halkı soymak için köye gelen doktorun devreye girmesine kadar devam eder. Ben bizim Kevir köyüne giden bir doktoru biliyorum; köyde 56 yıl kaldıktan sonra geri döndüğünde getirmiş olduğu para, bütün köylülerin varlığından çok fazlaydı. Yani o, üç kişinin işini tek başına yapmaktadır. Köyde kurulan bu sistem içerisinde "ağa'nın oğlu, böyle bir ruhla ve böyle bir irtibat içerisinde köye hakim olan hanın tesiri ve hükmü altında gelip ders okumaya başlıyordu. Daha sonra sıkketülislam, hüccetülislam, ayetullah ve onun ardından. Ayetullahı lazim makamına ulaştır, büyük bir şahsiyet haline gelir. Ama babasının köyde hanla olan irtibatının geleneğine uyarak o da memleketin "hanı'yla irtibata geçer. Bakın şöyle olur: Toplumsal irtibatı kemmiyet yönünden değişir. Ama keyfiyet yönünden değişmez. Yani "az bir gelişme" gösterir. Hacmi ve çeşidi fark eder. Yoksa irtibat, aynı irtibattır. Saniyen bizim "ilimler havzası'na hakim olan psikoloji aynı psikolojidir. Yani bu aç talebeye sınıflar ko

124

nusunu açtığın zaman, kapitalistten daha çok sağcı olur. Dine bağlı olan, maddî yönden yoksul kesim arasında bulunmasına rağmen, sağ kanattan daha sağcı olan bir çok insan görmüşüzdür.

.. Bir insana "nasıl düşünüyorsun?" sorusunu sormanın yerine ona kimden yediğini sormak gerekir! İstisnayı durumların dışında bu bir genel kaidedir. İstisnalar kaideyi bozmaz. Bir insanın nasıl düşündüğünü öğrenmek için, ilk başta onun nereden finanse edildiğine bakmak gerek. Maddî olarak beslendiği yerden, fikri olarak da beslenmektedir. Başka şekilde düşünmesi beklenemez.

Peygamberin hicreti, bir şehirden başka bir şehire göç etmekle sınırlı değildir. Bir çeşit insandan, başka bir çeşit insana geçti. Geleneksel ve miras baskısıyla kanser tümörüne dönüşmüş bir toplumu, başka bir yapıya intikalı. Bir tümörün yerinden sökülmesi, atılmasıyla birlikte, yeni hür bir dünyaya geliş gibi. Hem de başka bir şekilde. Toplumu kendi inancına göre bina etmek ve irtibatların bu değer ölçüsüne göre şekillenmesi.

Mekke'de sürü sahibi, tüccar veya soylular sınıfından olan kimse, tabî olarak Ebu Sufyan, Ebu Cehil, arkadaşları ve Dar'ul Nedve çerçevesi içerisinde kişiliğini yitirmek durumunda kalacak; iyi bir insan, fitraten seçkin biri olsa bile mesele Ebu Talip gibi gerekli atmosfer olmadığından o meclis ve yetki sahibi yaşlılar karşısında "Muhammedi" bir düşünceye sahip olamayacaklardır. O, böyle düşünebilmek için bu atmosferden çıkmalıdır. Çıkarılmalı, sökülmelidir. Yoksa İslam'ı içinde bir süs, bir dekor veya bir örtü olarak gizleyecektir. Müslüman da olsa, yine o "soylu kureyş" kimliğinden sıyrılamayacaktır. Öyle ise onun, bu atmosferden kurtarılıp, özgür bir platformda gelişmesini

125

sağlamak gerek. Onu o atmosferden söküp, Medine'de ekmek, aşılama ve adam etmek zaruridir.

Devamlı olarak orada oturan, devamlı eli öpülen, bütün arkadaşları büyük ve soylu

ve şeceresi Hz. Adem'e kadar belli olan... Hepsinin ona çalıştığı herkesin ona getirdiği, onun da yediği bu "bey" bir çok şeyin anlamını idrak edemezdi. Peygamber de onları Medine'ye getirdi. Daha sonra ! aç kaldıklarından ilk kez açlığın manasını hissettiler. Hem de konuşmayla değil, bizzat acısını midelerinde hissederek! Evi olmadığı için bir kaç gece mescidte yatar. Bir yerden bir yere nakl olanın, bir kaç gece uykusu gelmez. Şimdi burada mescidte yatması gerek, hem de nasıl mescid! Ev istediği anlaşılır, ev yok; yemek istediği anlaşılır yemek yok. O derece hastalanmışlardı ki, Medine'nin havasının Kureyşliler için öldürücü olduğunu şaiası yayılmıştı. Hepsinin helak olacağını, kısır kalacaklarını söylüyorlardı. Kısır kalma propagandası, hatta Medine müslümanlarını da etkilediğinden, ilk çocuğun doğmasıyla törenler düzenleniyordu. Bu sevinç, daha çok yapılan propagandaların etsizik kalmasına tepki mahiyetindeydi.

.. Ayrıca üçbeş arabın hurma yetiştirerek yaşamını sürdürdüğü Medine'de yaşamak onlara zor geliyordu. Çalışması da gerekiyordu. Aynı zamanda açdır da. Sermayesi de yoktur; bütün mülkü orada kalmıştır. Onu gaspetmişler, çocuklarını da alıkoyup, vermemişler.

.. ilk defa açlıkla karşılaşılıyor, çalışması da gerekiyor, ama nasıl? Burada makam veya masa başı yok, bu yüzden ameleler gibi sokak başında iş bulmak için beklemen gerekiyor. Hz. Ebubekir! Muhterem ve büyük bir şahsiyet olduğunuz doğrudur ama, burada tıpkı bir amele, işçi gibisin. Tıpkı bir amele gibi şehre gelinmiş ama, iş yok. Kureyş kabilesinden daha aşağı seviyede olan Hazrec kabile

sinin, yani üçbeş yahudinin hem de yahudilerin en kötüsünün veya kocası ölmüş dul kadınlarının yanında çalışması gerekiyor. Keçilerini sağmalı, eğer bir kaç dal

hurma ağaçları varsa onlara bakmalı... Peygamber de tıpkı bu ameleler gibi çalışmak durumundadır. Ancak onlar buna tahammül edemezler; peygambere "sen git kendi işini gör, biz senin yerine de çalışırız ve kazancımızı paylaşıyoruz" derler. Bütün bu çabalar günde iki hurma kazanıp, karınlarını doyurmak içindir.

Hayali bile zor olan bu yaşantı bugün sadece teoride hatırlanır ama, hayatını bu şekilde değiştiren, İslamî anlayışını da değiştirir. Onun anlayacağı islam, bizim düşünce sınırlarımızı aşmaktadır. Orucun hikmetinin, insanın açlığı hissetmesi olduğunu söylerler. Ama bütün vitamin eksikliklerinin, ramazan ayında telafi edildiği orucun bu hissi doğurması kuşku vericidir? Bu nasıl tip bir açlıktır? Hilei şer'i yoluyla, Allah'ın emrini hedeften saptırmaktır! Dinle oynamadır! Çalışmayan adamın tuttuğu orucun amacı nedir? Orucun ne olduğunu anlayamaz, sağlık için uygulanan rejim gözüyle bakar, oruca! Yaptığı hazırlıkla gün boyu yemeğe minnet etmez! Onun cinsi değişmelidir. Biz müslümanlardan biri, eğer bize iki kilometre uzaklıkta bulunan güney bölgesindeki, bizden daha muttaki, mütedeyyin, samimi vatandaşımız ve din kardeşimiz de olan müslümanın evine gider misafir olursak, onun çocuklarıyla birlikte yaşadığı yerde yatarsak ve çocuklarımızla birlikte onun sofrasının başına oturursak "kardeşliğin" ne olduğunu anlarız. Yoksa benim ve onun arasındaki iki kilometrelik fasılanın korunmasıyla birlikte, benim kardeşlikten sözetmem laftan öteye gitmez. Hatta bir sürü ayet okusak, arkasında görüşümüzü pekiştirmek için bir ton şiir okusak, ardından bunu desteklemek için bir sürü riva

127

yet nakletsek ve ardından toplum bilimi ile yorumumuzu ortaya koysak bile, yaptığımız laftan öteye gitmez. Bütün bunlar realiteden uzak boş sözlerdir. Bunlar konuşma sanatıdır. Toplumsal gerçeklerle hiç bir ilgisi yoktur.

Maddiyata inananların, toplumsal yaşantılarından ve dünyalarından kopup, maddî ideolojiye yönelmeleri* dünyayı bir kenara itmeleri ve ardından gidip yoksullarla yaşamaları, onların dertlerine ortak olmaları islam'ın dünya konusundaki bunca köklü ahlakî değerlendirme yapmasına rağmen onlar için zillet olmaz mı? Gece ve gündüz, minberlerden bize dünyanın fazleti hakkında konuşmalar yapılmıyor mu?

Ayrıca dünyanın insanı ne kadar bozup, imha ettiğini bildiğimize göre, bu konuşmaları dinleyip, bizzat biz bu konuşmaların kurucusu olmalıyız ve ondan sonra dünyaya dalıp; dünyanın zindanında ölüp gitmeliyiz!? Böylece, zindanda haps olduğumuz anlaşılıyor. Esasen laftan ibaret kalan sözlerin hiç bir anlamı olmaz. Çünkü insanın geleceği üzerinde etkili olabileceğini sanmak yanlıştır.

Din, paraya bağımlı oldukça kimse onu tanımaz; dini bina etmek için biri çıkmadan, hiç bir taklit merciî, hiç bir müfti, hiç bir hatip ve hiç bir yazar din için çalışmaz. Bizim ulama bile, eğer kurucu olmazsa çalışmaz. O zaman bu din ne olur?! Kurucusu para olan bir din, yine o paranın koruyucusu olmak zorundadır. Başka şekilde olmasına imkan yoktur. Bunların birbirinin üzerinde ekmek ve tuz hakları var. Birbirine bağımlı haldedir. Meydan böyle boş kalınca, altyapıları meteryalizm olan komünistlerin halktan, kitlelerden, yoksulluktan ve dünyaya karşı mücadele etmekten sözetmelerine sebep olmaktadır. Böyle bir düşüncenin, materyalist çerçeveden çıkamıyacağından da kuşku yok. Öte yandan tevhidi dünya görüşüne, Allah'a,

128

İrfan'a, Ali'ye ve ... inanan biz müslümanların böyle kısır bir çerçeveye sıkışması, kişiliğimizin, yaşadığımız hayatın rengine boyanmasına vesile olmaktadır.

"Fıkımız" böyle olmuş, "tefsirimiz" böyle olmuş, "kelamımız" böyle olmuş, "vazimiz" böyle olmuş, "ulemamız" böyle olmuştur! Çok güzel! Pazarımızın da

böyle olduğundan kuşku yok. Öyle ise aradaki bu bağ ve irtibat koparılmalıdır.

Ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen ben, islam'ın ulema sınıfının tekelinden çıkarıldığı ümidindeyim. Bakın henüz bile, resmi ulemanın elinde fazlasıyla temel bir gücün bulunduğu doğrudur. Şu taklid merciinin elindedir Ancak resmi olmayan nesil arasından doğan fedakarlık, fedailik, anlayışı, hiç bir karşılık beklemeyen aşıkları, umulmadık bir şekilde gündeme getirmiştir. Onlar bu "para" ve "din" çerçevesi içerisinde kendilerini hapsetmeden, sevdalı bir şekilde islam'ı, zamanı, tarihin yönünü hissettiler. Bugün bu sevdalıların bütün dünyada islam'ın çehresini, üzerine konan tozdan kurtardıklarına şahid olmaktayız. Resmi din kurumunun ölümüyle, islam'ın ölmüyeceği gün gibi açığa çıktı. Öyle ki, bu yeni ruh Filipin'den ta Türkiye'ye Avrupa sınırına kadar, yani en Uzak Doğu ülkesinden ta Avrupa sınırına kadar uzanan bu çizgide islam yeni bir biset gibi, yeni bir çehre, yeni bir düşünce ile, tıpkı yeni gelmiş bir vahinin dinamik fonksiyonları, gibi canlandı; yeni bedenlere can verdi ve ümitleri yeniden kendisine bağladı. Bu görkemli harekette, bizim gibi insanlar bu islam'a sevdalılar kervanına patates soymadan tutta çay dağıtmaya kadar yapacağı küçük bir hizmet kuşkusuz islam risaletine bir hizmet yapmış oluruz. Ancak bu güzergahta, "mela'nın daha önce bize "bunu yaparsan şu kadar sevap kazanırsın, şunu yaparsan bu kadar günahkar olursun" şeklinde dini bir ölçü kazandırmış olmasın

129

dan dolayı, kendikendimizi kandırmamız yetmiyormuş gibi, kendimizce Allah'ı ve halkı aldattığımızı sanıyoruz. Bunun hiç bir önemi yoktur, hiç!

Yaptığımız hayırların hiç bir değeri yoktur. Çünkü bu hayırlar amelle birlikte değildir. Amele yönelme, gayret gösterme, ameli güzelleştirir. Amelin küçüğü veya

büyüğünden çok, onda amelden kaynaklanan hareket ve gayreti göstermek önem

taşımaktadır. Bir amel hayata bütün olarak yansımalıdır.

Bugün ümitsizliğin bu derece büyüğü, her yandan yes unsurları kaynadığı, zaafın gelenekleştığı, dünyaya bir taze güç olarak girmek isteyen islam'a karşı hiç bir zaman bu derece geniş boyutlu saldırıların olmadığı bir zamanda, şuurlu bir şekilde tehlikeyi hissetmeli ve birlik içerisinde düzenlenen bütün komploları etkisiz hale getirebilmeliyiz. Öteyandan ortada bir güç olmasa, düşman varlığına yönelik bir tehlike hissedip, komploya kalkışmaz gerçeği de, insanı bir yönden ümitvar ediyor.

Düşmanın bütün gayretine rağmen, kendisine yönelik bir tehlikenin doğduğundan kuşku yok. Nitekim Çin'de bulunan 6070 milyon müslüman veya diğer ülkelerdeki büyük müslüman kitleleri daha önceleri azınlık statüsüne bile alınmazken, diğer bazı ülkelerde ölü bir toplum olarak unutulurlarken, bugün varlıkları, yükselttikleri sesleri dünyanın belirli odaklarını korkutmaktadır. Bunların tamamı iman ve ümit belirtisidir, inancımıza olan imanımız kadar, dinin varlığını, sürdürmesinin, hiç bir resmiyeti ve gelenek bağılsı olmayan, hiç bir usul, soyluluk, makam, şöhreti unvanını bulunmayan, herhangi bir dini aba, cüphe ve kıyafeti bulunmayan samimi insanların fedakarlığına bağımlı olduğuna inanmalıyız. Şu selam bile vermeye üşendiğimiz sokaklardaki isimsiz basit insanların, bütün varlıklarını yeni bir iman

130

uğruna feda etmelerine rağmen, hiç birisinin ismi hiç bir yerde mevcut değil. Ne saygıya, ne soyluluğa, ne makama, ne ders halkasına, ne ilimler havzasına, ne müride, ne de şöhrete sahiptirler. Samimiyet ve ihlastan kaynaklanan bu güç eserden dönüp, islam'ı savunmak ve dünyada gölgelenen çehresini yeniden açığa çıkarmak için meydana gelen boşluğu doldurduklarında, kuşkusuz islam'ı yeniden ihya

edecekler; onun yeniden bütün dünyada gerçek manada gündeme gelmesini sağlayacaklardır. Tıpkı yeniden gündeme geldiği gibi. Ben 1013 yıl önce Paris'teyken 89 müslüman gencin İslamî çalışmalar yaptığını görüyordum. Ancak bunu 35 seneden fazla sürdürebilmeleri şüpheliydi. Çünkü beslendiği devamlı bir yer yoktu, giderek zayıflıyorlardı. Bu durum bana çalışmaların, yakın bir zamanda öleceği vehmini veriyordu. Şimdi baktığımda ise orada hareket eden büyük bir güç haline geldiğini görüyorum. Harekette heyecan, geniş boyutlu tesir ve etkiye sahiptir, mesuliyet yükleyen büyük bir alternatif güç olmuştur. Onur kaynağı bu hareket, sürekli bir üreticiliğe sahiptir. Yani "varlığı" ve "etkinliği" Avrupa'da hissediliyor. Bu gelişme sadece İranlı talebeler arasında değil, diğer bütün müslüman talebelere kadar uzanmaktadır. Öyle ki, İslam'ın çehresini gölgelemek için müslümanları gericilikle yaftalamaları, daha çok kendilerini gülünç duruma getirmektedir. Artık kimse bunları sadece "Şerî kesim meseleleriyle" uğraşan kimseler olarak görmemekte! Hayır Şerî kesim peşinde koşmuyorlar. Şerî kesim anlayışını bulmuşlar ve onunla mücadele etmektedirler! Onları sadece ferî konulara çekenlerin yeri olamaz, aralarında. O zamanlar, sözkonusu bu bir kaç müslümanın yanında bir ilmihal ve bir ibrikten başka bir şey yokken, bugün başka bir nesil olmuşlar. Eğer onları görmezlikten gelirsek, kendimizi de görmezlikten gelmemiz kaçınılmaz olacak.

131

Kanaatimce bizler bu sınıfın zindanında hapsolan, bu şekilde doğup, oluşturulanlar olarak kendimizi bu sınıftan dışarı çekip, bir iç, içtimaî ve sınıf hicretini gerçekleştirmeliyiz. Kendimizi dünyada yeniden şekillenen ve giderek yayılan bu genç İslamî gücün içine atabilmeliyiz. Bu düşünce tarzı kalıcıdır. Sadece kalıcı da

değil, benim kanaatimce dünya durmadan bu tarafa doğru kaymaya devam ettikçe, etkisinin önemi daha iyi de anlaşılıyor. İdeoloji ve sistemlerin içine düştüğü çıkmazlar; yirmi yıl öncesine kadar "bütün meselelere çözüm getireceğiz diyen fazlasıyla ilerici ideolojilerin yetersizliği gerçekten de dünya büyük nisbette buna inanmıştı islam'ın muzaffer olmasına büyük şans tanımaktadır. Bundan 3040 yıl önce islam, bütün ideolojilerden daha geri noktadaki mesaj sahibiydi. Çünkü hiç bir söylev ve gündeme sahip değildi. Geleneksel bir yaşantıyı, pazarı ve mevcut durumu idare etmekten başka bir şeyle meşgul olmuyordu. O yaşam tarzını düzenliyorlardı. "Ulema' da bu konulara açıklık getiriyordu, meselenin başınısonunu yorumluyordu. Öteyandan bir kaç müridin getirmiş olduğu hums ve zekat onun geçimine yetmektedir. "Gayip imamın naibi" olmakla birlikte "yeryüzünün ve gökyüzünün direği"dirde. Buna benzer bir sürü, lakap, ve unvan. Ama bugün durum tamamen farklıdır, islam ideolojisi bugün bir alternatif olarak ortaya çıkmış ve bugün, insanlığı diğer bütün ideolojilerden daha ileri noktalara ulaştırabilme gücüne sahip olduğunu da ispatlamıştır. Yani insanın diğer boyutunu açıklayıp, ona dayanabilir ve bütün eksiklikleri öyle ki, bu tarafa yöneldik ferdiyetçi olduk, o tarafa yöneldik bu kez kapitalizme duçar olduk, diğer yana yöneldik bu defa de faşizm belasına kapıldık, öteki yana yöneldik bu kez de tek yönlü, kısır görüşlü ve gerici olduk ortadan kaldırabilir.

132

Kuşkusuz bu da, bugünkü insanın arayıp da bulamadığı bir kurtuluş ve doğru yoldur. Öyle müslümanlar ortaya çıkıyor ki, elbette bizim gibi değil, bilakis benim anlatmaya çalıştığım müslümanlar durmadan bizi geride bırakarak ilerliyorlar. Onların karşısında kendimizi eskimiş olarak kabul ediyoruz. İşte bu müslümanlar,

bütün bu çıkmazlardan kurtulmanın yolunu bulduklarını ortaya koydular. Biz eğer hareketlenen bu sahneden kaybolursak, ölmüş oluruz. Bence en büyük tehlike de budur.

Ben sömürölmüş islam'dan sözediyorum. Dünyada hiçbir güç islam kadar sömürünün kurbanı olmamıştır, islam ölkelerindeki bütün aydınlar, bu gerçeği gözönünde bulundurarak islam'ın kurtuluşu için seferber olmalıdırlar. Bizzat islam kurtulmalıdır, müslömanlar değil! Eğer müslömanlar kurtulup, islam yine "zindanda" kalırsa, yeniden ikinci kez "irtica"nın zindanına düşerler. Biraz ilerleyip, yeniden geri dönerler. Şimdi göröldüğü gibi. Veya islam'dan uzaklaşıp, başka ideolojilerin peşine takılması, onun misyonu bittikten sonra yeni ideolojilerin peşinde ümit aramaları kaçınılmaz olacaktır. Bu yüzden sömüröye karşı başlatılan savaş, islam'ın kurtuluş savaşı olacaktır, islam milletin, islam sınıfının veya islam kitlesinin kurtuluşunun yerine islam asırlık zindanından kurtarılmalıdır, ilk önce...

Şimdi dünyadaki savaşlar, kitleleri götüren savaşlardır. Ancak kitleler savaşa giderken, islam'a göre hareket etmemişlerdir. Bunun yerine, her yönden eksik olan ideolojilerden yararlandılar. Buna rağmen çoğu yerde, dünyanın en büyük güçlerini köşeye sıkıştırabilmişlerdir. Eğer büyük, köklü ve kapsamlı bir kültüre sahip olan islam'ı kabullenseler, neler yapabilirler? Cezayir'de müslömanla

133

rın 56 ayet ve 23 İslamî rivayetten oluşın sathî, basit ve sınırlı İslamî kültürü benimseyerek, emperyalizme karşı mücadele verdiklerini görmekteyiz. Bu onların kültürünün kaynağı olur. Afrika'da herkesten önce silaha sarılır ve emperyalizme karşı mücadele verir. Siyah Afrika, 20 yıl sonra müslömanların izinden gitmeye başladı ve onlara uydu. Neden onlar ilerlediler? Çünkü, çok sathî ve zarif bir îslamî

kültüre sahipti.

Şüphe yok ki, müslümanların, halkın, insanların ve kitlelerin kurtuluşunun tek yolu, bizzat islam'ın kurtuluşunu gerçekleştirmektir, islam'ın, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde "zamanın otoritesine", "hakim sınıfına" veya daha açık ifadeyle "paraya" bağımlı hale getiren, tamamen belirgin olan gurubun zindanından kurtarılması gerekir. "Din", "para" tarafından beslendiği müddetçe din, paranın hizmetinde olacaktır. Halkın hizmetinde olamayacağı gibi, halkı dinin hizmetçisi olarak da görür. Ona aîvam gözüyle bakar, dinin kurtardığı insan gözüyle değil!

Peygamberimizin halk ile olan irtibatıyla "ulemamızın" halkla olan irtibatını kıyaslayın!? Ulemadan bazılarının takındığı tavır, daha çok "kapıkulu" tavır mıdır, yoksa "Muhammedi" bir tavır mıdır?

Siz Peygamberin kıyafetine bakın, Medine'de nasıl yürüdüğünü izleyin. Çok sade bir giyim ve kıyafetiyle halktan biridir.

.. Aynı şekilde Ali savaştan döndüğünde, kılıcından kan damlıyordu; eve girince Fatma'ya sesleniyordu: Kılıcımı yıka!"

Bu hanımıdır da... Kocasının ve babasının kılıçlarını alıp yıkıyor...

134

Bu peygamberin tutumudur. Birde yazdığı mektuplara bakalım. Mektubun altındaki imza şöyledir: "Abdullah oğlu Muhammed'ten, Fars Kralına"; "Abdullah oğlu Muhammed'ten, Rum Kralına"... Zamanın iki büyük gücünün yöneticisine yazılmış mektup... Ne onların ve ne de peygamberin lakabı ve unvanı var. Onlar da cevap olarak "...dan Resulullah'a" şeklindeki unvanı yazıyorlardı. Ama bir ayetullaha yazılacak mektubun zarfı çoğu zaman, onun lakablarına yetmemektedir!? Bu lakablar nereden geliyor? Hangi sisteme aittir? Hangi kültürden kaynaklanıyor? Sınıf

kültüründen başka yerden mi kaynaklanıyor? Sınıf kültürü neden lakaba gerek duyuyor? Çünkü halk ile bu sınıf arasındaki fasıla çok büyüktür. Bu fasıla devamlı bir şekilde korunmalıdır. Aşağı sınıftan biri, yüksek tabakadan biriyle görüşmek istediğinde, bir seri teşrifat, karmaşık bir sistem, belirgin gelenek, saygı ve edep koridorundan geçip, çeşitli ıstılahlarla irtibat kurabilir. Kolay bir şekilde kapı çalınıp, içeri girip sohbet edilemez. Bu irtibat, iki sınıfın irtibatı değildir! iki sınıf arasındaki irtibatta bir seri lakab ve teşrifat olmalıdır, islam'ın giderek yeni bir hal aldığı ortada. Şimdi Ali'yi büyük övgülerle anarsın, "neden "aleyhisselam" veya "hazreti" ve... şeklindeki unvanları kullanmadın diye itiraz eder. "Hazret", bugün artık bir lakab ifade eder! Bugün "eğer" bir adama "hazret" derseniz, ona hakaret etmiş olursunuz. Sonra, "eğer" Muhammed'e hazret(!) derseniz, bu onun makamına mı işaretler?! Bu nasıl bir makamdır? Lakaba ve lakab yapmaya ihtiyaç mı var? Daha önce o lakabı "devlet'ler ve "saltanat'lar ifade ediyordu, şimdiyse bunu "din" yapmaktadır. Bu onun kopyasıdır. Yani kapıkulu sisteminin, kültür ve teşrifatının bir olgusudur. Ulemanın bu tavrına bakın, bu tavır soyluluk sınıfından mı geliyor, yoksa Ali'den ve Mu

135

ammed'ten mi? Tavrı, oturuşu, kalkış şekli, toplumsal konumu, onun sınıfının ve düşünce tarzının simgesidir. O bir yere girdiğinde, her şeyden önce nereye oturacağını hesaplar. Sadece bu bile, hangi tipten olduğunu göstermektedir; bunun için dilinde sayıkladığı konuşmayı dinlememek gerekir. Okuduğu ayetler, rivayetler, Ali'nin velayetine ait sözler, laftan öteye gitmez! Burada olduğu için böyle konuşuyor, eğer başka bir yerde olsaydı bir keşiş olurdu; veya budist bir rahip. Tavrı, Firavun sihirbazlarının tavrıdır, davranış şekli budist rahiplerinin davranışlarıdır. Hiç

bir fark yoktur. Buradadır ama, davranış şekli Firavun sihirbazlarının, budist rahiplerinin, keşişlerin veya Ortodoksların davranışından farklı değil. Kıyafeti, haşmetli; tıraşı, soylu; tavrı, tamamen diğerlerini aşağılayıcı; müridleri de (summun bukmun) hiç bir sual sorma hakkına sahip değil! Konuşmaya hakları yok. "Ağa" geçirir, mürid tefsir etmesi lazım! Ağanın maksadı şuydu, buydu diye. Ağa, birşeyler "saçmalar" hepsi onun bu sözlerini nakletmelidir! Bu hepsinin peygamberliğine inandığı, onun yolunda canını feda ettiği ve dünyayı değiştirmek için bütün yaşantılarından vazgeçtikleri islam Peygamberinin tavrı, davranışı, sünneti ve irtibat şekli olamaz... Bu tamamen "Para"nın kültürünü ifade ediyor!

136

20. Y.Y. İN ÖZELLİKLERİ

Kartelleşmiş Kapitalizm

Rönesansla birlikte, ilk önce köy burjuvazisi ve onun ardından şehir burjuvazisi dönemi başladı. 19 ve 20. asırda büyük sermayedarlığa dönüştü; ancak çağdaş ismi kapitalizm olan bu olgunun sermayedarlığa benzer hiç bir yanı yoktur. Esasen bir kısım şeylerin hacmi arttığında, şekli değişir. Su misalinde olduğu gibi; suyun hacmi arttığında, buhara dönüşür.

Dünya Emperyalizminin Doğuşu

20. y.y emperyalizmin dünya sathında, değişik şekillerde yayılmasına şahid olmuştur.

Liberalizm ve demokrasinin») sarsılması

* "Demo" halk ve halk kitleleri anlamında kullanılmakta ise de, onun sınıf ve toplumsal imtiyazlarına önem verilmez. "Krası" yani hükümet. "Demokrasi", oligarşi, saltanat, diktatörlük, ilahî ve... hükümetlere karşı oluşan bir yönetim

şeklidir. Yani hükümetin gücünün, özel bir sınıftan, kabileden, aileden, ırktan, tek bir fertten ve ne de dinden kaynaklanmaması. Direktif, esas ve kanuna dayanmanın yerine halkın genelinin oyuna dayanır. Buna göre, siyasî ve hükümetin değişik bir şekli olan bu yönetimde, halk bu hakkı, bir guruba veya sisteme verir. Azl etme, seçme ve gözlemlleme hakkı yine halkındır. İşte buna demokrasi diyorlar.

137

Gün geçtikçe özgürlük sarsılıp, zayıflamasını daha bir artırıyor. Öyle ki özgürlüklerin ortadan kalkması bugün zirveye ulaşmıştır.

Büyük Fransa Devrimi esnasından anarşist gruplar oluştu. Bu gruplar kayıtsız şartsız bir özgürlüğün sağlanmasını, çocukların terbiye edilmelerini; hatta hain ^e suçluların özgürlüğünün kaldırılmaması için mücadele ediyorlardı/*

Demokrasi hangi şekle dönüştü? Çağdaş asırdaki şeklini, korudu ve korumaktadır.

Ama şiddetli ve hızlı bir şekilde ruhunu kaybetti. Yani ismi demokrasi olan diktatörlük ruhu boy gösteriyor.

Liberalizm, hükümetin şekli değil, sıfatıdır. yani, özgürlük ve halkın özgürlüğü, inancının, düşüncesini, itikadını ve... açıklama özgürlüğüdür. Liberalizm halka özgürlüğünü tanıyan hükümet tipidir. Buna göre halkın oyuyla değil de zorla halka musallat olan bir hükümet aynı zamanda demokrat olmakla birlikte liberal olabilir. Iranda başa geçen Kerim Han Zen gibi... Halkın oy verdiği bir demokratın karşısında, halkın özgürlüklerini kısıtlayıp, bir diktatöre de dönüşebilir.

* Sual; Amerika ve Avrupa'da tipi veya benzer isimlerle yayılan başıboşluğa kuralsızlıklara ne demeli?

Cevap: Bu dönemdeki hastalığı, o dönemin ruhu ve kendisi olarak kabul etmek yanlıştır; bilakis bu hastalığın, mevcut duruma değişik bir yolla itiraz ve protesto

olduğunu söylemek daha yerinde olur. Iranda melamtiye (malamatiyya) ismiyle bir tasavvuf fırkası oluştu. Bu fırkanın taraftarları, genellikle hoş karşılanmayacak olumsuz bir inzivayı yaymaktaydılar. Bu da o dönemin ruhu değildir; aksine olumsuza başka bir olumsuzla itiraz ruhudur. Melamtiye, zühd gösterişinin yaygınlaştırılması, takvanın açığa çıkarılması ve mukaddeslerle birnevi oynamadır. Onların bu yeniden kuralsız yaşantıları tarihe geçmiştir. Amerika ve Avrupa'da meydana gelen, başıboş, kuralsız ve sonsuz özgürlük isteme dalgası da, buna benzer. Boğucu bir atmosfere ve topluma hakim olan ruha itirazdır, bu. İngiltere'deki, isyan, başıboşluk, düzensizlik, bugün heryerden daha fazladır. Bunun sebebi de, geleneksel ingiltere sistemiyle, makineleşme sistemi işbirliği içinde, bugünkü ingiltere ruhunu, kurallara bağlı ve fanatik bir toplum haline getirmeye çalıştı.

138

Değişik hakim güçlerin yerine ekonomik gücün oturması.

Tarihte hakim olan güçlerden (hükümet ve yönetici mekanizmasını oluşturan güçler) biri, düşünce gücü olmuştur. Bu hükümete inanç ve güven, din ve ideolojiyle desteklenmiştir. Eski asırlarda düşünce gücü, genellikle dine dayanmaktaydı. Yani dini hükümeti oluşturan düşünce din olmuştur. Ancak yeni asırda hükümetin gücü, siyasi partilerin hükümeti oluşturması misalinde olduğu gibi, ideoloji, ekol ve bir düşünce mektebi olmuştur. Hükümetlerin kaynağını oluşturan bir diğer güç de, kabile, ırk veya aile gücü olmuştur. Diğer bir güç de, milliyet veya geleneğe dayanıyordu. Misal olarak, seyyidlik, bir hükümetin kurulmasının ana teması olabilmekteydi. Sadece saygıdan dolayı! Ancak asrımızda, bütün bu güçlerin yerine, ekonomik güç yani üretim, tüketim ve masraf gücü hakim oldu ve hükümetin kaynağını teşkil etti.

Teknolojinin insanın varlığına yönelik saldırının gün geçtikçe hızlanması.

Teknolojinin insanın varlığına yönelik saldırısı yeni çağdan önce başlamıştı ancak günümüzde yeni bir şekil aldı. Bu saldırı gün geçtikçe daha da bir arttı, vahşileşti ve vahşileşmektedir.

Sanayi, sosyoloji açısından bir şeyin insanın yerine geçmesi manasındadır. İnsan da iki yarıdan ibarettir, ilk yarısı, iş araçlarıdır (el, ayak, kulak, göz ve...) ve diğer yarısı düşünce, duygu ve iradede oluşan bölümdür, insan bu yarılarından biriyle oluşur ve insanın iş araçlarını oluşturan bu bölüm, devamlı olarak diğerinin hizmetinde olur.

139

Çağımızdan önce, makina, insanın iş araçlarını oluşturan yarısına saldırmıştı, ama çağdaş asırda teknolojinin insanın insanlık yarısını oluşturan bölümüne karşı başlattığı korkunç ve feci saldırısı başlıyordu. Yeni Çağdan önce insanın iş araçları bölümüne yönelik saldırı onu tamamlayıcı ve destekleyici olmuş gerçekten makine ve sanayi insanın hizmetinde olmuştu. Öyle ki bu sanayi, insanlığa insanlık eklemelidir. Ama çağdaş asırda teknoloji ve makinenin insanın insanlık ve manevî yönüne karşı saldırı başlattığı görülmektedir. Yani makina, insana hizmet etme fonksiyonu yerine insanı kendi hizmetine sokuyordu. Makina, insanın düşünce, irade ve zevkinin yerine geçiyor, insanın yerine karar alıyor; daha önce insanın hizmetinde olma, onu destekleme, tamamlama unsuruyken, bu kez yeni bir hal aldı. Fırça, ressamın elininve parmaklarının yerini alan ve onları destekleyen basit bir araçtır. Ancak, fotoğraf makinesinin insanın duygu, düşünce ve zevkinin yerine geçmesiyle, daha önceki misal arasında büyük fark var. Bunun en bariz örneğin yazı kamışıyla, matbaa arasındaki büyük çelişkidir. Hat sanatı insanın, sanatkarlığının güzelliğinin göstergesidir. Hat kamışı da, bu sanat yeteneğine yardımcı olur. Matbaa veya yazı

makinesi insanın bu yeteneğini tamamen körletir ve tedrici olarak yok eder.

insanın insanî varlığına karşı makinanın başlatmış olduğu saldırı, başlangıçta hissedilmez. Bu saldırı, zamanla insanı yavaş bir şekilde yoketme sürecine girer, insan giderek makinanın bir vidası haline gelir ve neticede makina insanı yönlendirmeye başlar.

Öyle ki makina, elektronik ve ağır sanayi merhalesine ulaştığında, kendi araçlarının peşi sıra hareket eden, yeni bir insan türünü oluşturmaktaydı. Sanayi ağır makinalar

140

devresinin başlangıcında, insan makinanın tutsağı değildi. İnsanın şekli değişmiş ve makina tarafından devreden çıkarılmıştır. Bugün adına teknolojikleşme dedikleri devrede ise, insan makinanın zindanında tutsak hale gelmiş, belirli imtiyazlardan yoksun kalmıştı. Ama bu teknolojik gelişme, daha önce söylediğim; yani makinenin düşüncenin, duygunun ve iradenin yerine geçmesi, bilinen insanî ruhu değiştirmesi, bağımlılık problemi ve makinanın zindanında hapsolmek anlamında değildir. Bunun aksine bizim tanımadığımız ve bize yabancı olan yeni bir insanın oluşması hadisesi sözkonusudur. Öyle ki, insanlık makineye uyumlu hale gelmiştir. Bu insanın sahip olduğu risalet, misyon yeni bir şekilde özetlenmektedir. Makinenin çalışması için bir araç durumundadır. Yani kainatta özgür bir irade ve seçme gücüne sahip olan insan, bağımlı bir araç ve kainattaki güçlerinden habersiz bir hale dönüşür.

Bizim tanıdığımız insan; düşünebilen, seçebilen, oluşturabilen, kendisi hakkında karar alabilen, kendisini değiştirebilen, kendisinde inkılab yapabilen, kendisine güveni olan, "Kamo'nun tabiriyle "insan isyan edebilen bir hayvandır" veya "Descartes'in" ifadesiyle "insan kuşkulanıp, şüphe duyan bir hayvandır" gibi tasnifleri de yapılan bir varlıktır. Makina bütün bu özellikleri ondan alır; çünkü bütün

bu özellikler, makineyle çatışma halindedir. Makine kuşkuyu tanımaz, şüpheye tahammülü yoktur; isyanı kabullenemez...

Makineleşme idari bürokrasinin hastalığını, biz, Doğuda hissedip, algılayamayız. Çünkü bu hastalık henüz bizim toplumda belirgin hale gelmemiştir. Biz bu işin sadece taklitçiliğini yapıyoruz.

141

İndividualizm

Buradaki individual ve alizm den maksat, yeni medeniyette meydana gelen durumdur. Bu durum gün geçtikçe artış gösteriyor. Psikolojik ve sosyoloji açısından ise, gevşemek, değerlerden kopmak, bağımlı hale gelmek, bir ferdin diğer bir ferde bağlanması, veya diğerinin "benliere ve bizlere" katılması.*" Esasen Durkheim, yeni medemiyetin belirgin yüzünün, indyuyid ve alismi takviye ettiğini ve buna karşılık sosyalizmi zayıflattığını savunmaktadır. Elbette Durkheim'm sosyalizmi ifade şekli, bugünkü sosyalizmin manasından tamamen ayrı bir anlam taşımaktadır. Durkham açısından sosyalizm birlik, bağlılık ve "ben'in "biz"deki dağılma ölçüsüdür.' ' Durkheim, geçmişte beşeri toplumlarda sosyalizmin güçlü olduğunu, zamanımıza doğru geldikçe individual ve alizm güçlendikçe, sosyalizmin zayıfladığını savunmaktadır. (Bu görüş, çoğunluğun sosyalizmi tanımasının, sosyalizmin ilerlediğini, güç kazandığını ve bu asrın sosyalizm asrı olduğunu savunanların görüşüyle çatışmaktadır.) Başka bir ifadeyle iki yönü bulunan, bir zayıf "biz" ve kuvvetli "ben" halini alır.

(*) İndividualism, ahlakî ve lugatça açısından, bencillik ve hodbinliği ifa eder. Felsefi yönden bir insanın toplumdaki üstünlüğünü savunmaktır. Yani ferdi özgürlüğe ve bir şahsın menfaatini, toplumun menfaatine tercih eden kimse.

(**) Durhem'den naklen.

(***)"Ben", diğçerlerinin karşıısında belirgin ve müşahhas bir şekilde hissedilen ferdiyettir. Biz" ise, bir çok 'ben'lerin "ben" karşıısındaki birliğı, "benler'in veya "bizler'in genel ismidir. "Ben" nisbi bir şey değıl, mutlaktır. Yani "ben", baba, hanımı, çocuğı, komşu, öğretmeni ve... karşıısında hissedilen varlık. Her yerde, herkesin karşıısında bağımsız bir şekilde varlığını ortaya koyar. Ancak, "biz" izafi bir varlıktır. Bir aileyi misal olarak verelim: Çocuklar ailede, büyüklere karşı bir "biz" oluştururlar. Çocukların karşıısında, büyüklerde bir biz" olgusudurlar. Kızlar er

142

Kuvvetli yönü: Her fert, kendisini toplumdan ayrı ve soyutlanmış olarak algılayabilir. Zayıf yönü: Bugünkü toplumu saran, bir hastalık gibi kök salan, insanın bir toplumda kendisini yalnız hissetmesidir. Yalnız, yani "ben'in kendisini hiç bir "biz"e bağımlı ve ait olarak görmemesidir. Garip, bir toplumda yaşamasına rağmen, onlarla hiç bir irtibat ve bağılılık duygusunun bulunmaması sonucu oluşur.

kekler ve erkekler de kızlar karşıısında bir "biz'dirler. Çocukların karşıısındaki "biz" ile, babaların karşıısındaki çocukların bizi arasında büyük bir fark var. Her komşunun karşıısında bir "biz" aile olgusu her mahallenin, diğçer maile ve her şehrin, diğçer şehir karşıısında "biz" olgusu sözkonusudur... Buna göre bir insan yüzlerce ve binlerce "biz'e bağılı olabilir. Buna göre "biz" nispi, izafi bir olgudur. İnsan bir "biz" olgusunda yer aldığı zaman, karşıı "biz"ın uyanmasına ve hareketlenmesine vesile olur.

Geçmişte "ben'lerin "biz" arasındaki bağı çok güçlüydü. Öyle ki "ben" hissedilmiyordu. Henüz bile kabilelerde kimse kendisini "ben" olarak görmez. Yani kabilenin diğçer üyeleri karşıısında kendisini bir fert olarak görmez. Aksine kendisini

kabileyi oluşturan bedenin bir hücresi olarak görür. Eğer bunların konuşmasına dikkat edilirse, kendilerinden bahsedildiği zaman bile ben" yerine biz" kelimesini kullandıkları görülür.

Bugün "ben'leri bir araya getiren bağlar o derece gevşemiş ve zayıflamıştır ki, bir şahsın "ben'i, "biz"den daha fazla hissedilmektedir. Veya başka bir tabirle kendisini "biz"den çok, "ben" olarak hisseder. Bir köylü kendisini ailesi, kabilesi ve toplumu içerisinde erimiş, kaybolmuş olarak görür. Kendisinde hissetmiş olduğu şahsiyet "biz"dir, "ben" değil.

Geçmişte bir kabileye ihanet edildiği zaman, kabilenin her efradı o ihaneti kendisine yapılmış olarak kabul ederdi. Çünkü kendisini bir "biz in parçası olarak görüyordu... Bugün ise durum böyle değildir. Aileden birine ihanet yapılıncı, diğerleri bundan etkilenmemektedir. Açıktır ki, bugünün toplumunda insan artık kendisini "biz" olarak görmüyor. Halbuki geçmişte kendisini "biz" olarak görüyordu.

Geçmişteki toplumların mantık dilinde, "ben" parçaydı ve "biz" bütün. Yeni toplum ise, ben i sizi ve "biz'i genel manasında kullanıyor.

Kimyasal bir tabirle, geçmişteki toplumun birleşliğini "ben' ler teşkil ediyordu ve yeni toplumun birleşliğini de "ben'lerin karışımı. Geçmiş "ben" mücerredinin yerine biz" ve yeni toplum "biz" bütününün yerine "ben" mücerredinin üzerine bina edilmiştir.

143

Makine, içtimaî kurumlar, idarî ruh, iktisadî değerler, üretim araçları, iş araçgereçleri ve hatta insana yüklenen arzular, insanı "aline" eden unsurlardır, insan arzularına bağlılığı nisbetinde "aline" olur. Yani bütün kabiliyetlerini yitirir ve sadece tek bir yöne yönelir. Sadece arzularına kavuşmaya yöneldiğinden, ve buna bağımlı olduğundan bütün insanlık değerlerini ve şahsiyetini yitirir. /

Hayatın Asaletinin, İnsanın İnandığı Bütün Aseletlerin Yerini Alması

Geçmişte insan değişik unsurlardan dolayı yaşıyordu. Yani başka şeyleri gerçekleştirmek için yaşıyordu. Tarih boyunca insan bir hedef için yaşamaktaydı. O hedefi veya şeyi iman, itikadı ve tipi tayin ediyordu. Ancak şimdi hayat asalet ve değer kazanmış, her şey yaşamak için olmuş; yaşamak o değerler için değil. Onların hepsi yaşamak için, yaşamak onlar için değil. Bugün bütün duygular, gayretler ve faaliyetler sadece yaşamak içindir. Halbuki geçmişte yaşantı, duygular, maneviyat, iman, itikat içindi.

Yani bugün hayat için başlangıç kabul edilen hedef, geçmişte onlara ulaşmak için hayatın başlangıç kabul edildiği hedeflerdi. Açıktır ki, bugünkü toplumda her şeyin yönü değişmiştir. Geçmişte ilim öğrenebilmek için yaşıyorlardı, bugün ise yaşamak için ilim öğreniyorlar. Geçmişte Tahrana gitmek için otobüse bindiğimizi kabul edersek, şimdi otobüse binmek için Tahran'a gidiyoruz. Gayeler ve hedefler tam yüz seksen derece birbirine zıt şekilde değişime uğramıştır. Elbette yaşantının başlangıcında illede maddiyatın bulunması şart değildir. Yani herkesin daha fazla para kazanması maksadı, okumayla mutlak bir şekilde pekiştirilemez. Bunlardan bazıları daha haysiyetli ve şerefli bir yaşam tarzı, tahsiliyle öğrenmek, kompleksten kurtulmak veya benzeri gayelerle okuyorda olabilirler.

Teknoloji Sisteminin İnsanın İnsanı Yarısına Yüklenmesi

Başlangıçta makina, iş araçlarının yarısının tamamlayıcısı iken, şimdi insan makina araçlarının tamamlayıcısı

durumuna gelmiştir. Brokrasi, kuru, somurtkan ve ciddi makineleşme,

rasyonalizmden kaynaklanan ruhsuz ve zorlayıcı irtibat kurma (fikri ve felsefî açıdan) sisteminin; ayrıca geçit vermez; güçlü ama kuru üretim, tüketim ve masraf teşkilatının bugünkü insana yüklemiş olduğu yeni ekonomik yük, her geçen gün daha fazla artıyor ve onu vahşice baskı altına almaya devam ediyor. Gün geçtikçe onun bedeni üzerindeki ağırlığını, daha ezici hale getiriyor. Bu merhametsizce baskı karşısında insan iki tür tepki gösterir:

1. Bu korkunç baskı altında çürümek, boğulmak ve yok olmak.
2. Delice isyan ve başkaldırma.

Yunsko "Gergedan" da aynı şeyleri söylüyor. Bugünün insanının meydana gelen unsurlar karşısında, iki yoldan başka yolunun bulunmadığını söylemek istiyor. Ya "Kafka kahramanı" gibi yok olmalı veya etrafındaki her şeyi dağıtabilmek için, tıpkı gergedan gibi anlında bir boynuz çıkarmalıdır. Anlında çıkaracağı bu boynuzla sağa sola saldırıp, ayaklanmalı, her şeyi kırıp geçmelidir. Bu iki tepki şeklini bugün Avrupa ve Amerika'da görmek mümkündür. Nitekim dağınıklığın sembolü olan hipilik veya ondan daha köklüsü olan "Albert Camus" veya "Sartre" gibilerinin tepkisiyle ortaya konan isyanı, başkaldırı, şeklini hepimiz tanıyoruz. Albert Camus her şeye muhalefet eder; tıpkı gergedan misalinde olduğu gibi. Hatta siyantizm ekolünün kurucusu olan "Descartes'e bile muhalefet eder. Buna göre bugün Batı'da süregelen değişik boyutlardaki isyan ve başkaldırıları, geleneksel yapıya veya teknolojiye bir nevi tepkidir.

İsyan cebrî bir olgudur, ama yersiz bir feryattır.

Mantıkî olmayan bir şey karşısında isyan, devamlı mantıksızca bir eylem olacağından, hiç bir zaman bir mektep olarak sunulup, kabul görmemektedir.

Başkaldırısı kendisine getirilen kısıtlamalardır. Misal olarak, bir odadan çıkmasına, konuşmasına, bir şey yemesine, bir şeyler okumasına izin verilmediğinden tek çare olarak başkaldırı yolunu seçiyor, isyan ediyor, küfrediyor. Bu tepkisi cebridir, ama bir mektep tarafından kabul görmez. Buna göre, insan brokrasi, makine mekanizmi, üretim, tüketim ve masraf ismindeki kuru ve ağır sistem ve rasyonalizm altında eziliyor. Rasyonalizm, makina ile uzlaşan, takviye edildikten sonra bugün bütün duygu ve hislerimiz üzerinde hükümet kuran insanın sadece bir kabiliyet boyutudur. Yani teknolojinin bir yönü rasyonalizm olunca, bu yön bizim diğer bütün hususiyetlerimizden daha güçlü hale gelir ve insanın değer duygu ve hususiyetleri rasyonalizmin baskısı altında kalır, insana giydirilen bu dar elbiseler, daha önce de söylendiği gibi ya insanı yok eder (Kafkan'ın yok olması gibi), insanın varlığı söz konusu olmaz veya insanı isyana sevkeder (Yunsko'nun "gergedanı" gibi.) Bütün bu başkaldırıları, isyanlar bir nevi hastalıktır. Her şeyin varlığı, onun zıddıyla tanınır. Yani Batı'nın olağan üstü görkemli sistemini, bugüne kadar süregelen aleyhteki başkaldırı, isyan ve protestolarla tanıyabiliriz. Kuşkusuz bütün bu protestolar, Avrupa'nın hasta bedeninden yükselmektedir. Buna rağmen Avrupa'nın bugünkü durumu, neden karışık, buhranlı ve anarşi içinde görünmüyor? Çünkü buhran ve kuralsızlık, dağınık küçük gruplar ve kesintili dalgalar şeklindeki tepkiden kaynaklanıyor. Bu tepki, kapsamlı ve geniş boyutlu olamıyor. Rönesans ile bu kural tanımazlık ve buhran arasında fark olduğundan kuşku yok. Rönesans, sadece Orta Çağ bağnazlığına karşı bir baş kaldırış

değil, aksine toplumun ruhunu tamamen değiştirip, onun yerine yeni bir ruhu hakim kılan genel bir tepkidir.

insanî değerlerin teknoloji, üretim ve ekonomi tarafından veya başka bir tabirle menfaatin asalet ruhu tarafından seçilmesi.

iki insanın veya daha fazla sayıdaki insanın değerini belirlemek için, elde belirli ölçüler var. Ancak bu ölçümü makina yaptığında, yeni değerleri ortaya koyar.

Standart ölçülerle, en değerli ve layık olan insanı seçer ve ona bizim açımızdan hiç

bir değeri olmayan maddi veya manevi mükafatlar verir. Bugün toplumun değer

biçtiği, üstün gördüğü insanla, makinanın seçip ödüllendirdiği insan arasında bir

benzerlik ve yakınlık söz konusu değildir. Misal olarak biz doğru sözlü ve dürüst

insanlara değer veririz; buna karşılık bugünün toplumu ve makina bunun yerine

yalan söylese bile bir teknik işçiye daha çok değer verirler. Elbette toplum bu seçimi

yaparken, insanlığa faydalı olup, olmadığına bakmaz. Devamlı olarak işe yarar ve

fayda sağlayan kimselerle, değerli insan arasında fark olmuştur. Kitle bizden daha

güçlü olduğu için, seçimi yapmaya hakkımız olmaz; bundan dolayı bütün değerleri

ve hatta manevî değerleri bile sanayileşmiş ekonomik toplum belirler. Yani bir

toplumda, propaganda içerikli yazılar yazabilen iki yazar, felsefî derinliğe sahip

yazılar yazan felsefecilerden daha fazla değerlidir. Böylelikle kabiliyetler daha

baştan tayin edilir, yani yönlendirilir. Özellikle de para bu güzergahı belirlemede

önemli bir rol oynar. Böyle olunca da, yetenek ve kabiliyetler kendi hedefleri

doğrultusunda parlayıp, özgürce gelişme gösteremezler. Misal olarak dünyanın

yaklaşık 70 dilini anlayabilen Şarbon Üniversitesi dil bilimi profesörü Ben Neyst

gibi olağan üstü yetenek sahibi bir insanın yıllarca gösterdiği çabaya rağmen

148

binecek bir arabasının bulunmaması, toplumdaki çarpık yapının göstergesidir. Buna

karşılık bir fabrikada çalışan basit bir işçi 35 yıldan sonra, bütün gerekli tüketim

araçlarına sahip olabiliyor.

Ailenin Zayıflaması ve Dağılması

Geçmişte ailenin simgesi ocak ve ateşti. Yani bir aile mutfağın görünüşüyle tanınırdı.

Bugün genellikle mutfığa önem verilmez. Misal olarak 200 apartmanın bulunduğu bir bölgede restorand mutfaktan daha önemlidir. Bu bilim, 200 mutfağın görevini ifa etmeye çalışır. Aslında pratik olan bu tarz, diğer yandan ailenin bağlarını gevşetir, istiklalini elinden alır. Yani bir ailenin simgesi olan mutfak, devre dışı bırakılır. Aile sunî bir kuruma dönüşür. Evlerin önündeki bahçelerin, avluların yerini parkların alması, otel ve restoranlarda davet partilerinin verilmesinin yaygınlaşması... Çağdaş asrın Doğu ülkelere nüfuz etmesinin belirtisidir. Bugün Avrupa ve Amerika'da aile sadece şekil olarak vardır, asıl anlamıyla değil. Yani aile fertleri arasındaki ilişki, görüşme, irtibat ve talepte bulunma fazlasıyla azdır ve giderek de azalıyor.

Ailenin her bir ferdi, teknoloji veya değişik bir güzergahta ayrı sahalarda ilerleme sağlarlar. Biri doktor, biri mühendis ve... olur. Farklı zevk, meşreb ve faaliyet sahası, aile fertleri ve özellikle karıkoca arasındaki fasılayı daha bir derinleştirir. İkisinin duygu atmosferi birbirine yabancı olduğundan, inanç ve zevk farklılıkları giderek koyulaşır. Evde çocuk görülmez, çünkü başka atmosferde büyümektedir. Aile fertlerinden her birinin ekonomik bağımsızlığı, ailenin zayıflamasını daha bir kolaylaştırır. Geçmişte ailede müşterek bir ekonomik yapı vardı, şimdiyse

149

her ferdinin ayrı bir ekonomik yapısı oluşmuş durumdadır. Ailenin bütün fertleri birarada yaşar, ancak hiç birinin diğerine ihtiyacı olmaz. Giderek gelişen bu altyapıdan dolayı, aile içindeki bağlar kopmaya başlar. Ancak aile bağlarının kopmasının topluma nasıl yansıdığına bakmak gerekiyor. Toplumun temeli, aile

taşları üzerinde yükselmektedir. Temel taşları devamlı olmadığında, bjhannın devamlı olmayacağı açıktır. Toplumdaki diğer olumsuz etkilerinin yanı sıra, ailenin zayıflaması, topluma psikolojik yönünden de yıkıma iter. Çünkü ailenin zayıflamasına yolaçan sevgi ve okşama yokluğu, toplumdaki ruhsal dengeyi de altüst eder.

Sevgi ve okşama duygusunun azlığı, aile içinde temin edilmesi gereken tabii ihtiyaçlardan karıkoca ve çocukların mahrum kalması, bozuk bir ruhi ve psikolojik durum oluşturur. Çocuk normalde anne sütüyle beslenmesi gerekiyor, yemezse özel bir durum oluşur. Her yemek çeşidinin insan üzerindeki psikolojik etkisi farklıdır, inek sütüyle, insan sütünün birbirine benzediği ve aynı etkiyi bıraktığı söylenemez. "Yung"ın yaptığı araştırmaya göre; çocuk annesinin vücudunun kokusu, süt emmek, okşanmak, öpülmek, annesinin sesini duymak ve benzeri hareketlerle, pekçok zarif ruhî ihtiyacını giderir. Çocuğun bu muhabbet kucağından yoksun bırakılması onda büyük bir boşluk meydana getirir. Daha sonra bu boşluk tehlikeli bir halde doldurulur.

Erkek ve kadının genellikle muhabbetle yerine getirilen birçok ihtiyaçları sözkonusudur. Bu sevgi ihtiyaçları, cinsi ihtiyaçlardan çok fazladır. Ancak bugün kadın ve erkek arasındaki en belirgin irtibat, cinsî ihtiyacın yerine getirilmesi şeklini almıştır. Ya tehlikeli bir boyuta ulaşacak şekilde ihtiyaçlar yerine getirilmez veya yerine getiril

150

mesi getirilmemesinden daha kötüdür. Meydana gelen boşluğu, dışarıda doldurmaya çalışmaları bunun neticesidir. Yani erkek ve kadınların büyük bir kısmı, dostluk, sevgi, fikirbirliği, ortak zevk alma duygusunun yokluğundan kaynaklanan boşluğu,

dışarıda hem cinsiyle veya karşı cinsle irtibat kurarak doldurmaya çalışır. Ailelerin hergeçen gün yörüngesinden sapması, meydana gelen bu boşluk ve eksikliği gösteriyor. Cinayete meyiletme de, yine bu annebaba sevgisinden yoksun olmaktan kaynaklanan boşluğun eseridir.

"Vansan Munti'nin "Kara Afrika" isimli kitabında Belçikalı karanların Afrika'da (hem de modern bir eğitimden geçmiş olmalarına rağmen) işledikleri cinayetler, zorbalıklar, okullara bomba atarak işledikleri cinayet ve benzeri hareketleri konusunda vermiş olduğu istatistik bilgiler bu tezin açık örnekleridir. Tüm bunlar, daha çocukluktan beri ailenin muhabbet ve sevgisinden yoksun olan çocukların devlet tarafından eğitilmesinin ürünüdür.

Yeni tip ve türdeki insanın icat edilmesi, makma tarafından üretilen tek tip insan, brokrasi ve ekonomik sistem (üretim, tüketim ve masraf.)

Teknoloji, ekonomik sistem ve brokrasinin ortaya çıkması, insan tipini belirleyici oldu. İnsan eğer özgürce gelişirse, insanların sayısınca, insan tiplerinin ortaya çıkacağından kuşku yok. Yani her insan sadece kendisine benzeyecek. Ancak teknoloji, brokrasi ve ekonomik sistem (üretim, tüketim ve masraf) tek tip insan talep etmektedir. Üretim mamulleri standartlaştığı gibi, teknoloji ürünleri brokrasi ve yeni ekonomik sistem de standart hale gelmelidir. Bir bahçıvanın tabîî yapılarına müdahale etmesi, güllerin sağınısolunu budayıp, onları standart hale getir

151

mesi gibi. Makine ürünü haline dönüşen insan da, standartlaşacak şekilde gelişme gösterir. Böylece insanlar arasındaki çeşitlilik de giderek yok olur. Standart bir veya bir kaç tipin oluşması makinenin işine yaramaktadır. Standart hale gelen insan, yetenek ve kabiliyetlerini yitirecektir. Bugün öğretmen ve öğrenci standart hale

gelmiştir. Yani İran'lı bir öğretmen ve öğrenciyle, Amerika'lı bir öğretmen ve öğrenci arasında büyük bir fark görülmez. Netice olarak, insanların kalıplaşması ve tek yönlü olmaları, çağdaş asrın önemli özelliklerindendir. Giderek gelişen bu özellik, insanların çeşitliliğini sınırlıyarak, tek veya bir kaç tip insanın bazı özellik ve yeteneklerini muhafaza edebilmelerine imkan tanıyor. Sınırlı bir insan türünün varlığını koruması da, yine makinenin seçimiyle gerçekleşmektedir.

Boş vaktin ortadan kalkması, boşluğun işle doldurulması, sunî tatilin yaygınlaşması ve kısacası insanın kendisiyle başbaşa kalmasına meydan verilmemesi.

"Biz, boşlukta uçan var olduğu kuşkulu olan kuşlarız." Başka bir tabirle, kendisiyle aynı ülkede yaşamakta ve bazıları da kendi vatandaşları olduğundan, vatanlarını ve toplumlarını terk ettiklerinde garipleşirler ve ülkeleri de garip kalır. (Profösör Şandel'den naklen.)

Boş zamanlarda yapılan işin araçtınması sosyoloji ve hususen toplum psikolojisi için önemli bir belirleyici unsurdur. Boş zamanın nasıl değerlendirildiğinin incelenmesiyle, bir şahsın veya toplumun şeklini anlamak mümkündür.

Boş zaman, insanın onda gerçek yönünü bulacağı zarif bir andır. Çalışma zamanında insan hiç bir zaman gerçek "kendisi" değildir. Yani çalışma esnasında, bütün insanlar

152

sunî bir konumdadır. Boş zaman, insanın kendisiyle başbaşa kaldığı ve "kendisi" olan zamandır.

Bir toplumda halk boş kaldığında namazla bu boşluğu doldurmaktadır; başka bir toplumda ise halk boş zamanlarında şarkı söylemekle meşguldürler. Görüldüğü gibi, iki toplumun tipi birbirine benzememektedir. Boş zaman iki türdür:

ilki; asıl olmayan boş zamandır. Çalışma esas olmakla birlikte, boş zaman

teferruatdır. Bundan dolayı boş zaman, işten dolayı gelen yorgunluğu gidermek ve yeniden çalışmaya başlamak için sınırları hazırlama unsurudur. Böyle boş zaman, değersiz, boş ve sınırlıdır, ikincisi; boş zamanın asıl ve çalışmanın teferruat olduğu, boş zamandır. Bu tür boş zaman, değerlidir. Çünkü böyle bir zamanda, insanın çalışma esnasında fırsat bulamadığı düşünme imkanını bulur ve kendisini düşünebilir. Böyle bir boş zaman, çalışmadan çok daha önemlidir.

işte bundan dolayı, geçmişte sayısı fazla olan bu tip insanlar, boş zamanlarında en derin duyguları kendisinde yeniden canlandırır ve onun düşüncesine dalar. Ama ilk tipteki insanın boş zamanda, çalışma esnasından daha seviyesiz ve ahmaktır. Boş zamanı değerlendirmesi, oyalanması boş, anlamsız ve saçmadır. Bugün boş zamanın doldurulması, genelleştirilmiştir. Yani toplum, gazete, sinema, televizyon, park, tatil bölgeleri, gezi alanları bu boş zamanı doldurmayı hedeflemektedir. Ancak bunun neticesinde, tatil çeşidinin sınırlı, zorunlu olmasından dolayı, boş zamanların doldurulması monotonlaşmış ve renksizleşmiştir. Nitekim bu çok önemli bir meseledir. Öyle ki geçmişte insan, özgürce tatil, oyalanma ve boş zamanını doldurma şeklini seçip uyguladığından, tatil şekilleri değişik olabiliyor ve tatil şeklinin seçimi zorunlu olmuyordu.

153

Nitekim ikinci şekildeki yerinde değerlendirilen boş zaman, kendi başına bir yaşama şeklidir. Birinci şekilde ise, çalışmak yaşamaktır.

Profösör Şandel "Tek Boyutlu insan" adlı kitabında şöyle diyor: "Bugünün toplumunda insanın boyutunu daire veya fabrika, yani genel olarak, iş tayin eder. Başka bir tabirle, çalışan insanın insanlık boyutunu, onun çalışma sahası tayin eder. Herkes olduğu şekle göre çalışmaz, aksine ondan istenilen şekilde çalışmak

durumundadır. Onun şahsiyetini daire, fabrika veya çalıştığı sahanın şartları, oluşturur."

Herkes tatil yaptığı ve boş zamanını geçirdiği gibidir. Gerçekten de öyledir. Ben çalışmadığım (yani işsizlik ve boş zamanlarda) an, kendi başımayım. Boş kaldığım zaman istediğim gibi yaşarım, istediğim tatil şeklini seçmekte özgürüm, isteyerek seçtiğim bu tatil şekli, benim şahsiyetimin vitrinidir. Ders esnasında, sınıfta bulunanların hepsi birbirine benziyorken, ders bitiminde bu insanların kişiliği farklılaşır. Biri sosyal irtibata ilgi duyarken, diğeri yalnız kalmayı tercih eder. Bir kaç boyutlu insanı, boş zamanında görebiliriz.

Şandel şöyle diyor: "Bugün biz tatil esnasında bile tek boyutlu hale gelmişiz. Geçmişte boş zamanımızı değerlendirmekte özgür olmamıza rağmen, bugün bu durumu toplum belirliyor."

Toplum, boş zamanı değerlendirme imkanlarını gün geçtikçe kısıyor. Tatilin şeklini belirgin, kalıplaşmış ve standart bir şekle sokarak, insanı tek boyutlu hale getirir. Geçmişte değişik insanlar, kendilerine özel tatil yapıyorlardı. Yazarın tatil şekli, sanatkarın, işçinin ve... tatil şekli tamamen birbirinden farklıydı. Bugün ise, toplumun on

154

ları yönlendirdiği ve mecbur bıraktığı şekilde, herkesin yaptığı tatilin şekli birbirine benzemektedir. Aradaki fark ve ihtilaf sadece kemmiyettedir, keyfiyette değil. Yani hepsi deniz kenarına gidiyor, ama fakir olanı Mazenderan sahillerine gitmek zorundayken, zengin olan Ak Deniz sahillerine gitmeyi tercih ediyor.

Neden boş zamana» bu kadar önem veriyoruz? Çünkü boş zamanlar, insanın gerçek ömrünü ortaya koyar. Başka bir ibareyle, insanın kendisiyle başbaşa kaldığı,

kendisine ait olduğu tek zamandır. Sadece bu zamanda, insan kendisini muhasebeye çekip, değ erlendirme imkanı bulur. Bu esnada, insanda psikolojik bir inkılabın gerç ekleş me ihtimali vardır. En büyük duygu oluş unu ve insanın kendisini anlayabilmesi, ancak insanın kendisiyle baş baş a kalabildiğı bir zamanda gerç ekleş ebilir.

insanın kendisiyle baş baş a kalmasıyla, düşünmesi arasında fark var. Düşünme, insanın bir şeye bakıp düşünceye dalması, belirgin bir şeyin veya yerin insanın düşüncesini yönlendirmesiyle oluş ur. Misal olarak; ş u evi satın alabilsem? Ş u iş i yapabilsem? Veya benzeri düşünceler gibi.

Tefekkür yani düşüncenin derinliğine dalmak, insanın günlük hadiselerden uzak bir şekilde bütün bağ lardan kopması ve insanın ağırlığının ortadan kalkmasıyla baş layan fikri yoğunluk. Bu fikrî atmosferde herhangi bir maslahat ve zaruret sözkonusu olmadığından, gerç ekler olduğı gibi, bütün o çıplaklığıyla ortaya konulur. Bu tefekkür, bir insanın varlıklardan sıyrılıp, yüksek bir tepede yalnız baş na her şeye kuşbakışı bakarak, mutlak bir şekilde düşünmedir. Hayvanlarda içgüdü var ama düşünme yeteneğı yoktur. Ayrıca çocuklarda da içgüdüyle hareket edebilme

155

yeteneğine karş ılık, düşünme yeteneğı en alt seviyededir. Çocuğun devamlı olarak oyuncaklarla oyalanması veya daha çok uykuyu tercih etmesi, genellikle düşünme yeteneğinden yoksun olmasından dolayı meydana gelen boşlukla yorumlanmaktadır.

Kavimlerde de , düşünme şekli ve niteliğı bakımından farklılıklar mevcuttur.

Durgum, derin ve zarif bir ruha sahip olan Hint bölgesinde düşünme, tefekkür yeteneğı her yerden daha fazlayken, arap bölgelerinde bu yetenek daha azdır.

Mananın değ er ifade ettiğı yerlerde, düşünce önemlidir. Nitekim bu mananın

bilincinde olanlar, bugünkü medeniyetin işlemiş olduğu en büyük cinayetin, düşünce yeteneğini tamamen körlettiğini bilirler. Yeni medeniyette düşünme fırsatı olmadığından, insanın düşünmeye olan ihtiyacı da giderek ortadan kalkıyor. ("Lorda Yolculuk Esnasındaki Düşüncelerim" kitabından Alex Carel). Geçmişte düşünce ve tefekküre fazlasıyla önem veriliyordu. Öyle ki, düşünme ortamını oluşturmak için imkan tanınıyordu. Bugünün insanıysa yalnızlıktan kaçıyor ve yalnızlıktan korkuyor. Her insan yalnızlığa ihtiyaç duyduğu nisbette güçlüdür ve ihtiyacı daha azdır. Toplulukta kendisini kaybetmesinin sebebi, içindeki boşluğu hissetmemek ve ondan uzaklaşmaktır. Yalnızlık, yani insanın kendisiyle olması. Büyük insan, kendisi içinde yaşayabilmenin yöntemini bulan kimsedir.

Ancak bu meseleyi zahidlerin uzlete çekilmesi veya toplumdaki kaçma hastalığıyla karıştırmamak gerekiyor. Öteyandan boş vaktin değerlendirmesindeki en önemli mesele, bu zamanın anlamsız bir şekilde doldurulması veya insanın bu zamanda bir kaç boyutlu olması değil. Tersine bu boş vaktin, düşünmek için iyi bir fırsata dönüştürülmesidir. Toplum boş vakti işgal ettiğinde, düşünme imkanını da öldürmüş olurlar.

156

Düşüncenin olumsuz ve bariz özelliklerinden biri beklentidir. Bir kimseyi veya şeyi bekleme değil, aksine beklentini bizzat kendisi değerlidir. Ancak pratiğe uygulanabilecekse. Beklenti, mevcut durumu kabullenmemekten kaynaklanırsa, hedefe götürücü gücün diri kalabilmesini de sağlar.

Bugünkü medeniyette öldürülen bir başka yön de beklenti olgusudur. "Pol Simon"un tabiriyle bugünün insanı, metroya ulaşmaktan başka hiç bir beklenti içerisinde değil."

Bugünkü insanın, derin manevî, sanat ve hatta teknik zenginliklerden yoksun

kalması, hayattaki geniş boyutlu problemler, çeşitli tecrübeler, zarif sanat zevki, irtibat ve yaşama metodu muzaigini oluşturan geçmişe ait kültür ve medeniyetin yok olmasına, etkisinin kalkmasına ve unutulmasına vesile olmaktadır.

Geçmişte müşterek evrensel bir medeniyet yoktu. Yani her millet, ırk ve kavim geçmişte kendisine has, belirgin reng, zevk ve özellikleri taşıyan medeniyet ve kültür birikimine sahipti. Her biri ayrı sitilde olan bütün bu medeniyetler, Avrupa'nın makineleşme medeniyetinin saldırısıyla kesintiye uğradı. İnsanın yetenek zenginliğiyle büyüleyici bir zarafet sergileyen bu medeniyetler, yerini giderek dünyanın her tarafını çepeçevre saran müşterek bir medeniyete terk etmek zorunda bırakıldı.

Amerika ve Avrupa'da kendi medeniyetlerinin acımasız, kuru ve çirkin çehresinin farkına varmış bir grup insanın yeniden eski medeniyetle ilgilenmeleri ve onu yeniden ihya etmeye çalışmaları sevindiriciyse de yetersizdir.

"Futuşi" medeniyeti değerlendirdiği "Çin Nelerini Kaybetmiştir" isimli kitabında, Batı medeniyetinin saldırısı

157

nın olumsuzluklarını ortaya koymaktadır. Bu kitapta sergilenen acı manzara,' sanayi medeniyetinin saldırısıyla Çinlilerin ne kadar köklü zenginliklerini kaybettiklerini göstermektedir.

Sual: Siz işimize yaramayan şeylerin, çöpe atılmasına muhalif misiniz?

Cevap: Ben bunda bir sakınca görmüyorum. Ama bazan ben kendi ihtiyacımı belirlemede hata yapabilirim. Sadece sanat yönü bulunan bir eserin, insanını temel ihtiyaçlarından olduğundan kuşku yok. Bu ihtiyacı toplumun menfaati ile sınırlamanın doğru olmayacağı da ortadadır.

ilk olarak elbise giymeyi düşünen, bulan hiç kuşkusuz insanlığa büyük bir hizmet etmiştir. Ama elbisenin lüksü, güzelliği ve gösterişli olmasını bulan insan, insanlığa hizmeti dokunmamıştır. Yani elbise, örtünmek ve ısınmak için, güzellik için değil Sanatın iki türlü özelliği var. ilki: Hiç bir sanat eseri, diğerinin yerini alamaz. Misal olarak, bir tablo diğerinin yerini doldurmaz, ikincisi: Bir insanın sanata olan ihtiyaç ve duygusu, hiç bir zaman son bulmaz. Bilakis insanın sanattan istifade şekli değişebilir. İsfahanın seramik sanatı, daha önce bina yapımını, yani toplumun hizmetindeydi, şimdiyse sanatsal bir yönü olan süsleme sanatıdır. Geçmişte kalemlüğün büyük bir ilmî faydası vardı, bugün ise bu ilmî özellik sözkonusu değil. Bugün kalemliklerin sadece süs için kullanılmadığını kim söyleyebilir.

Herhalukarda Avrupa medeniyeti, diğer kültür ve medeniyetleri kesintiye uğratarak, insanların faydasına olmayan bütün yetenekleri bir kenara itmiş, sayısız fayda ve güzellikleri bulunan geleneksel medeniyetlerin özelliklerini yok etmiştir. Öyle ki ölçü, "işe yarar", maddî ihtiyaç

158

ları giderici ve günlük yaşantıya uyumlu olabilmesi oldukça, geçmişteki medeniyetler de yok olmaya devam edecektir. Siz, Paris Lor Müzesinin ,ve Londra Birleşik Müzesinin yıkılmasında veya Şekspir'in, Betoven'in, Motzar'ın, Hogo'nun, Mikelanj'ın, Duyinçi'nin, Pikaso'nun, Şagal'ın ve Rambran'dın bütün eserlerinin yakılmasına neden karşısınız ki? Bu eserler insanlığın manevî servetidir, insanın duygu ve kabiliyetinin ürünüdür. Bundan dolayı korunmaktadır. Dinlerde, kültürlerde, felsefî, edebî ve sanat eserlerinde ve ayrıca giderek yok olmaya doğru yuvarlanan yıkılan harebeleri üzerinde satış pazarları ve tüketim toplumları oluşturulan Avrupalı olmayan medeniyette ve insanlık tarihinde büyük, sonsuz

tecrübe, yetenek ve zenginlikler doludur.

Sorduğunuz soru doğrultusunda eğer Hafız'ın divanını, bir manavın vitrinine

koyarsak, beş kuruşa satılmayacağından ve bir işe yaramayacağından kuşku yok.

Öteyandan bugünkü toplum anlayışında, basit bir aracın Rönesans dönemindeki en değerli sanat eserinden daha önemli olduğu söylenebilir. Ancak insanın menfaatinin ne olduğuna ve ne istediğine bakmak gerek? Esasen hangi insandan sözediyoruz?

Büyük ve görkemli insanlık değerlerinin oluşturulmasına vesile olan, Doğunun sıcak yuvasının dağılmasıyla birlikte, elektronik sistemin hiç bir zaman telafi edemiyeceği zengin yetenek ve sonsuz zenginlikten, bugünün ve yarının insanı mahrum kaldı.

Yaşamının manasını kaybedersek, "güç" ne ifade eder? Varlığının anlamsızlığını ve ruhun boşluğunu hiç bir teknik dolduramaz. iman, ruhun yüceliği, güzellik ve "varolmaya" duyulan aşk hedef belirleyicidir; yaşama mana kazandırır. Hayatın mana ifade etmesi, içmek, yemek ve yaşamak kadar önemlidir.

159

Medeniyetin İnsandan Bağımsızlaşması

Medeniyetin insandan bağımsızlaşması ve neticede insanın zayıflamasına karşılık, medeniyetin güçlenmesi, pekçok değerın etkisiz kalmasına zemin hazırlamıştır.

Öyle ki insanın zayıflaması, insandaki "isyan ihtimali"ni insan fitraten asıdirkaldırarak, insana makinede bulunan muti, itaatkar ruhunu yerleştirmesine imkan tanımaktadır.

Daha önce makinenin insandan nasıl mustakilleştiğini, hız kazandığını ve kaçınılmaz bir şekilde hızını artırdığına değinmiştik.

Makinenin yanında insan, uyum sağlamak zorunda kaldı ve insanın hızı, makinenin hızına yetişmeye çalıştı.

Bugün büyük bir medeniyet karşısındaki küçük bir ülkenin yeni masraf ürünlerinden kendisini uzak tutabilmesi, imkansız hale gelmiştir. Yani insanın iradesi, kaçınılmaz olarak medeniyet ve makinaya uymak zorunda bırakılmıştır. Hatta sermaye sahibi kapitalizme esir düşmüş; sermaye, sermaye sahibine değil. Sermaye sahibi ister istemez, sahip olduğu sermayeye bağımlı, esir hale gelmiştir.

insanın en büyük değeri ve sıfatı, isyan, başkaldırma, tepki göstermedir, ibrahim dininde bu özellik fazlasıyla belirgindir. Zira insanı meleklerden ayrı kılan, onun iradesidir. Diğer olgular iradesiz bir şekilde, belirlenen şekilde hareket etmek durumundadırlar. Melekler bile bir araçtırlar, iradenin aracıcıdırlar. Cazibe gücü ve diğer olgular gibi, önemli bir fonksiyonu ifade ediyorlar, ancak bunun bir önemi yoktur. Çünkü iradeyle yapılmış değildir. Bir insan, herhangi bir şeyi yapıp yapmamakta hür

160

müdür? insanlığın sermayesini oluşturan medeniyet ve kültürler isyanın ürünüdür, durgunluk ve itaatin değil. Tarihin yönünü değiştiren büyük medeniyetlerin öncüleri, tarihin isyancılarıdır, sessizleri değil.

insanın bu büyük yetenek ve özellik yani "isyan", yeni medeniyette zayıflar; medeniyet ve makina insandan soyutlanacağından, makine ve medeniyetin isyan etme ihtimali, insanın isyan etmesi ihtimalinden daha fazla artar.

Küçük misallerle bu daha da açık hale getirilebilir: Misal olarak, insan önce eşeğe bindi, bu aracın isyan ihtimali çok azdı. Ancak daha sonra araca bindi bu merhaleden sonra makinanın insan tarafından kontrol edebilme ihtimali giderek zayıfladı. Zira insanın küçük bir ihmali veya gafleti karşısında, makinanın isyan etmesi ihtimali hızla büyüdü.

Kuşkusuz, "isyan edebiliyorsam ben varım" sözü tamamen doğrudur. Bununla birlikte brokr^si ve teknolojinin bireyi, tıpkı bir iş aracı gibi kendi karışık ve somurtkan makinesine "monta" ettiği ortadadır. Bu sistemde çalışan insan değil, bizzat bu sistem insanı çalışmaya zorlamaktadır. Zamansız öten horuza, kapitalizm menzumesi ve sanayi zamanı tahammül etmemektedir. Hepsi, onun belirlediği şekil ve zamanda aynı tempo, aheng ve frekansta ses çıkarmalı. Parlak zekanın bu kuru sistemi içerisinde makina, sadece tek boyutlu ve tek yönlü insanlara yakındır ve onları talep eder.

Dünyanın Tüketim ve Üretim Şeklinde İkiye Bölünmesi

Dünyanın modern tüketim ve ham üretim şeklinde iki bloka dönüştürülmesi, dünyanın üretenler ve tüketenler

161

şeklindeki iki kutbun oluşmasına yolaçmıştır. Bu iki dünya arasındaki derin ve acıklı irtibat, o derece hesaplanmış ve programlanmış ki, dünyanın hiç bir ekonomik ve siyasî meselesi bu kadar ehemmiyet taşımamaktadır. Bundan dolayı bu irtibat meselesi üzerine fazlasıyla araştırma yapılmıştır. Diğer yandan tüketici blok, aynı zamanda üreticidir de. Ancak ham madde üreticisi. Buna karşılık modern üretim ürünlerinin tüketicisidir. Ham madde ile tüketim ürünleri arasında mesafe, kapitalizm tarafından doldurulur. Yani ham ürünler gider, teknoloji kapitalizmi onları değiştirdikten sonra yeniden piyasaya sürmektedir. Ham madde ile modern üretim araçlarının fiyatı arasında büyük farklılık vardır. Bu farklılık giderek artar büyür. Yani ham maddelerin fiyatı giderek düşer ve tüketim araçlarının fiyatı hergün daha fazla artar.

Marksın ıstılahlarından olan "Clac Mondiyal" isminde bir konu var. Geçmişte her

toplumdaki sınıf, kendisine ait belirgin bir takım özelliklere sahiptir. Yunan burjuvasıyla, Amerika veya Hind burjuvası arasında fark vardı, işçi de böyleydi. Polonya işçisi dindardı; Almanya işçisi ataist ve buna benzer... Değişik toplumlarda benzer isimlere sahip olan sınıflar, değişik eğilim, sıfat ve özelliklere sahipti. Her toplumdaki işçi ve burjuva sınıfı, kendi bölgesinin şartlarına uygun bir şekilde, diğer bölgedeki kendilerine benzeyen sınıflarından bağımsız bir şekilde maslahatlarına göre hareket etmekteydi. Ekonomik yönden maslahatın korunmasının bölgelere göre değişmesi, dünyada mevcuttu, ancak büyük kapitalist dev, doğuşuyla birlikte bu farklılığa son verecek, "evrensel sınıfın oluşmasını sağladı.

Evrensel işçi sınıfı, evrensel kapitalizm sınıfı ve... Öyle ki, bugün ulusal sınıfın giderek evrensel bir sınıfa dönüşmesi aşamasının yaşandığı bir atmosferde yaşıyoruz.

Ulu

162

sal sınıfın cihanşümul bir sınıfa dönüşüp, dünyada güçlenmesi neyi değiştirecek veya nelerin değişmesinde etkili olabilecek? Ulusal sınıfın, evrensel bir sınıfa dönüşmesi, ulusal özelliklerin, ulusal ve geleneksel düşüncelerin yok olmasına, bir sınıf bağlılarının aralarında uyum ve andlaşma sağlamalarına ve ayrıca burjuva gibi bir sınıfın evrensel platformda giderek güç kazanmasına sebep olabilir. Ve buradan iki sınıf arasındaki mesafe giderek derinleşmektedir. Ulusal bir platformda, burjuva ile işçi arasındaki fasıla, ulusal özellik, dini irtibat ve anlaşabilme imkanından dolayı fazla değildi. Bu iki sınıf birbirinden ayrı olmasına rağmen, bazı bağlar onları birbirlerine yakınlaştırmaktaydı. Bu bağlar milli ve dinî özelliklerce besleniyordu. Yani her ikisi kendisini iranlı ve müslüman kabul ediyordu. Ama dünya burjuva sınıfı ve dünya işçi sınıfı oluştuğunda, burjuva ve işçi kendisini dünyadaki sınıfına

bağlı gördü. Ulusal, dini veya kavmî bağlar, bundan böyle onların yakınlaşmasına, ve anlaşmasına vesile olmayacak, iki sınıf arasındaki uzaklaşma ve yabancılaşma giderek artacaktır. Öteyandan bu uzaklaşma ve yabancılaştırmayı daha fazla artıran başka bir unsur daha vardı. O da şuydu: mahalli maslahatlar uluslararası boyut kazandığında, burjuvazi ve işçi sınıfı büyük boyutlu bir dayanak kazanıyor ve güçleniyordu. Bütün dünya burjuvazisinin ortak menfaatleri onların gücüne güç katıyor, ortak stratejiye göre hareket etmeleri imkanı doğuyor, işçi sınıfı da aynı konuma kavuşuyordu, işçi sınıfı kendi sınıfının bilincine ulaşarak, aydınlanır. Onda "işçi olma" bilinci daha da belirginleşir. (Ben öğretmen olduğumu hissettikçe, o nispette kendimi diğer sınıflardan uzaklaştırırım). Buna "Konsiyans Dukles" yani sınıf vicdanı denir. Buna göre; sınıf vicdanı, ilkel sınıfın evrensel boyuta dönüşmesiyle şiddet ka

163

zanır, iki sınıf arasındaki dinî ve millî bağlar zayıflar ve iki sınıfın mutlak bir şekilde birbirine yabancılaşmasına ve uzaklaşmasına vesile olan sınıf bilinci, giderek köklü bir halde güç kazanır.

Yeni Medeniyette Orta Sınıfın Doğması

Bugün insanın hür iradesinin yerine seçimi yapan makine ve kapitalist sistemdir.

Çünkü bizim insan konumundaki değerlendirmemizle, makinenin değerlendirmesi arasında fark var. Bu seçimin, dünya siyaseti ve rehberliği üzerinde nasıl bir tesiri olabilir? Eğer biz toplumu sınıflara taksim edecek olursak, fikrî yönden aşağı seviyede olanları alta ve fikrî üstünlüğe (parlak zekaya) sahip olanları üste koymak durumundayız. Parlak zeka sahiplerine daha fazla önem veririz. Makinanın tasnifiyse, böyle değildir. Makina ikisinin ortasında kalanları üste koyar ve onlara

daha fazla değer verir. Parlak zeka sahipleriyle, aptalları aşağıda tutarken, zekalılara orta kesimden daha az değerle değerlendirir. Yani bu iki zıt kesim, makinanın işine yaramaz. Bunun ikisinin ortasını oluşturan kesim, makinanın standart aracını oluşturmaktadır. Bundan dolayı toplumda ilerleyip, parlamaktadırlar. Toplum, parlak düşüncelerinin yerine çalışan kesimce yönlendirilir. Ayrıca toplum orta kesimden olan aydınlarca yönlendirilir. Bugün eğer topluma öncülük edenler üzerinde araştırma yapılacak olursa, durumun böyle olduğu, hiç bir zaman toplumun bütün yönüyle faydalanacağı Sartre, Can Eştin Beg veya benzeri şahsiyetlerin öncülük yapmadıkları görülür. Çünkü bugünün toplumuna öncülük yapanların, bir yerde itikada dayanmayan bir altın savaşı başlatmaları kaçınılmazdır. Bu savaşı, kapitalizmi darboğazdan kurtarması

164

gerektiği düşünülürse, Eştin Beg gibilerinin böyle bir mücadele veremeyecekleri açıktır. Esasen geçmişte de hükümet devamlı olarak yeteneklerin yerine, zorbaların elinde olmuştur. (Elbette gerçek fikrî, dinî, itikadi ve... gibi alanlarda asıl rehberlik parlak zekanın elindeydi.) Buna göre mevcut medeniyetin belirgin özelliklerinden biri, orta sınıfın mutlak ve zorba bir şekilde işbaşına gelmesi ve bu orta sınıfın zamanın tarihini kontrollerine geçirmesidir. Jan Pol Sartre, neden kafese kısıtlanmış bir arslan gibi böyle feryat ediyor? Yumruğuyla, kalemiyle protestosunu, tepkisini beyan ediyor? "Duvar" isimli kitabının kapağında, neden duvar üzerinde ezziyet görmüş zayıf bir el çiziliyor?

Amerika ve Avrupa siyasi liderlerinin, resmi kurumlarının ve devlet başkanlarının hiç bir zaman parlak zekalılar arasından seçilmemiş olması tesadüfî değildir. Bütün uzman siyasetçiler, ya bürokrattırlar, veya teknokrat.

Edebiyat, sanat ve felsefe de hızla ilerleme sağlıyor, ama çoğunlukla "sathi" olarak.

En azından, bugünkü medeniyetin en büyük irtibat, kültür ve sanat aracı olan filimleri, bu yönden seçebiliriz. İnkılab yapmış ülkelerde de, ilk merhaleden ve ekonominin gelişmesinden sonra, burjuvazi ve teknokrasi ruhu hakim olma sürecine girer. Siyasî parlak zekanın ve inkılapçı öncülerin yerine, içten hesapçı orta sınıf toplumun siyasî öncüleri durumuna gelirler. Öyle ki Sovyet devriminde bütün önemli noktalara, kendilerini yetiştirmiş, inkılap öncüleri ve toplumun içinden çıkmış parlak zekalıların yerine, tahsil yapmış teknokratlar ve medreseler tarafından eğitilmiş şahsiyetler yönetime geldi.

Edebiyatta Tolstoy, Puşkin, Destoyevski, Meskoviç ve Doğu Avrupa'nın ahlak ve toplum öncülerinin oluşturduğu

165

kuşağın etkisi vardır. Bu edebiyat kuşağı 19. yüzyılın sonlarında büyük bir edebiyat süreci başlattılar. Bugün ise, üstün zekadan kaynaklanan fikrî, hayret engiz bir kabiliyetin kaynağı olan sanat ve edebiyat müesseseleri, devlet ve parti teknokratları, siyasetçileri tarafından, onların hedeflerine, yöntemlerine ve kalıplarına göre şekillenmektedir. Üstün yeteneğin ürünü olan sanat ve kaleme getirilen sınırlamadan daha kötü bir musibet olamaz. Hususen bu sınırlamayı getirenlerin, sanattan uzak olmaları bu musibetin acısını daha fazla artırmaktadır. Elbette bu, sanatkarın hiç bir hedef ve gaye sahibi olmaması anlamına gelmez. Sanatkar ve yazarın seçmiş olduğu yol ve sahip olduğu imanın getirmiş olduğu sorumluluk, dışarıdan kendisine yüklenen sınırlama boyutlarını aşacak niteliktedir.

TÜKETİM ASALETİ

Makine ve kapitalizmin kaçınılmaz olarak yöneldikleri, tüketim asaleti ismiyle bir

tez var.

insanın tüketimi iki çeşittir: Aslî tüketim ve ferî tüketim. Bu iki tüketim arasında fazlasıyla fark vardır. Aslî tüketim, insan düşüncesinden kaynaklandığından, onlara ihtiyacımız var. Ferî ve lüks tüketimeyse ihtiyacımız yoktur. Fazladan bir lüktür bu. Aslî tüketimin diğer özelliklerinden biri de, onun keyfiyet yönünden sınırlı olması, çeşit ve şekil yönünden keyfiyetini korumasıdır. Uzun geçmişten günümüze kadar, keyfi yönden değişmeyen yiyecek ve giyecek gibi. Buna karşılık, ferî ve lüks tüketim keyfiyet, çeşit ve şekil bakımından fazlasıyla sınırsız ve fazladır. Geçmişten günümüze kadar bunun ne kadar geniş boyutlara ulaştığı ortadadır. Daha önceleri telefon, radyo, televizyon ve benzeri tüketim araçları yoktu.

Kimi zaman ferî tüketim araçlarının isteği insanda

166

167

şiddetle artar, insan onun aslî bir ihtiyaç olduğunu zanneder, ihtiyaç isteği o derece fazladır ki, insan onun aslî veya ferî olduğunu teşhis etmekte zorluk çeker. (Onun aslî mi, yoksa ferî mi olduğunu anlayabilmenin en güzel yolu, onu hayattan çıkarmaktır. Eğer hayatın akışı akamete uğrarsa bu aslî ihtiyaçtır, yok eğer devam ediyorsa bu tüketim araçları tamamen ferî ve lüktür),

Spor bir aslî ihtiyaçtır. (Elbette şampiyonluk için yapılan spor değil). Yani eğer benim elim hareket etmezse felç olur. Ama yazmak ferî bir meseledir. Eğer biri yazamazsa hayat durmaz.

Ferî ve lüks ihtiyaçlar da iki türlüdür: Müsbet ve yüce ihtiyaçlar. Sanat, edebiyat ve ... gibi. Ve menfi ve inhirafi ihtiyaçlar: Sigara, içki ve benzeri ihtiyaçlar.

Makinenin özelliklerinden biri, üretiminde hiçbir zaman sabit bir üretim yapmasının

mümkün olmamasıdır. Bundan dolayı devamlı olarak benzer bir üretim içerisindeyiz.

Hangi sebeple? Arz ve talep arasındaki dengesizlikten dolayı Meseleyi daha fazla açıklığa kavuşturmak için, Meşhed iplik fabrikasına bakalım. Bu fabrika kırk yıl önce yapıldı. Fabrikanın üretimi, o zamanki talebe tamamen uygundu. Fabrika eğer üretimini sabit tutarsa, sonu hüsrana uğur. Kemmiyet ve keyfiyetini muhafaza etmesi halinde, değişen şartlar karşısında dayanabilmesi mümkün değil.

Böyle bir üretimle, ilk başladığı şartlarda sahip olduğu gücü bile elde edemez. Çünkü Meşhed piyasasına sadece, bu iplik fabrikası ürününü sunmuyor. Standart bir şekilde üretim yapamayan diğer fabrikalar da, pazarın mevsimine göre üretim yapmak durumundadırlar. Çünkü makine üretimi pazarının özelliği, kemmiyet ve keyfiyet yö-

168

nünden çeşitli ve üretken olmak zorunda olmasıdır. Piyasadaki rekabetin, üretim üzerindeki etkisinin fazla olduğu ortadadır. Yani ben piyasada güzel bir kumaş gördüğüm zaman onu alacağımdan, iplik veya tekstil fabrikası varlığını sürdürebilmek için bu rekabete katılacaktır. Piyasadaki kalite, çeşitlilik ve seri üretim temposuna ayak uydurabildikçe var olacaktır. Misal olarak Tahran'da teknolojik ve elektronik açıdan daha büyük kapasiteyle, asrın yeniliklerine sahip bir fabrikanın, daha seri bir üretim yaptığını ve işçilerine de az bir ücret verdiğini düşünersek, bu fabrikanın Meşhed'teki fabrikadan daha kaliteli ve ucuz malına piyasada daha fazla müşteri bulacağını inkar etmek mümkün değil. Fiyatı, Meşhed fabrikasından daha ucuz olacağı gibi, kalite, renk, cins ve diğer özellikler yönünden de daha üstün olacaktır. Bu ucuzluk, kalite ve malın çekici özelliği (modern olmasından dolayı), kimsenin Meşhed'te üretilen malı almamasına vesile olacaktır. Bundan dolayı, hayatını ve varlığını sürdürebilmek için, olduğu yerde duraklamaman, piyasaya daha

kaliteli ve ucuz mal sürebilmek için bütün imkanlarını seferber etmelidir. Açıktır ki,

makınada süregelen rekabet üç temel unsura dayanıyor:

1Fiyat 2 Kapasite 3Çeşit

Ve burada fazlasıyla önemli olan bir mesele sözkonusu olmaktadır. Tüketicideki kapasite ve çeşit türü boyutu, hiç bir zaman üretimdeki kapasite ve çeşit boyutunda olmaz ve o seviyede gerçekleşmez. Çünkü tüketici insandır ve ondaki tüketimin çok boyutlu olması isteği sınırlıdır. (Daha önce bunun sınırlı olmadığını söylerken, bunun

169

aslî tüketimler ölçüsünde ve genel anlamıyla böyle bir ölçünün varolduğunu kastetmiştik).

Bir rivayete göre, kağıt fabrikasının üretimi son sekiz yıl içerisinde yüz kat artış göstermiştir. Asıl tüketime nazaran, geniş boyutlu bir tüketim alanına sahip olan çeşitli yerlerde kullanılan kağıt tüketimi ve talebi, hiçbir zaman sekiz yıl içerisinde yüz misli bir artış göstermez. Arz ve talep arasındaki bu uyumsuzluk, genelde makinelerin modernleşmesi ve piyasaya daha ucuz mal sürerek hakimiyet kurmaya çalışmaları sonucu oluşan rekabetten kaynaklanıyor. Makinelerin en son teknolojiye uydurulması ve hızlı üretime geçilmesi, sadece yaşamak ve ayakta kalabilmek içindir, insanların son istekleri karşısında duraklamak, ölmek anlamına gelir.

Ekonomik buhran, zorunlu olarak oluşan üretim ve tüketim arasındaki ihtilaftan kaynaklanıyor. Çünkü tüketim, üretimin hızıyla yaygınlaştırılamıyor. Meydana gelen bu dengesizlik, makinanın fazla üretim buhranına saplanmasına vesile oluyor.

Sermaye sahibi bu üretim şişmesini engelleyebilmek için, ülke içinde veya dışında kendi mallarına pazarlar bulmak zorundadır. Pazar bulabilmek için de, medeniyetin bütün imkanlarından yararlanır. Üretim şişmesi ve bundan dolayı tüketim pazarları arama örneklerini görebiliriz. Zira iran'daki fabrikalar, daha baştan üretim fazlasına sahipti. Misal olarak ayakkabı fabrikalarına bakalım: İran ayakkabı fabrikaları bütün ülke sathında değişik ayakkabılar üretmekte ve alıcı bulabilmek için de, her şehirde

açmış olduğu mağazalarla faaliyet sürdürüyor. Arz ve talep arasındaki dengesizlik sebebiyle, dışarıda pazar bulmak zorunda kalmışlardır. Kuşkusuz en doğru pazar bulma şekli, üretim malları

170

nın (ülkedeki ihtiyaca göre) takas edilmesidir. Ancak bazan ürünlerin takas yapılması mümkün olmayabilir. Sanayileştikten sonra, üretim fazlası birikmeye başlandı; buna karşılık piyasadaki talep, bu üretime ayak uyduramamakta. Öyle ki bu üretim şişmesinden dolayı, azalan talep başka bir ürünle takas yapma ihtimalini de azaltıyor. Bundan dolayı, üretim fazlası bulunmayan ve sadece tüketicinin bulunduğu pazarlar temin edilmelidir. Böyle pazarların bulunması ve üretim fazlasının tüketilmesi için, birkaç kutuplu ekonomik topluluklar faaliyet gösteriyor. Söz konusu bu pazarları elde etmek için, kutuplar arasındaki rekabet zorunlu olarak kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Diğer yandan tüketim pazarı, hangi kutbun tesirinde kalacağı ve tüketim şeklini değiştirmesi gerektiği konusunda direnme gösterdi. Daha sonra böyle bir rekabetten kaynaklanan bir kargaşanın dünya sathına yayıldığına şahit olmaktayız. Bu siyasî kargaşa, hükümetlerin ve ondan da önemlisi insanların şeklinin, kültürlerin, zevklerin, dinlerin, ve dünya medeniyetlerinin değişmesine vesile olmaktadır. Bütün bunlar, sebebi teknik ve ilme hakim olan sistemde aranması gereken, üretim ve tüketim arasındaki ihtilafın neticeleridir. Üretimdeki şişmenin ve kapitalizmin onu arzetmek için izlediği yolların, insan zevki gibi birçok şeyin değişmesine vesile olduğunu söyledik. Elbette üretimin tüketilmesinin, insanın zevkinin değişmesiyle nasıl bir irtibatının olabildiği sorusu akla gelebilir?

Üretim fazlasını düşünün. Misal olarak, Fransa tüketim pazarı bulamadığı, şarap

ürünü fazlasına sahiptir. Bu fazlalığı tüketmek için, içki içmeyen Afrika'nın inancı

171

nı, anlayışını ve zevkini değiştirerek, onları şarap içmeye ve bu ürünü tüketmeye yöneltecek hali getirmelidir. Bu hedefine ulaşmak için her yola başvuracaktır. Silah fabrikalarının yaptığı gibi. Eğer dine dayalı gelenekler, Fransa'nın şarap fazlasının tüketimine engel oluyorsa, bu geleneklere karşı mücadele verilir. Afrika'nın geleneksel zevkleri ortak bir noktada toparlanabilir ve Fransa zevkine uyumlu hale getirilebilinirse, artık şarap fazlasının tüketim kapıları kendiliğinden açılacaktır. Veya Pepsi ve kolanın misalinde olduğu gibi. Bu içecekler iran'a ilk girdiğinde boğazı yakıyor, kötü tadı olan, acı ve sevilmeyen bir içkiydi; şimdiyse sevilen, arzulan ve ayva şerbetinden daha güzel tadı olan bir içecek haline geldi.

Zevklerin değişmesindeki en önemli unsur, hiç kuşkusuz reklamdır. Reklam ve propaganda yoluyla, yerli halkın zevklerini rahatlıkla değiştirebiliyorlar. Bu değişim bazan öyle geniş boyutlu oluyor ki^kimi zaman taklit ve kalitesiz mallar, asıl mallar gibi satabilmektedirler. İran halısı misalinde olduğu gibi. Bizim yerli halkın İran halısını tanıyıp çok beğenmesine rağmen, yaptıkları propaganda ve reklamlarla, kalitesiz ve değersiz halıları onların yerine satabilmektedirler. Avrupa'nın üretmiş olduğu İran halısının taklidini, ucuz olduğundan dolayı satın almıyorlar. Aslında onu bir nevi İran halısının asaletine inandığından dolayı, o halıyı alıp evine sermektedir. Taklidi tercih etmesinin temelinde, modernleşme yatıyor. Yani reklam ve taklitçilik duygusuyla onu öyle değiştirdiler ki, kendisini modern çağa uymuş göstermek için, taklit halıyı bilerek satın alır.

ilimde, eşyanın makul fiyatı, güzelliği, kalitesi ve benzeri konulardan ayrı "eşya psikolojisi" isminde bir mesele

var. Yani bir Fransız, kendi ülkesinde üretilen ayakkabılardan daha kötü olduğunu bilse bile italya'da üretilen ayakkabıyı giyer. O italya'da üretilen ayakkabıları satın alır; çünkü o ürünlere karşı kendisinde sempati oluşmuştur. Acaba Coca Cola, bir Afrika ülkesinin malı olsaydı, iranlıların damak tadı bu kadar kısa zaman içerisinde onun tiryakisi haline gelebilir miydi? Damak tadının değişmesinde önemli bir meselenin yattığını görüyoruz. Bu cümleden olmak üzere, seçkin insanların veya bizden modern olduğunu kabullendiğimiz toplumların Kola içtiğini görmekle başlayan kompleks, herhangi bir karşılaştırma yapmadan tad alma zevkimizin ona (Coca Cola'ya) doğru yönelmesine sebep olur. Hatta kola şişesi ve onu üreten ülke de, zevkimize etki etmektedir.

Vitrin, dekor başta olmak üzere, mağazalara bunca masraf yapılmasının sebebi nedir? Çünkü bunların tamamı bizim seçimimizde etkili olacaktır. Ürünün özelliği, yerleştiriliş şekli bizi kendisine cezbeder. Mesela Erk Meydanında 200 tümene zorla alabileceğimiz bir ocağı bize Çarşamba Pazarında (aynı kalite ve ölçülerde) 100 tümene de verseler belki almayacağız. (Tarih insanın bilinçli hareket etmesinden çok ahmakça hareket örnekleriyle doludur).

Değişik unsurlar ve mal psikolojisini etkileyen çeşitli yollar, yeni bir pazarın oluşmasına vesile olmuştur. Yeni pazar platformunda başlayan rekabet, ekonomik kutupların, her türlü meşru olmayan yollarla ürünleri için pazar bulmaya çalışmalarına neden olduğundan, çoğu kez ürünün maliyeti kadar reklam masrafı yapılmaktadır. Üretim ve tüketim arasındaki mesafeden kaynaklanan, medeniyetin en büyük özelliklerinden biri sömürüdür. Bu

sömürü, açık veya dolaylı olarak; eski ve yeni yöntemlerle belirginleşti. Sömürü, teknoloji kapitalizmi şeklinde, zorunlu olarak ortaya çıkan bir olgudur. Avrupa emperyalizmi ilk olarak Asya'ya geldiği zaman ismini şöyle koymuşlardı:

"Medeniyet bağışlayan olgu". Yani vahşileri medenileştirme unsuru. Yani "elbiseleri yok, elbis^ veriyoruz, şehirlerini modernize ediyoruz" propagandası... Kısacası onları medenileştiriyoruz. Ne için? Yerli halkın medeniyet zevkini kazanması için. Çünkü onlar medeniyet zevkine ulaşmazlarsa, ürettikleri malları tüketecek pazarlar oluşamayacak. At yerli halk için, sadece bineceği bir ulaşım aracı değildi. Yerli halk atın bütün psikolojisini biliyordu. At onun dostu ve arkadaşıydı. Arabanın atın yerine konması için, ilk önce yerli halkın at konusunda zevkini, onun güzel, güçlü, canyoldaşı, uyumlu ve anlayışlı olduğu gibi düşüncelerini değiştirmek gerekiyor. Yerlinin arabayı tercih etmesi için, at konusundaki bütün kanatlarını değiştirmek kaçınılmaz olacaktır. Kendi ürünlerini satmak için zevkin değiştirilmesi unsuru, başka bir yoldan insan ve medeniyet meselesine girmektedir. Bu unsur, zevklerin, güzellikleri anlama duygularının, çalışma şeklinin, tatillerin vs... standart hale getirip, ortak bir noktada toplamaktadır. Elbette aynileşen, ortak bir noktada toplanan bu zevklerden tek hedef, üretimin tüketim zevkini birbirine benzetmektir. Bütün dünyada, kola içme zevkinde olduğu gibi. Daha önce, her ülkede üretilen ürünler değişikti. Şimdiyle üçbeş yerde, hem de aynı teknolojik sistemlere sahip merkezlerce üretilen tüketim ürünleri var. Şeker bütün ülkelerde standart ölçülere sahiptir. Halbuki daha önce, şeker veya tatlının her ülkedeki özelliği farklıydı. Üretim şekli de. Makine üretiminin, insanın tek boyutlu, tek tipli ve hatta tek bir

174

tüketim şeklini almasını sağladığını görmekteyiz. Makinanın tek patentle ürettiği

ürünün şekillendirdiği, tek boyutlu insan medeniyetin ürünüdür.

Üretim fazlasının şişmesini engellemenin başka bir yolu, insanın sunî ve yalancı tüketimini artırmaktır. Yeni pazarların emperyalizm veya propaganda yoluyla bulunması ve yeni tüketim araçları bulmanın yanı sıra, yeni tüketim şekilleri bulunmaktadır. Yeni tüketim şekli iki yolla mümkündür: İlk önce, tüketim piyasasını çeşitli ürünlerde doldurmak, ikincisi, şimdiye kadar bulunmayan tüketim ürünlerini icad etmek. Mesele 20 milyon İran'lı yüz çeşit ürüne ihtiyaç duymaktaydı, bu ürünler de 500 çeşitte tüketiliyordu. Misal olarak yemek, birkaç şekilde yenilen bir üründür. Buna göre tüketim kapasitesinin artırılmasının bir başka yolu da ürün çeşidini artırmaktır. Tüketim için bulunan bu yeni buluşla, yüz çeşit olan ürün, beşyüz, beş bin ve daha fazla çeşit olarak artar, ikinci yol, yeni ürünler icad etmek. Mesele televizyon. Daha önce televizyon ürünü yoktu. Gün geçtikçe yeni ürünler icad edilmekte. Yaşamı kolaylaştırma adına, tüketen insan ortaya kondu. Magdolin'in tabiriyle (tüketim çeşidinin artırılması ifadesi ona aittir): "Üretim kapasitesine göre, tüketimi artırabilmek için, ürün çeşitlerinin artışına hız kazandırmak gerekiyor". Tonybee "Beşeriyet içindeki Düşman" adlı tezinde şöyle diyor: "Tarih boyunca beşeri toplumları, çoğunlukla dış etkenler etkisiz hale getiriyordu. Bugünkü toplumlar ilim ve teknikle donanmış olduklarından, dışarıdan gelebilecek tehlike karşısında korunabilmektedirler. Ancak bunun yerine onun varlığını tehdit eden bir iç unsur sözkonusudur. Toplum içerisindeki en büyük tehlike ve yıkım

175

tüketim çeşidinin artması ve yalancı ihtiyaçlarla sunî tüketim cinsinin hızlı bir şekilde yaygınlaştırılmasıdır."

Tüketim ürünlerinin cinsi ne kadar artarsa, insanlığın tabiî yapısından sapması da o

nispette artacaktır. Çünkü bu tüketim sunî ve gerçek dışıdır. Tüketicinin masraf kapasitesi sınırlı olduğundan, kapitalizm tüketimii]1 artmasını sağlayacak ürünün çeşitli olması yöntemine dayanır. Daha sonra ilim, sanat ve teknik işbirliği içerisinde insanda, yeni sunî tüketim ürünlerini çeşitli şekilde yaygınlaştırılmasını sağlamaktadırlar, işte bu merhaleden sonra iki yeni buhran gündeme gelir:

1 Psikolojik buhran. Ürünlerin çeşitli cinslerde anormal bir şekilde artması, insanlığı tabiî seyrinde saptırarak, onun ruhuna ve cismine zarar vermektedir.

2 Ekonomik buhran. Tüketime karşılık gelir seviyesinin düşmesi sonucu ortaya çıkar. Yani yılda 100 tümenlik bir gelir artışına sahip olan bir ailenin, yıllık tüketim seviyesi bunun bir kaç katıdır. Ailelerdeki ekonomik buhranın, temel sebebi böyle bir dengesizliktir.

Tonybee'nin tabiriyle içteki düşmanlardan biri de gelir ile tüketim eşitsizliğidir. Sunî ve tabii olmayan tüketimin, gün geçtikçe geliri ezmesi sonucu insan psikolojik buhrana girer.

Beşeriyet modern yaşantıda, bütün gücünü, tatilini ve duygularını, gün geçtikçe büyüyen tüketime feda etmek zorundadır. Modern insanın felsefesi, huzur ve sessizliktir; ama modern insanın huzur ve sessizliğini böyle bir ortamı oluşturma araçlarını sağlamaya feda ettiğine şahid olmaktayız. Avrupa'nın giderek hissettiği, modern hayatın hiçliği işte budur.

Tüketim asaleti, yani bir toplumda sadece tüketen bir

176

grubun oluşması. Fabrikalarda üretilen ürünün birikmesini engelleyecek bir tüketim makinesine dönüşmek. Bir insanın sadece tüketici olması ve bununla birlikte buna "tüketim asaleti" ismini vermek nasıl doğru olabilir. Bir çoğu üretilen malın

tüketicisidir. Ancak sadece bir kesimde tüketim asaleti oluşur. Tüketim asaleti, tüketimden ayrı bir mesele olduğundan, herşey tüketime feda edilir. Onda tüketim yaşam için başlangıç değil, tersine tüketimin kendisi yaşamın hedefidir. Bir sınıfta tüketim asaletini oluşturabilmek için, kapitalizm değişik şartları doğurur ve bu şartlarla o sınıftaki insanlarda gerçek ve tabii olmayan satın alma gücü oluşturur.

Doğru satınalma gücü nedir? Doğru satın alma gücü, tüketim ile satın alma imkanının aynı boyutta olmasıdır. Veya başka bir ibareyle, gerçek satın alma gücümüzün ölçüsüdür. Gerçek olmayan satınalma gücü, insanın satınalma gücünün yerine ihtiyaca göre satın alınması. Doğru satınalma şekli, satınalma gücünün bulunmasıdır. Yani yeterli gelirin bulunmasıdır. Satınalma asaletinde, yani gerçek olmayan satınalma gücünde, tüketime hakim olan sahip olma ihtiyacıdır. Yerinde satın alma gücünde hakim olan gelirken, yersiz satınalma gücünde hakim olan tüketim ihtiyacıdır.

İnsan satınalamıyacağını farkedemiyor mu? Hayır. Tıpkı sunî iştah gibidir. Yani insan gerçekten yeme kapasitesini doldurmasına rağmen, yemeye ihtiyacı olduğunu ve yiyebileceğini zanneder. Bir toplum veya sınıfta tüketim asaleti, şartlanması olduğunda tüketim ölçüsü ihtiyaç olur, imkanın veya gücün olması değil. Aslında bu bir ruhsal meseledir. Ama ekonomi, psikoloji meselesine girmez ki. Eğer ihtiyaç sınırı, satınalma ve tüketime ölçü

177

olursa, satınalma gücü onunla uyumlu hareket edemez ve kısa zamanda topallamaya başlar. Tüketimin, ihtiyaca dayanamayacağı, tersine kendiliğinden satınalma gücüne ve imkanına dayanması gerektiği açıktır.

Kapitalizm yürüttüğü faaliyetle, insanda (taksit, kredi, burs ve benzeri yöntemlerle,

gerçek olmayan suniî) satın alma gücünü oluşturmaya çalışır. Öyle bir atmosfer ve şartlar oluşturur ki, satınalma gücü bulunmamasına ve zayıf olmasına rağmen, insan kendisinde satınalma gücünü hissetmeye başlar.

Avrupa'da bazı televizyonlar var. insan cebindeki bir tümene rağmen, bu televizyonları satınalabileceğini zanneder. Bu televizyonlar, yanlarına yerleştirilen kumbaralarla çalışır. Ancak iş bununla bitmez. Başlatılan bu kampanyada, kumbaraya atmış olduğunuz bir tümen piyangodan televizyonu size çıkarabilir. Yani bir tümenle bir televizyon almış olursunuz ve kampanya sahibi sizden başka para talep etmez. Ancak onun bu kampanyada kaç televizyon parası kazandığı ayrı bir mesele. Öyle ki cebimizde bir tümen olmasına rağmen, bir de bakıyoruz beş bin tümenlik bir aracı satınalma gücünü kendimizde hissediyoruz. Kapitalizm keşf etmiş olduğu bu yolla, belirli bir sınıfta oluşturacağı gerçek dışı satınalma gücüyle, bir eşyanın fiyatına sadece bir tümen vade eklemekle, milyonlarca tümen kazanabilir. Üretim fazlasının dağıtılması ve tüketim kapasitesinin artırılması için gerçekleştirilen bu faaliyet, "tüketim asaleti" olarak özetlenmektedir.

Bu gerçek olmayan satın alma gücü duygusunun insan ve toplumda nasıl etkili olduğuna bakalım: insan "tüketimin asaleti" felsefesinin takipçisi olduktan sonra, kaçınılmaz bir şekilde, tüketim ürünlerinin taksitlerini ödeme gücünden yoksun olacaktır. Zira, tüketim ile gelir arasındaki boşluğu doldurabilmek için de çeşitli yollara başvurmak zorunda kalacaktır. Herhalukarda yöneleceği bütün bu yollar sapmanın başlangıcıdır. Bu sapmalar bazan, rüşvet alma, hırsızlık, yolsuzluk, particilik ve benzeri meşru olmayan şekillerde görüleceği gibi, ek çalışmalar şeklindeki meşru şekillerde ortaya çıkabilir.

Yani insan ruhî ve fiziki gücünden fazla bir şekilde vaktini, gelir getiren işlere yatırır,

insanın böyle yollara başvurusu kaçınılma.... ve çok önemlidir. Çünkü bu insanın hayat seyrindeki en büyük sapmadır, insanın değişik faaliyet sahaları olmasıyla birlikte, bir dalda merkezleşmesi gerekir. Değişik alanlara yönelen bir insanın, gelişme imkanını yitirmesi kaçınılmaz olacaktır. Asıl mesleği öğretmenlik olan bir emlakçı veya taksici, hiçbir zaman ne iyi bir öğretmen olabilir ve ne de iyi bir emlakçı veya taksici. Elbette iyi bir gelir sağlayabilir ama, işlerinin birbiriyle irtibatlı olmaması onun zayıflamasına ve gelişme unsurlarının parçalanmasına sebep olur.

Kişiliği bölünür. Bir psikologun tabiriyle, insan, dört taraftan bağlanan bir arabaya dönüşür, insan ruhunun, meşru veya meşru olmayan işlerle asıl güzergahından saptırılmasıyla meydana gelen zayıflama, içte >w dışta köklü bir dengesizlik oluşturur, insandaki bu dengesizlik, hem ferde ve hem de topluma zarar vericidir.

Satın alma kolaylığı ne demektir? Gerçek olmayan satın alma gücünün oluşmasını sağlayan şartların ve aldatmacanın propagandası Esasen kolaylık değil de, aldatmaca kampanyası yani. Bu kampanyada 200G tümen 2500 tümen olur. Temelde de, ürünün satılmasına getirilen kolaylıktır. Hayali kolaylık ve insanın satın alabilece

178

179

ğini hissetmesi. Yaptıkları propagandalarla, tüketim araçlarının satın alınmasını, insanın gözünde kolaylaştırıp, hafifletmeyi hedeflerler. "Tüketim Asaleti" teziyle getirilen satınalma gücüyle meydana gelen fasıla giderek, toplumda sınıflaşmaya sebep olur. Gerçek satınalma gücüne sahip olmayan tüketici sınıf, ya dize gelir veya yok olur. Satınalma gücüyle, tüketim arasındaki boşluğu doldurmak için, başvuracağı bütün tabiî olmayan yollar, neticede toplumu yok eder.

Ve özel bir mesele, o da geleceğin işgal edilmesi, insan sahip olduğu sermaye

nisbetinde, özgür geleceğe sahip olur. Bağlı gelecek tıpkı geçmiş gibidir, hiç önemi yoktur, ister üstün zekaya sahip olsun veya olmasın, insan sahip olduğu sermaye kadar özgür geleceğe sahiptir.

işgal edilmiş, rehine alınmış gelecek tıpkı geçmiş gibidir, yani insanın elinde değil.

Taksit altına giren insanın geleceği rehin alınmıştır. Taksitini ödemekten ve onu düşünmekten başka bir şey yapamaz, işte insanın gerçek hayatı yaşamadan önce, onu

önceden yaşamasının, tamamlamasının anlamı budur. Ben eğer bir ev alıyorsam, gelecek 18 yıla kadar taksit ödemem gerekiyor, öyle ise bu gelecek 18 yıl artık benim

değil, evin malıdır. 18 yılı verdim, ona karşılık bir ev aldım, insan, seçme ve

değiştirme nisbetinde, servet ve sermaye sahibidir. Geleceği taksit ve anlaşmayla

işgal olduğunda, seçme, karar alma ve değiştirme gücü tüketim ürünlerinden dolayı

yok olur. Çünkü taksit, mevcut gelirin durumuna göre öngörülüp, anlaşmaya

bağlanmıştır, ileride kavuşacağı öngörülen huzura kavuşabilmek için, her şartta

taksitlerini muntazam bir şekilde ödemekten başka seçeneği olamaz. Bu yüzden

seçim, kendisini savunma, kararalma, hürriyet, değiştirme ve benzeri özelliklerini

otomatik olarak kaybeder.

insanın diğer bir önemli özelliği, hayatında risk ve tehlike ihtimalinin de

bulunmasıdır! Ancak anlaşma altına girmiş bir insan, geleceğe sahip olmadığı için

böyle bir ihtimalin altına girmez. Çaresiz olarak çalışmanın şartlarında, uzlaşmacı bir

tavır takınmak zorundadır. Çalışmanın şartları, inancına, duygularına ve zevkine ters

bile düşse, herhangi bir çıkış yolu bulamaz. Ekonominin icad ettiği gerçek dışı satın

alma gücü neticesinde, ortaya çıkan diktatörlük ve çağdaş köleliğin gerçek manası

budur işte. Ferdin özgürlüğünün ortadan kalkması budur, her ne kadar hukukî ve

siyasî yönden özgür olduğu vurgulansa da...

Ortaya çıkan bu gerçekler, "aldatan özgürlük" gizli tahakküm veya "mecburi seçim" gibi temel kaidelerle ifade edilebilir. Öyle ki Batı toplumunun demokrasi ve liberalizm sisteminde, zahiren herkes hürdür, her istediğini seçebilir ve karar verebilir. Oysa ki, kültürel, sanat, propaganda ve siyasî unsurların oluşturmuş olduğu atmosferde, ancak kendisi için tayin edileni seçmek durumundadır. Seçilmesi gereken, kişi veya şeyi seçmekten başka alternatifi yoktur. Ben istediğime oy vermekte serbestim, ancak milyonlarca özgür oy 2 veya üç kişiye verilir. (Biri engur, diğeri eneb ve diğeri de üzüm).

Ben oyumu özgürce, dikkat ve sadakatla beyan ederim, ama benim oyum daha önce bana empoze edilmiştir. Açık diktatörlük oylamadan sonra ve gizli diktatörlük oylamadan önce sözkonusudur. Gizli diktatörlükle empoze edilir, neticesi aşıkâr diktatörlük olur. Ekonomide de kanunî yönden herkes hürdür. Kapitalizmin hergün yeni bir çeşidini ürettiği, rengarenk tüketim mallarından hiçbirini almak için, bir millete, aileye veya ferde baskı yapılmaz,

181

ama herkes özgürce bir şekilde ve hem de çoğu kez birçok değerli eşyasını satarak onları satın alır. Şandel şöyle diyor: "Bugün ellerini başlarından indirip, ceplerine daldırdılar." Ama ben aksini iddia ediyorum ve diyorum ki: Hayır, ben gecegündüz elbisemin modelinin onunkine uyması için, onun arkası sıra koşturuyorum. Neden? Çünkü o bizi modernleştirmiştir.

Yeni Medeniyetin İki İnançlılığı

Bugünün toplumu birbiriyle zıt iki inanca uymaktadır. Esasen bugün dünyada iki inancın hakim olduğu söylenebilir. (Tarihte iki inançlı bir toplum hiçbir zaman görülmemektedir). Bunlardan biri "hümanizm" ve beşeriyetin üstünlüğü yolundaki

teorik inanç (insanların birliği, bütün milletlerin tek bir millet olarak görülmesi).

Beşeriyet topluluklarındaki fertlerin haklarının korunması, insan hakları. (Eğer insan Hakları Evrensel Beyannamesi okunursa, devamlı ferdin haklarına işaret edildiği; her ferd .. yapabilir, her ferd ... yapabilir gibi ibarelere raslanır; toplum hukuku sözkonusu değil), ikincisi pratik "pragmatizm" inancıdır. Bugünün dünyasındaki pratik inanç ise "Utilitarizm" (yani menfaatin üstünlüğü ekolü, menfaat üstünlüğü.

Bu inançta halk menfaatleri birlikte eşittir, hakikat ise menfaate göre çeşitlidir).

Makine teknolojisi, menfaat asaleti ve "Utilitarizm"in takipçisidir. Hiçbir zaman bir makinanın faydasının, masrafından az olduğu, yani toplum için zarar ettiği görülmüş müdür? Esasen yeni ekonomik ve toplumsal kurumların temeli, utilitarizme göre kurulmuştur. Bütün ulusların siyasetleri utilitarizm inancına dayanır, yani kendi ulusunun menfaatine dayanır. Şimdi ilim hangi

182

inancın takipçisidir? Utilitarizmin.

Geçmişte ilmin değeri, insanın hakikata ulaşması ve olgunlaşmasına yardımcı olması nispetindeydi. Bugün ise insana ulaştırdığı menfaat ölçüsündedir.

Felsefe daha çok insanın yetişmesine veya tamirine yardım eder. Bugün ise tamir etmesi daha önemlidir. Çünkü maddî yönden, daha iyi menfaat sağlamasına vesile olur. Hatta edebiyat bile giderek, utilitarizm ruhu kazanıyor. Yani basit ticari bir oyun yazarının değeri, derin felsefî içerikli yazı yazandan daha fazladır. Sanat, toplumun ilmî ruhu ve ... giderek utilitarizme doğru hızlı bir şekilde kayıyor. (*)

Ülke yetkililerinin utilitarizmden (fayda asaletinden) bahsettikleri görülmüş müdür?

Yani teorik inançlarıyla, pratik inançları bir olmuş mudur? Konuşmaları

peygamberin konuşma üslubuna benziyor. Yani inançları her zamankinden daha

insancıl olmuştur, ancak teorik inançları. Pratik ve amel inançları sözkonusu olduğunda, insanlık dışı bir inanç sözkonusudur. En vahşi inançtır. Bu topluma hakim olan nifakın ruhudur. Tarihin hiçbir döneminde toplum bu kadar tezat içerisinde olmamış ve görünüşü ile gerçeği bu derece birbiriyle çatışmamıştır.

Yeni Eskulastik

Eskulastik, dinî inancın esaslarını savunmak ve açıklamak için felsefe, ilim, mantık ve benzeri ilim dallarının görevlendirilmesi. Buna göre eskulastik, yani ilmin dine

* Küçük ve sınırlı bir düşünür grubunun değerlendirmesini ölçü almayan, "toplum" sözkonusudur. Birgite Bardot'un servet, sanat ve şehvet yönünden Fransa üzerindeki tesiriyle, "Verkur"un yüce ruhu, "Bergson'un üstün maneviyat ve yeteneği ile "Benvenist"in olağanüstü beyniyle kıyaslayın.

183

hizmeti ve aklın din aracılığıyla köleliğidir. Eskulastik zihniyette, ferdin düşünce özgürlüğü yoktur ve önceden belirli mesuliyetleri yerine getirmekle sorumludur.

Halbuki ilim (ilmin özgürlüğü anlamında) hakikatla uğraşmaktan başka hiçbir vazifeyle sorumlu değildir. Ama eskulastik zihniyette ilim, din adına ilan edilen emirleri yorumlayıp, değerlendirme ve ispatlamakla yükümlüdür.

Başka bir ibareyle yeni eskulastik zihniyet, ilmin "sermaye, teknoloji ve brokrasi"nin hizmetine görevlendirilmesi ve kölesi olması anlamındadır. Buna göre yeni bir Orta Çağ başlamıştır. O da ilmin köleleştirilmesi ve onun zindanın çukuruna atılması veya çukurdan çıkarılıp, kuyuya atılmasıdır. Nitekim ilmin ahlakî veya hurafî değerlerin emrinde olması, asrın zorbalarının ve kapitalistlerinin emrinde olmasından daha az tehlikelidir. Bugün beyinler (hatta tahsilin bünyesinden önce) kapitalizm tarafından satın alınmaktadır.

Geri kalmış ülkelerdeki felaketlerden biri, beyinlerini yitirmeleri yani dış kapitalizm tarafından beyinlerinin dağıtılması, verimsizleştirilmesidir. Geri kalmış ülkelerdeki bu manzara, onların kendi beyinlerini, üstün zekalarını koruyamadıklarını, bu üstün değerlerin, onların diğer zenginlik kaynakları gibi yağmalandığını göstermektedir. Zira bugün ilmin hedefini kapitalizm veya siyasetçiler tayin ediyor, alimler değil. Günümüzün alimi kapitalizmin elinde bir araç olmuştur. Misal olarak kapitalist "şu kimyasal maddeyi yap!" diyor, alim de onu yapıyor. Eskulastik de aynı amaçlıdır, ilmî hedefleri papa belirliyordu, ulema, mantıkçılar ve felsefeciler onu isbatlamak için uğ

184

raşıyorlardı.

Bugün devlet kurumlarının çalışması şöyledir: Mesela bir proje üzerinde araştırma yapılmak isteniyorsa, bir grup uzmanı o projeyi araştırmak için görevlendiriyorlar.

Rönesanstan beri, dünya Orta çağ bağlarından ve dinden kopup, özgürlüğe kavuştuğunu iddia etmekteyse de, bugün daha güçlü ve tehlikeli bir pençenin altında (kapitalizm ve siyaset) inlemektedir. Öyle ki özgür ilim, özgür felsefe vs... söz konusu değildir. J.P. Sartre gibilerinin özgür düşünce feryadları da bir netice sağlayabilmiş değil.

Orta çağ ile asrımız arasındaki belirgin fark, ilmin kilisenin emrinden çıkarılıp, fabrikaların emrine girmesidir. Dün sloganı hakikati keşfetmek idi, bugün ise güç kazanmaktadır.

185

KOMPRADOR BURJUVASİNİN DOĞUŞU

Burjuva iki türdür: Birincisi müsbet ve gerçek burjuvazi, ikincisi menfi ve

yapmacık burjuvazi (komprador). Ayrıca gerçek burjuvazi de iki eşitir

1 Modern burjuvazi Banka, kredî, ek vs... ile çalışan burjuvazi. Parayla hiç ilgisi olmayacak bir seviyededir. Konusu yeni sanai ürünleri veya yeni sanaiyi ilgilendiren (kauçuk, petrol ve...) ürünleridir.

2 Klasik burjuvazi Klasik burjuvazi daha çok geri kalmış ölkelerde var, toprakla irtibat halindedir, geleneksel tarımla ilgilenir. Ancak bu ölkelerde giderek zayıflayıp, yokolmaktadır. Bununla birlikte, onun yerini modern burjuvazi almaz, aksine komprador burjuvazi hakim olur. Avrupa'nın modern burjuvası, Avrupa'nın doğuşunda etkili olmuştur. Yani ham maddeyi satın alıp ondan yeni bir ürün üretmektedir. Böylece faydalı bir sınıf durumundadır, toplum da onlardan yararlanmaktadır. Tarımla uğraşan klasik burjuvanın oluşması da faydalıydı. Çünkü

186

!üretim katılıyor ve hammaddelerde tasarruf sağlıyordu. Misal olarak, yünü halıya dönüştürüyordu. Diğerk yandan yün, buğday ve benzeri ürünleri de, bizzat yerli bölgelerde üretiyor, bir mal olarak dışarıdan ithal etmiyordu.

Ancak komprador burjuvazi, modern toplum üretimi ve geri kalmış toplum tüketimi kutupları arasında, sadece tellalli fonksiyonuna sahip oldu. Hem de kendi bölgesinde bir etkisi olmadan. Komprador burjuvanın fonksiyonu menfidir, kendi ülkesinde modern ürünlerin fazlasıyla satılmasına gayret eder. Ayrıca komprador burjuva, klasik burjuvayı da yok eder. Batının ürettiğı ürünleri cezbederek, hızlı bir şekilde tüketilmesine çalışır. Eski geleneksel tüketimin, yeni tüketime dönüşmesi için (propaganda araçlarıyla) güçlü bir fonksiyon ifa eder. Kendi ülkesindeki üretim kabiliyetini ortadan kaldırır; her şeye, hatta bulaşık yıkanmasına bile müdahale eder. Bu da en büyük ihanettir. Çünkü tüketici olduğum ölçüde, benden üretici olma gücü

alınmaktadır. Ulusal sermaye yatırımının yeniden canlanması en büyük cinayettir. Ulusal sermaye (komprador burjuvanın vasıta fonksiyonunu üstlenmesine son verilmesi durumunda) rahatlıkla modern ürünleri üretebilecek güçtedir. Böyle olması durumunda, iç pazar elinde bulunacak ve bununla da daha kapsamlı ürünlerin üretimine geçebilecektir.

Misal olarak Reno fabrikası. Önceleri atarabası üreten bu fabrika şimdi en modern arabaları üretiyor. Reno fabrikasının böyle güçlenmesine ve sermaye sahibi olmasına ne sebep olmuştur? Çünkü kimse yoluna engel çıkarmamış ve özgürce faaliyet sürdürebilmiştir.

Geri kalmış ülkelerde de böyle bir imkan vardır. Ama komprador burjuvazi engel olmaktadır. Misal olarak

187

"Aladdin" (gaz ocağı) Afrika, Asya, Okyanus bölgeleri ve... ülkelerinde bir tüketim zincirine sahiptir. Bu bölgelerin her birinde komprador burjuvazisi oluşmaktadır. Yerli halktan biri çıkıp, Alaaddine benzer bir ocak yapar. Elbette bu aladdin gibi olmayıp, onlarla rekabet edecek seviyede olmayabilir. Eğer pazara aladdin sürülmemiş olsaydı, bu aladdin'in benzerini üreten yerli, daha sonra ilerleyebilir, tüketim boyutlarının genişlemesi ve daha büyük işler yapabilmesi mümkün olacaktı. Komprador burjuvası, herhangi bir bölgede bir yatırımcı kendi ürününe benzer bir mal üretmeye başladığı zaman, vakit geçirmeden onu daha başlangıç noktasında boğup imha ediyor.

Komprador burjuvazinin, ulusal üretimi bilinçli bilinçsiz olarak yoketmesi iki yolladır:

1 Meşru yollar. Yerli ürünlerin, yabancı mallarla rekabet etme gücünün olmaması.

Çünkü dış üretimin, sermaye, imkan ve köklü geçmişi var. Öte yandan yerli halkın ürettiği mal, yabancı üründen daha fazla tutulmaktadır. Bu unsurları gözönünde bulunduran yabancı kuruluşlar, yerli üretimi durdurmak, iflas ettirmek için en acımasızca rekabete girişmekte, çoğu kez kırdığı fiyat maliyetin çok altında olmaktadır. Öyle ki yerli firma o fiyatla ürünün hammaddesini bile alamamaktadır, ilerde bu zararını fazlasıyla çıkaracağının hesabını yapan yabancı firma karşısında, yerli firma rekabete dayanamaz. Burada şöyle bir soru akla gelmektedir: Yabancı firma neden kendi ürününü, zararına satıyor? Cevabı açıktır. Çünkü bu firma, onlarca başka ülkede aynı ürünü satarken, bu zararı rahatlıkla kapatmaktadır. Birkaç yıl sonra yerli üretimciyi rekabette mağlup edip, onu devre dışı bıraktıktan

188

ve tamamen imha ettikten sonra, ürününün fiyatını hızla artırır. Ve kısa zamanda zararını kapatır.

Bu komprador burjuvazinin yerli üretime karşı izlediği meşru bir mücadele yöntemidir. Çünkü bu programın uygulayıcısı, yerli komprador burjuvadır.

2 Meşru olmayan yollar. Meşru yolu buysa, meşru olmayan yolların nasıl olacağı ortadadır. Ulusal üretimin önünde engel oluşturmak için, yerli halkın siyasetine müdahale etmek... Daha keskin, etkili ve kestirme yol.

Modern burjuvazi üretiminin, klasik tarım ekonomisine hakimiyeti.

Modern burjuvazi üretimi, üretim ve ekonomisinin altyapısı klasik tarım olan bir ülkeye girer. Üretim kaynağı tarım olan bir toplumda, birinin tüketiminin aniden burjuvazi tüketimine dönüştüğünü düşünelim (kravat, radyo, motorsiklet, çeşitli yemekler vs...). Bu burjuvazi tüketiminin, tarım ekonomisine tasallutudur. Eğer bir kişinin yerine, toplumun böyle bir değişim yaşadığını farzederseniz, bu tüketim

şeklinin yüklenmesi, toplumsal birliğin, ekonomik istibatin parçalanması ve köklü bir sapmanın gerçekleşmesinden başka bir şeye yaramaz. Tarım ve küçük ziraat şeklinin zayıf üretimi üzerindeki yoğun modern üretimin ağırlığı, paranın değerini yitirmesine neden olur. Hızlı büyüyen enflasyon, paranın sadece sembolik bir değer ifade etmesine ve ekonominin tamamen bağımlı hale gelmesine imkan hazırlar. ?

Bir toplumda psikolojik veya fikrî bir buhran oluştuğunda, onun ekonomik faktörlerine bakmak gerekir. Buhranın temel ekonomik dinamiklerini tespit ederek, hasta

189

lığa teşhis konabilir. Bunun aksini de, değerlendirmek gerekir. Bir toplumda, bir ekonomik gelişme ve değişiklik üzerinde araştırma yapıldığı zaman, bu gelişme ve değişiklik neticesinde ortaya çıkacak psikolojik tesirleri de hesaplamak, bizi daha fazla doğru karar alabilmeye yaklaştıracak.

Iran şiir ve edebiyatında 7,8 ve 9. asırda görülen şiddetli karamsarlık, ruhî ve fikrî buhran, manevî ve ruhî boşluktan kaynaklanan dert ve acıların asıl kaynağı nedir?

Moğolların ilk olarak sikke bastığını görüyoruz. Bir paranın, kültür ve para ortamına sahip olmadan bir ülkeye girmesi, kuşkusuz aniden bütün ekonomik mübadele ve dengeleri altüst edecektir. Bu değişiklik o derece buhran oluşturun ve ekonomi, toplumsal irtibat ve pazar üzerindeki tesiri fazladır ki, toplum ve ferd büyük zarar görmektedir, ikinci Dünya savaşının, halk üzerindeki ekonomik etkisi tamamen açıktır, italya, Almanya, ingiltere ve diğer ülkelerde, savaş paraya tesir ettiği zaman, bu etki kendisini toplum ve fertler arasındaki irtibatla hemen hissettiriyordu.

Köylerin yakın bir zamanda etkisiz bırakılmasının sebebi, geri kalmış toplumlardaki modern tüketim şeklinin hakimiyetidir. Sanaileşmenin başlangıcında köylerin varlığı

felsefesi ortadan kalktığından, köyler de yok olmalıdır, ingiltere köyleri ne zaman yok oldu? Ağır sanaî olduğu ve tarımı kendisine cezbediği zaman. Ancak yeni bir devrenin başlangıcı oldu. Sanaî ordusunun henüz fethetmediği, geri kalmış toplumların köyleriye yok oluyorlar. Yani henüz bir mühendisleri, derin su kuyuları, traktörleri ve benzeri imkanları yoktur. Pek çok köyün terkedildiğini ve çiftçilerin göç etmek zorunda kaldığını görüyo

190

ruz. Bu göç (köyün şehirlere göçü), eğer sanainin belirmesiyle birlikte gerçekleşmişse, tabiidir. Ama bu göçler sanaî üretiminin oluşması için değil, tersine modern tüketimin saldırısından dolaydır. Sanaî ürünlerinin tüketim saldırısı sonucu gelişen çiftçinin şehre göç etmesi, kaçınılmaz olarak "iş" doğuracaktır, ancak gerçek manada iş değil.(' Köyden maksad, şehre yönelmemek eylimidir.

Çiftçinin yaşadığı köyler tüketimin saldırısıyla (üretimin değil) yok olduğu ve çiftçi zahiren işçiye dönüştükten sonra, durum ne oldu? iki durum oluştu: Mutlak işsizlik ve gizli istenmeyen işsizlik. Tarımla uğraştığı zaman, mevsimlik çalışması vardı. Köylerin yıkılmasından sonra, bir mıntıkanın yüzbin kişilik mevsimlik işçisi mutlak veya gizli işsizlikle yüzyüze geldi.

Köylerin yıkılma ve köylünün şehre hücumu esnasında zahiren müsbet bir değerlendirme yapılır ve (çiftçi daha önce uyuyordu, şimdiyse çalışıyor, daha iyi maaş alıyor, şiîndiki maddi durumu mevsimlik çalışma yaptığından daha iyi olmuş, geliri artmıştır) gibi yorumlar getirilir,

* İş bir kaç türlüdür:

1 Gerçek, faydalı ve üretime dayalı iş (ampluva).

2 Kötü işsizlik (suzampluva). Istılahi bir iştir. Yani bir oyalanma şekli. Hem de boş

bir oyalanma. İşçi, topluma herhangi bir faydası dokunmadan 7, 8 veya daha fazla saat çalışır. Bütün sermayeleri on tümeni geçmeme ihtimali olan, sokaklarda ellerinde sigara ve kibrit satan satıcılar gibi.

3 Gizli işsizlik (ampluvazgize). Bu tür işçilik de toplum açısından faydası olmayan işsizliktir. İşçi (gizli işçilikte) çalışıyor görünür, zahmet çeker, ama işinin faydası boşuna ve yersizdir. Bu işsizliğin, kötü işsizlikle farklı yanları var. (Masanın arkasında kibrit oyunu oynayan memurlar gibi).

4 Mevsimlik iş (ampulvaperyodik). Mevsimlik iş, işçinin yılın büyük bir bölümünü işsiz olarak geçirdiği bir çalışma şeklidir. Belirli bir mevsimde çalışır. İnşaat işçisi veya üzüm toplayıcıları gibi.

5 İşsizlik f şemaj). İşin olmaması ve mutlak bir işsizlik.

191

ancak bu durumun tamamen zahiri yönüdür, iş sahası açılmıştır, ama bir toplumun ekonomisindeki randıman kapasitesi menfî yönde etkilenmiştir. Yani iktisadî bir randımanı bulunmayan, bir modernleşmekten kaynaklanan değişimdir. Çiftçinin işçiye dönüşmesi, gerçek işin bulunmasıyla değer arzeder. işin, üretime dayanması, modern tüketim mallarıyla ilgili işler değil. Modern tüketimin belirtisi, küçük dükkanların büyük galerilere dönüşmesi ve caddelerde modern vitrinli mağazaların yaygınlaşmasıdır. Bu değişiklik bile, yeni ek işleri getiriyor. Yeni masraf, biraz yeni iş, modern vitrin yapımı ve benzeri yeni işler...

Ama bunlar gerçek işler değil, tellalık işleridir, aracılık ve ayrıntı işleridir. Masrafını tüketiciye yüklemekten başka, bu işin oluşmasının üretime hiçbir katkısı yoktur.

Netice olarak, vitrinciler, yedek parça satıcıları, boyacılar doğar ama, komprador burjuvalar gibi üretime hiçbir katkıları olmaz. *

Bunlar sadece üretim ve tüketim arasındaki mesafeyi artırmaktadırlar. Gelirleri de, tüketiciden zorla alınır. Ben lüks bir mağazadan bir malı aldığım da, mağazanın lüks olmasından (vitrininden, dekorasyonundan, satıcının şık olmasından ve ...) dolayı fazladan bir para ödemem gerekiyor. Böylece benim tükettiğim mal, bana daha pahalıya mal olur. Görünürde faal grupların, yeni çalışmaların ve oluşumların meydana gelmesine rağmen, hergün fiyat artışının dışında, ulusal gelire herhangi bir katkının olmadığını görüyoruz.

Böylece, modern ve sanaî ürünlerinin girişinin başlangıcında, gerçeğe benzeyen ve doğal olmayan bir unsur, az gelişmiş toplumlarda belirmeye başlar. Bu unsur, orta grup ismini alır. işleri, tıpkı komprador burjuva gibi tellalık ve aracılıktır.

Grup dedik, sınıf değil. Çünkü sınıf, bütün boyutları toplumda belirginleştiği ve ona mensupların toplumda müşahhas sıfatlara sahip olduğu zaman oluşur. Bu toplum bilimindeki, sınıf tasnifidir.

Arabistan'da fertler petrol işçisidir, ama sınıf değildir. Çünkü böyle özellik ve sıfatlara sahip değiller, işçiye rastlanmamakta, sadece işçi fertlere rastlanır.

Bu orta sınıf, yeni asıl olmayan fer'i işler yapmaktadır. Yoksul ve başlangıçta hiçbir şeyi yokken, her şeye (hem tüketim ve hem de gelir açısından) sahip olan patron arasında, yeni bir sınıf. Daha önce yoksul kesim ile zengin kesim vardı. Şimdiyse ikisinin arasında yer alan üçüncü bir sınıf oluşmuştur. Fikri yönden de, zahiren daha aydın, bilinçli ve akıllı görünmektedir.

Bir toplumda sanaileşme gerçekleştiği, yani o toplum üretime geçtiği zaman, orta sınıfın asaleti vardır ve kendi asil şekliyle oluşur. Ancak makina ve sanai üretimi başlamadan önce, bu orta sınıf sadece modern tüketimle ilgili ürünler için meydana gelir. Bu sınıf boş, anlamsız, yalancı ve toplumun sırtında bir kambur durumundadır.

Avrupa'da genellikle köklü partiler düşünceler, ideolojiler, hareketler ve üstün sanat eserleri, orta sınıf geliştikten sonra doğdu, inkılaplar da bu orta sınıfın doğuşuyla başladı; bu sınıf fazlasıyla aydındır. Ne soyluluk gelenekleri, ne avamın donuk adetleri ve ne de dinin ağır sorumluluğu onları bağlamamaktadır. Hiçbir şeye bağlı değildirler, devamlı olarak değişim ve yenilik taraftarıdır. Ama bu orta sınıfı taklid ederek ortaya çıkan kopya

192

193

orta sınıf, gerçek orta sınıfın aksine ahlaken karektersizliğin, çirkinliğin, yalancılığın, bağnazlığın, uşaklığın ve tellalığın simgesi oldu. Yalan, bağnazlık, çirkinlik ve dolandırıcılık sahte orta sınıfın kültürü oldu. Oysa bilinçli olmak, devrimcilik, değişim taraftarı olmak ve korkusuz olmak gerçek orta sınıfın hususiyetlerindendir.

) ' ? Bedevi Kabilelerin Hızlı Gelişimi'

Sanaileşmenin yaygınlaşması, dünya ekonomisi ve dünya tüketiminin uluslararası bir boyut kazanmasına vesile olurken; propaganda ve kitle iletişim araçları, özellikle de masraf karşısında tüketimin büyümesi ve bunun neticesinde doğan ekonomik emperyalizm ve sömürü, bedevi kabilelerin hızla gelişmesini zorunlu kılmıştır.

Asırlar boyu kapalı toplumlar ve sabit tarihler mevcut olmuştur. 19. yüzyıla kadar, geçmişteki insanlar gibi yaşarlardı. 19. yüzyılda "etnoloji" ve "antropoloji" ilmi gelişmeye başladı.

Etnoloji, daha çok ırkları tanıma ve dünyanın değişik ulus ve kabilelerinin

özelliklerini inceleme bilim dalıdır. Antropolojiyse daha çok ırkların, ulusların

yaşayış tarzlarını, düşüncelerini, inançlarını, kültürlerini ve geleneklerini

incelemektedir. 19. yüzyılda sosyoloji, ilk insanın tanınması, tarihin başlangıcının

incelenmesi, beşeri toplumların oluşmasını araştırmak, ilk insanın din, medeniyet ve mantıkî tefekkür tarzını inceleyebilmek için etnoloji ve antropoloji gibi bir bilim dalına ihtiyaç duymaktaydı. Toplumlari tanımaktaki en iyi yöntem buydu, zira ilk insan ve toplumu hakkında elde herhangi bilgi yoktu. Arkeoloji konusundaki bilgiler çok az, tarihi rivayetler büyük olaylardan ve yalanlardan ibaretti. Buna ilave olarak

194

büyük olaylar konusunda, gelen rivayetlerde de, kuşkulu yorumlar ağırlıklıydı. Toplum bilimi, tarihin ilk dönemlerindeki ilkel hayatı, doğru bir şekilde ortaya çıkarabilmek için, zorunluydu, ilk ilkel toplumların yaşantısı konusundaki bilgilerin netleşmesi, geçmiş tarih konusundaki bilgilerin doğru bir şekilde ortaya çıkmasına yarayacaktı. Bundan dolayı eskimoların veya Avustralya bedevi toplumlarının, okyanus, merkezi ve güney Afrika bölgelerinde yaşayan toplumlarının yaşayış tarzları, ekonomik, din, düşünce, tekamül, toplumun şekil alması, sınıf yapısı, tarihin ilk dönemindeki insan toplumlarının temel kurumları, doğru bir şekilde yeniden yorumlanarak genel bir bilgi elde edilebilir. Misal olarak vahşi, çıplak, kuralsız ve evsiz bedevi bir kabilenin toplumsal yapısı değerlendirildiğinde, insanlığın tarih caddesine girişı hakkında yeterli kanaate varılabilir.

Bundan dolayı büyük ırk bilimcilerinden Espenser, Taylor ve Moler gibileri sömürücülerin yardımıyla ilk kez uzak kalmış, kapalı ve el değmemiş kabileleri meçhul sahraların derinliklerinde, Büyük Okyanusun ıssız adalarında, Kara Afrika'da ve Kızıl Amerika'da keşfettiler. Hatta yakın bölgelerde yaşayan topluluklardan habersiz olan bu kabileleri inceleyip, yıllarca onların arasında yaşayıp, onların dillerini öğrenerek, onların gelenek, adet, irtibat, ilkel toplum kurumları, düşünce, duygu, ruh, kendilerine mahsus mantık ve ilkel düşünce tarzlarını inceliyebilme

imkanı buldular, yıllarca sürdürdükleri araştırmalarla 19. yüzyılın sosyolojisinin, tarih felsefesinin, psikolojisinin ve genel olarak insan biliminin daha doğru bilgilere dayanmasını ve tezlerin daha gerçekçi olmasını sağlayabildiler.

195

Fazlasıyla önemli bu kavim ve kültürleri inceleme çalışmaları, geciktirilmeden yapılmalıydı. Zira insanlığın tanınması için, kalan son fırsatlar büyük bir ganimet olarak görülüyordu. Zira ondan sonra ilim, böylesine el değmemiş zengin kaynaklardan tamamen yoksun kaldı. Öyle ki, dünya ekonomisi ve tüketim saldırısı, bütün bu zenginliklerin sökülmesine sebep oldu. Bunun neticesinde, henüz bile hazreti Şuayb dönemindeki bedevi hayat geleneğini sürdüren kabilelerin sürülerinin içine süt makinalarını sokabildiler.

Buna göre, bundan sonra artık bakir ve ulaşılmamış toplumlar olmayacaktır. Bütün toplumlar, yeni medeniyetin eseriyle tanıştı ve bütün toplumların ruhu ve varlığı bu medeniyetin rengine bulandı. Şandel'in deyimiyle: "Batı emperyalizmi eskimolara bile, buzdolabı satmıştır." Bu yayılmacılık politikasının gezginlik devri korkunç bir tahribata sebep olduğu gibi, bu hareketi 19. yüzyılın müsbet bir sıfatı olarak da görmek gerekiyor. Nitekim bu gelişmeler giderek uçak gibi maddî yolların ve kitap gibi manevî yolların kapalı ve dünyadan kopuk toplumların açılmasına, onların hızlı bir şekilde ilkel yaşamdan kopmalarında, küçük ihtilafların ortadan kaldırılmasında, toplumların yakınlaşmasının sağlanmasında ve tedrici olarak bir "beşeri ümmetin" oluşmasına yardımcı olduğu inkar edilmez bir gerçektir. Diğer yandan, dünyada yeni keşfedilen ümmet için büyük ve evrensel bir din sunabilmek, mesuliyeti dünya aydınlarının omuzuna yüklenmiştir. Kuşkusuz o ümmet de , hayatın hızla gelişmesine, dünyanın bina edilmesine yardım eden ilim ve sanatın doğmasına vesile

olan tarihi tecrübelerin üzerinde bina • edilmektedir. Şimdi üretim, ekonomi ve ilmin dışında yeni bir unsur sözkonusu olmaktadır o da, değişik kavimler

196

unsuru. Açıktır ki, yeni beşerî medeniyet ve ilim siyah, sarı ve Asyalı yeteneklerden tamamen yoksundur. Daha açık bir ibareyle sözkonusu bu kitleler, sadece >tandarı, bir şekilde güdülmektedir. Sadece r.ıçete ya/übili l, <nlar, üretimleri yoktur, taklit etmekle sınırlandırılmışlar ve hayatın gelişmesinde herhangi bir'rolleri yoktur.

Bi/. şimdi sadece tüketiciyiz ama, beşeri ümmet planı gerçek • leştiğinde, yalnız Amerika ve Sovyetler insanlığın ilerlemesinde tek söz sahibi olmayacaktır. Bugün donuk olan veya hareketsizleştirilen, taklitçi hale getirilen ve menfi bir güzergahta seyreden uluslar, yapıcı ve müsbet bir hakeket kaynağına dönüşecektir. Bunu sağlayacak gücün, yalnızca maneviyat olduğundan da kuşku yok. Niul.im bu güç, hiçbir yapıcı özelliği bulunmayan ulusların, yapıcı hale gelmesinin kaynağı olacak. Tarihte büyük medeniyetlere beşiklik ettikleri halde bugün donuk bir hal alan uluslar, yeniden yerlerini alacaklardır. Bu durum sadece medeniyetin hızla gelişmesini sağlamakla sınırlı kalmayacak, bunun yamsıra ona keyfiyet ve muhteva do kazandıracaktır. Esasen bugünkü medeniyetin kültürü de tek taraflıdır. Neden acaba? Çünkü beşeri kanatlardan birinin elindedir.

Beşeri ümmet, projesinin gerçekleşmesi, yeteneklerin gelişmesi, takviye edilmesi, genel anlamıyla beşerî v\.\ ve bilinç gücünün artması ve ihsan aklının en önemli . Jürinden biri olan maslahatına uygun olanı bulması açısından önemli bir fonksiyonu ifa edecektir. Zira yetenekli; bilinçli, uyanık ve işin ehli uluslar, bugünkü durgunluktan veya Batının maddî veya fikri ürünlerinin tüketici olma durumundan kurtulup, insanlığın medeniyet ve kültüründe katkıda bulunabilirlerse, hiç kuşkusuz

lişme sağlayacak, zenginleşip, derin bir mana kazanacaktır.

Asimilasyonun Doğuşu

Az gelişmiş ülkelerin, Avrupa'yla karşılaştığında ortaya çıkan önemli bir unsur asimilasyon olmuştur. Hiç Şüphesiz bu iki asrın en belirgin özelliğidir.

Asimilasyon, Avrupalılık ve entellektüel edası takınmakla başlar. Bu akıma kapılanlar, kendilerini yeni medeniyet karşısında kaybederek kendilerini onlara benzetmeye çalışarak, yerli halk ile Avrupa arasında bir nevi aracılık görevini gönüllü olarak üstlenirler. Bunun için bütün kişiliklerini ve yüce değerlerini feda etmeye de hazırdırlar.

Asimile ve asimilasyon olgularının doğmasıyla yenilikçi tüketim ve yenilikçi düşünce arasındaki tezdad 19. yüzyılda en uç noktasına kadar ulaştı. Ancak 20. asırda ve hususen 1. ve 2. Dünya savaşları arasında meydana gelen bilinçlenme ve uyanışla birlikte, asimile hareketini yürütenlerin iğrenç çehresi ortaya çıkarak, bu hareketin tesirini büyük boyutta azaltabildi. Daha önce bu asimile hareketine öncülük yapan taklitçi, garpzade ve kişiliksiz kesim, kahraman ve vatanperver olarak görülürken, bu bilinçlenme hareketiyle birlikte birer maymun, uşakve yoz taklitçiler olarak görülmeye başlandılar. Bunun neticesinde Batılılaşmış aydın ile, asimileye uğramış yerli halk arasında üçüncü bir düşünce akımına bağlı entellektüel sınıfı doğar ve aydınının gerçek misyonunu ifa etmeye çalışır.

19. asırda Batının siyasî, iktisadî ve kültürel yolla gerçekleştirdiği nüfuz neticesinde, Avrupalı olmayan yerli

halklar arasında, şiddetli ihtilaf ve tefrika oluşturuluyordu. Bunun neticesi sunî sınırlar ve halkların parçalanması olmaktadır. Buna ilave olarak, bir ÷lkedeki halkın kendisi de ilerici ve gerici olarak, birbirine düşman kutuplar haline getirilmekteydi. Öte yandan gerici kesim, yobaz, mürteci, geri kafalı ve benzer isimlerle anılıyorlardı, veya daha doğrusu suçlanıyorlardı. Taklitçi ve yenilikçiler de, aydın, Avrupaileşmiş, münevver, ileri görüşlü ve benzeri isimlerle sıfatlandırılıyorlardı. Öyle ki bedevî veya tarihî (*) topluluk Avrupa atmosferine girdiğı zaman, ilerici gerici kesimler arasındaki ayrılık şiddetle büyüme gösterir. Öte yandan yenilikçiler taklit, batılılaşma ve medenileşme hareketinde ilerledikçe, gerici olarak nitelendirilen kesim eskiye, geleneklere bağlılıkta daha fazla taassup gösteriyor, inancı artıyordu. (Meşrutiyet döneminde dinciler ve pazar kesimi ilerici olarak isimlendirilirken, yeni devre onların yerini başka kesimler aldı). Buna karşılık asimile hareketinin öncüleri, Batılı değerlere bağlılıkta daha fazla fanatikleşip, bağnazlaşmaktadırlar. Bu seyir içerisinde, batılılaşma rüzgariyle asimile olmaya yönelen topluluklar Avrupa'dan daha ilerici olmaya büyük gayret gösterdiler. Modernleşme ve Avrupai yaşantı ve ahlak yönünden, Batılılardan daha aşırı olmada büyük taassub göstermekteydiler. Batı geçmişiyile öğünüyorken, asimile olmuş Batı taklitçileri, geçmişle bağlarını koparmayı, eskiye ait bütün değerleri yıkmayı ve kendilerine

* Üç çeşit toplum var:

1 Henüz bile durgun olan ve medeniyeti bulunmayan bedevî topluluklar. Misal olarak, eskimolar.

2 Bugün duraklama devresinde bulunan, tarihte parlak medeniyete sahip olan tarihî topluluklar. İran ve Hind gibi.

3 Tarihi bir geçmişli olmamasına rağmen bugün ilerleyip medeniyete sahip olan

Batılı ülkeler gibi topluluklar.

199

yabancılaşmayı büyük bir marifet bilmektedir.

Yeni medeniyetin bir başka özelliği de (Marks'ın da arzuladığı ve onu sınıfsız toplumun özelliği olarak gördüğü) bugün medenileşmiş ülkelerde gerçekleşen, şehirlerle köyler arasındaki fasilanın azalması veya tamamen ortadan kalkmasıdır.

Köyle yaşayan halk da çok^ hızlı bir şekilde, şehirde yaşayanların istifade ettiği imkanlardan istifade edebilme fırsatı buldular. Bu imkanlarla birlikte, şehirli ve köylü arasındaki tezat ortadan kalkarak, tek tip insan meydana getiriliyordu. Her iki tip insan da, batılılaşmanın sembolü olma yolunda yarıştı. Evrensel medeniyet ve teknolojiye ikisi arasındaki farklılık ve tezat ortadan kalktı. Çünkü iki kesim arasındaki tüketim irtibat ve müşterekliği bu tezadı giderek sona erdirecektir.

Burjuvazinin Bozulması

Dünyanın yeni hakim medeniyetine ve günümüzün medeni toplumlarına hakim burjuva sınıfının bozulması, şu şekildedir: Burjuvazi yeni asrın başlarında, toplumun en ilerici kanadı; istibdat, soyluluk ve din aleyhindeki mücadele cephesi; genel eşitlik, insaniyet ve hürriyetin savunucusu ve ayrıca ırk, grup ve asılsız soyluluk yerine, insani değerlerin yerleştirilmesinin savunucusu konumundaydılar. Burjuva sınıfının böyle bir özelliği vardı Nitekim 17 ila 18. yüzyılda tanıdığımız (devamı bugüne kadar gelen) aydınlar hareketi ve düşüncelerin özgürlüğü olarak ifade edilen liberalizm (belirgin özellik ve yapısı bulunan bir harekettir. Fransada birisine iyi adamdır demek istendiğinde "açık görüşlüdür veya özgürce düşünebiliyor" denilir). Ancak yeni asırda yani 20. asırda, burjuvazi bozulup, değerini yitirdi. Bozulması o derece yük

sek dozajlı oluyor ki, bütün faziletlerinin ayaklar altına alınmasına neden oluyor. Bu, 18. yüzyılda Büyük Fransa İnkılabını dünyada meydana getiren harekettir. Fransa inkılabı, boyutları bütün dünyaya ulaşan bir hareketti, ancak Fransa'da kendisine has özelliklerle gerçekleşiyordu. Fransa'da gerçekleşen bu inkılabın düşünce ve tefekkür tarzı, bütün Avrupa ülkelerine hızlı bir şekilde yayıldı; hükümetleri, ferdî ve azınlık haklarına tesir etti. Belli bir müddet sonra da, boyutları Doğuya kadar uzandı. Nitekim İran'daki meşrutiyet hareketi, Büyük Fransa İnkılabının edebiyatının tesiriyle, meşrutiyet hareketi başladı, bunun neticesinde ulema ve halk uyandı. Meşrutiyet döneminde görülen sloganların, ideallerin ve düşüncelerin tamamı, bir nevi Fransa İnkılabı edebiyatının tercümesidir. Bu hareketi burjuvazi başlattığından, onun iftihar kaynağı oldu. Ancak böyle bir asil misyon sahibi olan burjuvazinin, 19. asırda dünya emperyalizminin uşağı olarak, sermaye birikimi, büyüme, başka ulusları kendi hegemonyaları altına almak, bütün gelenekleri, kültürleri, maneviyatları ortadan kaldırmak ve bütün beşeriyeti kendi tüketim pazarları haline getirmek için, yön değiştirdiğini görmekteyiz.

Bundan dolayı bu yeni hareketin ismini, burjuvazi emperyalizmi koymak daha doğru olacak. Yani burjuvazi şekil değiştirip, yeni bir kişiliğe bürünüyor.

Yoksa burjuvazi ilk önce: "Ticaret, konuşma ve seçme özgürlüğü" demiyor muydu?

Buna göre daha sonra, değişmemiştir; tekammüle ulaşmıştır.

Evet, ancak ilk asrın başlangıcı derken, maksadımız 15, 16 ve 17. yüzyıldır. Yeni asrın sonları da derken, 18 ve 19. asırla, 20. asrın başlangıcını kastediyoruz. Ticaret

özgürlüğü, çalışma, inanç, hükümet, çocuk terbiyesinin ve dinin özgürlüğü, oligarşi

karşısında demokrasi hükümeti gibi şiarlar ve buna ilave olarak Avrupa'da bulunan oligarşik rejim, feodal yapı ve dine dayalı yönetimler karşısında demokrasinin savunulması, başlangıçta tamamen insanî amaçlar taşıyordu; ikinci yarıdaysa ekonomik ve siyasî hedefler ağırlıktaydı. Buna göre, "bırak Çalışsın", "bırak gitsin" gibi 18. asrın düşüncesini yansıtan bu şiarların iki boyutu bulunmaktadır: Bir boyutu, bütün halkı bu şiar etrafında toplayan entellektüel boyutudur. Burada maksat ticaretin özgürlüğünün yerine, ahlakî ve insanî faziletin özgürlüğüdür. Bunun için, mücadele edilmektedir; onu elde edebilmek için canlarını verebilmektedirler ve veriyorlar da. ikinci boyutundaysa, Avrupa, Asya ve Afrika'da büyük bir dünya ekonomi piyasası oluşturmaya gayret gösteren burjuvazi, bu sloganları sadece, kendi ticareti önündeki engelleri kaldırmak, ticaretini özgürce yapabilmek, bütün gümrük engellerini, hukukî ve siyasî kısıtlamaları kaldırabilmek maksadıyla kullandı Esasen her iki boyut, devamlı olarak birbirine bağlı bir halde de olabilmıştır. Burjuvazi bu şiarları sözkonusu ettiği zaman, bir kısmı, insanî yönünden ve diğer bir kısmı iktisadî yönünden, meseleye bakmaktadır. Neden acaba? Çünkü burjuvazi biz iranlıların tasavvur ettiğinin aksine (nitekim, sömürgeci para sahiplerini ve başkalarını sömürerek sermaye biriktirenleri burjuva olarak görüyoruz) Avrupa'da kullanılan ıstılahın genel manasıyla, feodalizme karşı çıkan, şehir hayatından, ferdî yaşamdan, çalışma ve paradan; düşüncenin çeşitli olmasından, hayatın ve üretimin geniş boyutlu olmasından yana olanlara verilen isimdir, işte bundan dolayı, burjuvayı feodalizm döneminde, han ve ırgat arasında gelişen bir orta sınıf

202

olarak değerlendiriyoruz, para sahibi, refah içerisindeki kesime değil...

Günümüzde zihnimizde ifade edilen manasıyla değil. Feodalizm ve büyük malikiyet

döneminde, han, bey, ağa ile köylü, ırgat arasında gelişen ve büyüyen bir sınıftır.

Burjuva, şahsiyet ve kişilik sahibidir, istiklal sahibi, gayretli, hür düşünceli, ilerici, aydın, ilim taraftarı, bağımsız, iki sınıf arasındaki bunca köklü ayrıcalığa muhalif, sınıf tekelleşmesine, ırk ve aile soyluluk anlayışına karşı olan kimselerdi. Bundan dolayı, aydınların başlatmış olduğu hareket de, bir nevi burjuva hareketidir. Burjuva hareketinin bu asil özelliğine rağmen, sadece işi için yani para karşılığı çalışma için yaşayan büyük burjuva bu şiarları sadece kendi menfaati ve ekonomik geleceği için kullanabilmektedir. Yeni asrın başlangıcında burjuva iki kanattır. Biri paradan başka bir şeyi olmayan ve sadece para için çalışmak taraftarı olan kanat. Diğeri de, pazarda, fabrikada, şehirde, sanayi dallarında çalışan orta halli okumuş kanattır. Öyle ki burjuva sınıfı, orta tabakanın genel ismi haline geliyor. Neden yeni asrın sonlarında burjuvazinin bütün insani değerli şiarları, sadece ekonomik şiarlara dönüştü? Çünkü yeni merhalede, yani asrımızın sonlarına doğru, orta sınıf giderek yok olmaya mahkum ediliyor.

Orta çağda, bir orta sınıf oluştu (köylerin altyapısı, hiç bir zaman birleşmesi mümkün olmayan iki sınıfın göstergesidir. Bu altyapı, köyün yapısı, özelliği ve mimarına tesir etmektedir).

Birbirinin zıddı olan bu iki sınıf arasında, çoğunlukla şehirli, dükkan sahibi, memur, yazar ve okumuş kesimden oluşan bir orta sınıf bulunmaktadır. Okumuş kesim

203

burjuva sınıfındandır, orta sınıf mensubudur. Her ne kadar bu sınıftan bazıları üst sınıfa girseler de, genel olarak orta sınıfla ifade edilirler.

Bu sınıf, orta tabaka feodal devrede oluştu. Köylerin yapısında, bunun varlığı daha da belirgindir. Nitekim burjuvazi kelimesi de, köylü kökünden geliyor. Burjuva

köyde ilk önce küçük bir dükkan sahibiydi. Bir dükkan sahibi, iki dükkan sahibi, on dükkan sahibi, derken zamanla köyün dükkan sahipleri veya sermayedarları ismiyle bir grup oluştu. Ancak bunların yaşayış tarzının ne köylülere ve ne de hana benzememesi dikkat çekmektedir. Bu burjuva sınıfı şehirde gelişme gösterir. Belirtisi de şudur: Ticari ürünlerin uğrak yeri olan şehir ve kervansaraylar ile köy ve büyük tüccarlarla köydeki feodaller arasında bir vasıta; işçi sınıfı, sanatkar, atölye, imalathane veya mağaza sahibidir. Bu onun sınıfıdır. Bu ayakkabı, bakır, terzi, berber, bakkal/baharatçı gibi küçük imalathaneler, tezgahlar, idare memurları, özel sektörler, devlete bağlı kurumlar, genellikle bizim zihnimizde yer etmiş olan ismini zengin veya parababaları koyduğumuz burjuvaya ait değil, burada çalışanlar çoğunlukla orta sınıftır. Ne han kesimine ve ne de ırgatlara aittir, buralar. Buralarda meşgul olanlar, kendileridir; başkalarını^ sömürmezler. Sömürmeye ve sömürülmeye meydan verilmeyen, özgür bir kesimdir. Bu sınıf, burjuvazi döneminde gelişir ve yaygınlaşır. Bu gelişmenin boyutları o kadar genişlemiştir ki, bunun neticesinde her caddede birbirine benzer pek çok mağazanın hızla açılması, günümüze kadar uzamıştır.

Bu burjuvazinin, feodalizm karşısında güçlenmesinin belirtisidir. Feodalizm devresinde, bu kadar mağaza yok

204

tu. Sadece seyyar bir mağaza veya ziyaret bölgelerinde kurulan mevsimlik pazarlar bulunmaktadır. Ama burjuvazi gelişme gösterdiği zaman bu dallar, bu sınıfın sembolü olarak gelişme gösterip, büyür. Burjuvazi gelişme merhalesini tamamlayınca, kapitalist sisteme dönüşür. Çoğunlukla kapitalizm, burjuvazinin tekamüle ulaşması olarak değerlendirilir. Yani onu da burjuvazi sistemi olarak

görürler. Bu burjuvazi sistemi gelişip, büyüdüğü zaman, ismini kapitalizm koyuyorlar. Öyle ise kapitalizm ve burjuvazi birbirine eşittir. Bazıları bu görüştedirler. Neden ikisini eşit turalım? Çünkü burjuvazi sisteminin kapitalizme dönüşümü, inkılap yoluyla olmaz ve genellikle tedrici tekamül yoluyla oluşur. Bundan dolayı, altyapıda, teşkilatın bünyesinde ve toplumun şeklinde burjuvazi sisteminden kapitalizme geçiş şekli inkılapla gerçekleşmelidir. Ancak bu tez, burjuvazinin kapitalizmden çok farklı olduğunu görebilmemize engel değildir. Açıktır ki, her ikisi birbirinin zıddıdır, birbirinden farklıdır, onları birbirinden ayıran belirgin özellikler vardır. Her ikisindeki insan şekli, çalışma, kültür şekli, toplumsal irtibat tarzı ve sınıflarının şekli tamamen birbirinden ayrıdır. Toplumsal sınıfın şekli değiştiği zaman, bir sistemin başka bir sisteme dönüştüğü anlaşılır. Bunun tedrici olarak mı, yoksa direkt olarak gerçekleştiği ise başka bir konudur.

Kapitalizm devresi, burjuvazi devresinden farklıdır. Burjuvazi döneminde, bu orta tabaka gelişip, yayılma gösteriyor. Ancak kapitalizm merhalesinde de, bu sınıf yeniden toparlanıyor, eriyor ve azınlık olarak ortaya çıkıyor. Feodal sistemden kapitalizme geçiş sürecinde, burjuva işbaşına geçerek topluma hakim hale gelir ve bu gelişmenin ardından orta sınıf yeniden düşme gösterir. Nasıl düşme gösterir? Tıpkı toplumun iki sınıftan oluştuğu ve

205

aradaki boşluğun hızla büyüdüğü feodal sistemde meydana gelen düşüş gibi. Ancak bütün mesele, şekli yapısı değil. Bununla birlikte toplum yine gerçekler ve hakikat açısından, birbirine zıt iki sınıfa bölünmektedir, ikisinin ortasında, başka bir sınıf yoktur veya fazlasıyla zayıftır; üst sınıfa bağlıdır ve kendisi bağımsız bir sınıf değildir.

Feodal sistemde bir dükkan, iki, üç, on, yirmi veya otuz dükkana dönüşüyor. Bir şehre baktığımız zaman ise, bütün şehrin mağazalarla kaplı olduğunu görüyoruz. Bu gelişme hergün daha fazla artış gösterir. Bir şehrin çoğunluğunu orta sınıf oluşturur ve bu sınıfın gelişmesi böyle bir değişimle büyür. Çünkü halkın büyük bir bölümü, köylerden şehre doğru göçe başlayacaktır. Böylece bu seyir içerisinde, alt sınıfın, hızla orta sınıfa dönüştüğünü rahatlıkla görebiliriz. Ancak, Avrupa bunu göremediğinden, sadece kitaplarda okur. Nitekim eğer şehirler üzerinde bir araştırma yapıp, bundan 10 ila 15 yıl önceki haritası çıkarılıp, bugünküyle kıyaslandığı zaman, İran şehirlerinin bu süre içerisinde iki kat arttığını görürüz. Mesele bundan 40 ila 50 yıl önce Meşhed şehri, Takiabad dört yolu çevresinde kümeleniyordu. Şehrin merkezi olan imam Rıza haremi çevresinde odaklaşan şehir merkezi, her taraftan rahatlıkla görülebiliyordu. Şehir haremın çevresini, bir tavaf halkası gibi sarıyordu. Bütün şehir ondan ibaretti. Hatta bu durumun, bundan 500 yıldan beridir aynı özelliğini koruduğunu, seyahatların verdiği bilgilere ve o zamanın haritalarına dayanarak söylemek mümkündür. 18. yüzyılda Tahran ve Isfahanın çizilen haritalarına baktığımızda, bundan 1020 yıl önceki Meşhed şehrinde pek farklı olmadığını görüyoruz. Elbette, sınıf bulunmadığı anlamında değil. Şehrin kendisinde sınıflar vardı. Ayrıca şehrin çevresinde yaşıyan toprağa

206

bağlı, topluluklar da vardı. Şehirde olmalarına rağmen, şehirli değillerdi. Hanları, uşakları, atarabaları vardı ama, hiçbir zaman şehirli üretimine sahip değildiler. Bir nevi feodalizmin, şehirde bir parazit gibi yaşama şekliydi bu. Şehirli olmadığı halde, şehirde yaşıyordu. Hem burjuva değil, hem de sermayedar. Diğer yandan, herhangi bir özelliği bulunmayan basit halk caddenin sonlarında yaşıyordu. Şehir ile köyler

arasında bir nevi aracılık yapanların, büyük kısmı şehrin üst kesimlerinde mağaza ve dükkan sahibiydi. Bu şekilde şehirde yerleşmiş ve değişmiyorlardı. Daha sonra ekonomide meydana gelen ani bir değişiklikle, yeni modern yaşantı, yeni iş, satış ve tüketim şekli; yeni hayat standartları ve yepyeni bir sınıf oluşur. Bu sınıflar iki türdür. Şehirlere dört bir yandan bakıldığında arkeolojik ve jeopolitik yönden farklılıklar görülür. Yeni bir olgu şehrin biçimini değiştirir ve merkezi bir nokta etrafındaki, kümelenme seyrinin önüne set çeker. Misal olarak eğer eski Meşhed'in havadan fotoğrafı çekilmiş olsaydı, Harem ve Haremden çıkan yolların şekli tamamen belirgin olurdu. Bugün ise, şehrin geometrik ve sembolik görüntüsü tamamen kaybolmuştur. Hiçbir şeyin'sembolü değildir. Harem şehrin bir köşesinde kalmıştır. Merkez olma durumunu yitirmiş, Harem ismiyle bir mekan var. Çünkü şehir plansızlaşmış ve düzensiz bir şekilde gelişmiştir. Neden düzensiz bir şekilde gelişiyor? Çünkü şehrin altyapısındaki sınıflar, eski şekil ve nizamından uzaklaşmış, özgürleşmiş ve eski kalıplardan bağımsız bir şekilde gelişmektedir. Yeni hayat eski yaşayış tarz ve standartlarına uymadığından, şehrin gelişmesi ve binaların yapımı da uymaz. Yukarıdaki iki özellik (sınıfların ve şehirlerin durumu), yeni yaşam tarzı ve şehir planının doğmasına vesile olur. Şehrin çevresindeki eski

207

Çaharbağ'da, bunların kıyafetleri hangi kesimden olduklarının belirtisiydi, isimleri, tipleri, unvanları, çalışma şekilleri ve aileleri belliydi, şimdiyse bunların hiçbiri belirgin değil. Eski klasik kıyafetlerin yerinde artık yellere esmektedir. Eğer eski kıyafetlerden geriye küçük bir kalıntı kalmışsa, bu ikinci nesle ulaşmış hiç bir sembolik yapısı, etkisi ve simgesi bulunmayan bir kıyafetten öteye gitmez. Misal olarak bir hacı ağa, saltanat bağılısıdır, zekidir, özel paytonu var, evinde hizmetçileri

ve kocaman bıyıkları var, şimdiiyse oğlu mühendis veya doktor olmuştur. Ekonomik yönden, aynı kaynaktan beslendikleri doğrudur, ancak içtimaî ve sınıf açısından değişime uğramıştır, değerleri de değişmiştir. Yani bu çocuk, artık bundan böyle nerede okuduğu, nerede asistan olduğu, nereden doktora aldığı ile değerlendirilmektedir. Babasıysa başka meselelere dayanmaktadır.

Bununla birlikte iki yeni sınıf doğmatadır: Biri yeni soyluluk ismiyle, klasik burjuvanın karşısındaki yeni burjuvazi. Klasik burjuva, pazar kesimidir. Yeni burjuvaysa modern mağaza sahipleri, modern ürün satıcıları olan ve Avrupa'nın modern teknolojik ürünlerini ithal eden kesimdir. Bunlar da tüccar ve kazanç sahibidirler ama, modern ve batılılaşmış manada. Yeni burjuvaziyi oluşturan dinamikler, dünya teknoloji ürünlerinden kaynaklanıyor. Klasik, eski burjuvaysa, Batı üretim kurumlarına değil de ülkenin üretim yapısına bağlı olan Hacı ağalardan oluşmaktaydı.

Misal olarak halı ticareti, fındık ticareti, baharat ticareti yapıyorlardı. Bir kısmı tarımla uğraşıyor, bir kısmı şehir üretiminin ticaretini yapıyordu. Her ikisi her halükarda, yerli üretimdi. Eski burjuva, yeni burjuvaya dönü

208

şüyor. Yani eski pazarın asalet ve değeri azalır, bu asalet ve değerler lüks sokaklara ve mağazalara eklenir.

Tahran'da pazar giderek etkisini ve muhtevasını hızla kaybediyor. Halbuki bundan 2030 yıl öncesine kadar herkes alışveriş için ve hatta ev satın almak için pazara gelirdi. Şimdiiyse genel ihtiyaçlar için bile pazara gidilmiyor, veya talep her geçen gün azalıyor. Buna karşılık, mağazalara, lüks marketlere, modern caddelere, Tahtı Cemşid, Lalezar ve Şahrıza gibi mekanlara talep hızla artmaktadır. Bunun

neticesinde klasik burjuvazi, hızla modern burjuvaziye dönüşür. Modern burjuvayı oluşturan bu sınıf, modern tüketim ve çalışma şekliyle, başka bir yaşam tarzını getiren modern sınıfa da meydana getirir. Bu yeni sınıfın, yaşayış tarzı, konuşması farklıdır, ayrı bir tipe sahiptirler; aile yapıları, davranışları, törenleri, gelenekleri, adetleri, kıyafetleri ve karakterleri değişir. Sanat duyguları, dini inançları, sosyal ilişkileri, eğlence, tatil ve oyalanma anlayışları tamamen farklıdır, iki kesim de burjuva olmasına rağmen, meseleleri birbirinden ayrıdır. Eski yapıyla ticaret yapan pazardaki bir Hacı ağayla, kendi sınıfından olan bir televizyon satıcısıyla aralarında hiçbir benzerlik yoktur.

Bu burjuva olarak gelişen, yeni sınıftır, içeride hiçbir tiple uyuşmadığından, yaşam tarzı, ruh ve zevk açısından, kendi hesabını şehrin hesabından ayrı tutmaktadır.

Bir başka sınıf da (ki bu çok önemlidir), bundan daha geniş boyutlarda gelişme gösterir. Bu sınıf, devamlı olarak şehrin bir kenarına yapışarak gelişme göstermiştir.

Bu sınıf, genellikle merkezi caddenin uzağında ve özellikle hava alanı çevresinde yoğunlaşmaktadır. Bu sınıf değerlendirildiğinde, alt sınıfın orta sınıfa yükselmesi ve de

209

gışimî hadisesinin yaşandığı görülür. Orta sınıfa dönüşen bu kesim nereden geliyor?

Şehrin aşağı sınıflarından biri, eski tabiriyle proleterya sınıfı, şehir topluluğunun içinden çıkar ve orta sınıf haline gelir. Veya köyden aşağı bir sınıftan şehre gelip, orta sınıfa yükselir. Veya bunlar, köyde değişen hayat şartları neticesinde şehre gelmek zorunda kalan ve artık köyde yaşamalarına imkan kalmayan kesimdir.

Köydeki muhtelif ekonomik sebeplerden dolayı şehre gelir ve ardından ya şehirde yeni bir iş kurar veya işçilik gibi sahalarda çalışmalara yönelir. Bu sürecin

devamında, giderek orta sınıf olma noktasına yükselir. Bu sınıfın başlangıcında, genellikle orta sınıfın ilkel şekli olmasıyla birlikte, daha sonra gelen nesil bu sınıfı geliştirir. Bu sınıfın ilk oluşturucuları, bir okulun hademesi veya bir bankanın bekçisiyken, bu sınıfı geliştiren yeni nesil olan onların çocukları, bir eğitimci, bir müdür, bir ordu subayı, bir bankanın yüksek dereceli bir memuru olabilir. Çünkü giderek şehirli değerine sahip oluyorlar. Şimdi eğer şehrin geri plandaki sokaklarına baktığımızda, genellikle yeni oluşmuş tipleri görürüz. Bunlar sınıflarına kısa bir süre önce geçiş yapmışlar. Bu yeni sınıftır. Henüz yeni oluşma sürecine girmiştir, bundan dolayı eski sınıf kalıntıları henüz onların arasında barınıyor. Pek çok giyim ve şekli yapısı eski sınıfın kalıntısı olduğundan, yeni sınıfla çatışmaktadır. Eski ve yeni değerleri her ikisini uyumsuz bir şekilde bir arada görüyoruz.

İçinde tandır bulunan (şu Meşhet'te) evleri görüyoruz. Ekmek pişiriyorlar, hata komşularına da satıyorlar. Tıpkı köyde olduğu gibi. Köydeki molla da, şehre gelince "ruze" okumasına devam eder. Burada da, yas törenlerinin yapıldığı "Tekye'ler" yapılır ve buralarda "zencirzeni" törenleri eski geleneklerde olduğu gibi devam eder. Bir de, şu

210

içinde tandır bulunan evin radyosu ve teybi de var. Müzik setine sahiptir. Bu iki sınıfın simgesidir, ancak birbirine benzememekte olmasına rağmen birarada yaşamaktadırlar. Bununla birlikte hangi değerler, yok oluyor? İlk değerler yok oluyor. Çünkü bu yeni oluşan sınıf, henüz şekil alamamıştır. Bu yeni teşkil olan sınıfta, değerlendirilmesi gereken, çok önemli bir mesele var. O da şudur: Bir sınıf hiçbir zaman çalışma dalıyla veya ekonomik geliriyle değerlendirilmemelidir. Bunun tersine bir sınıf veya topluluk, büyük bir toplumda kendisine has dil, kültür, düşünce,

özellik, inanç ve duygu sahibidir. Kendisine ait özellikleri bulunan, dil, din, duygu ve yaşama tarz ve yöntemi gibi farklı unsurların yanısıra ekonomik yapı, çalışma şekli ve ekonomik gelir bir bütün olarak bir sınıfın oluşmasındaki temel unsurlardır. Bir sınıfın özelliği bulunduğunda (Belirli özellikleri bulunan ve çoğunlukla birbirlerine benzeyen ve bin yıllık geçmişe sahip olan Hacı ağalar gibi) zaman, yaşam tarzları, bütün özellikleri, sosyal ilişkileri, aile yapıları genellikle birbirine benzer. Öte yandan yeni oluşan sınıfta, her birinin tarzı ayrıdır. Çünkü daha yeni oluşmaya başlamış ve şekil'almamış, sınıfı geçmişin kalıntılarından tasfiye edilmemiştir, intikal ve oluşma merhalesindedir. Daha önce bu ailenin geliri tarıma dayalıyken, şimdi bundan eser kalmamıştır. Memur olmuştur ve günde onbeş tümen maaş almaktadır. Bu gelirine göre, yaşam tarzını düzenlemektedir. Tatil, tüketim şekli, kendisinin, karısının ve çocuklarının giyim tarzı değişmiştir. Bu gelişmeye yönelen, orta sınıftır. Ama kapitalizm oluşmaya başlayınca, bu sınıf azalma gösterir. Bu sınıf geliştiği zaman, aydın bir sınıfa dönüşür. Buna daha önceki geleneksel bağlardan kopması ve beynini geçmişten arındırması yardım eder. Eğer köyden şehre gelip

211

orta tabakayı oluşturanlara bakılırsa, kendilerinin de zihinlerindeki bütün değerlerin değiştiğinin farkına vardıkları görülür. Mesele köyde olduğu zaman, bazı şahıslara karşı saygı beslerdi, bazı kimselerle dalga geçer, bazı işleri kötü görür, bir kısım makam ve davranışlara değer verirdi. Şimdiyse gelip, oluşturduğu orta sınıf yaşayışında, geçmişe ait olan bütün bu görüş, inanç, tavır ve değerlendirmesiyle alay eder. Döndüğü zaman bu değişmenin ilk başlangıç süreci, hana, ailesine, akrabalarına, yakınlarına, isim, gelenek ve tavırlarına karşı takınılan saygı ve değerlere muhalefetle başlar ve zihninde yer etmiş bütün bunlara yönelik değerler

yıkılır. Daha önce bu değerlere düşmanlıkta şartlanmış olduğundan, değer ölçüleri

tamamen değişir. Avrupalı hem üretir, hem de satar, iki alanda da mükemmeldir.

Bundan dolayı, üretimi bulunmayan bizdeki orta sınıftan farklıdır. Bizdeki orta sınıf ile Avrupadaki orta sınıf, birçok yönden birbirinden farklıdır.

Ben, orta sınıfın nasıl olduğunu, nasıl meydana geldiğini ve nasıl incelenmesi gerektiğini tasnif etmek istiyorum. Elbette burada oluşan orta sınıf ile 17 ve 18.

yüzyılda meydana gelen orta sınıf arasındaki farkların bulunması ayrı bir meseledir.

Kapitalizm oluşmaya başlayınca, sermaye, sermaye sahibinin aksine gelişmeye başlar. Burjuvazi döneminde, sermaye sahibi sermayeyle geliştirdi. Sermaye ve para kapasitesi arttıkça sermaye sahipleri de artıyordu. Kapitalist devredeyse, paranın artması kadar, sermaye sahibi sayısı da azalıyordu. Yani burjuvazi zamanında birikimin dağılmasına karşılık, kapitalizmde bunun aksine belirli merkezlerde toplanır.

Misal olarak geçmişte Nişabur ve Sebzvar gibi küçük şehirlerde en az yüz büyük ve güvenilir tüccar varken,

212

bugünün Tahran'ında ancak 56 büyük sermaye sahibinin bulunabileceği söylenebilir.

Burjuvazi döneminde ferd, küçük bir sermaye ile hem üst sınıftan ve hem de alt sınıftan bağımsız bir şekilde çalışabilirdi. Kapitalizm dönemindeyse, sermayenin bir merkezde toplanması zihniyeti hakim oluyor. Teknik unsurların dünya ekonomisi, aşırı sermaye neticesinde, burjuva için iki seçim ve iki yoldan başka, tercih kalmamaktadır. Ya küçük sermayeleri birleştirip, büyük bir sermayeye dönüştürmek ve bunu rekabet yapacak şekilde kalıcı hale getirebilmek. Veya oldukları gibi kalıp, büyük makineler ve sermayenin altında ezildikten sonra, ikinci sınıfa, aşağı bir sınıfa

dönüşmek. Buna göre, burjuva geliştiği nisbette kapitalizm merhalesine ulaşır ve netice olarak burjuvazi dağılır. Tüccarlar, sermaye sahiplerine dönüşür, ancak bu güzergahta da sermaye sahiplerinin sayısı her geçen gün azalır. Bundan dolayı, bizzat burjuvanın kendisinde geriye dönüş isteği başlar. Memur veya işçi .olmak, ikinciüçüncü sınıfa, daha kötü bir sınıfa dönüşmek, dağılmak, onun kaçınılmaz sonudur.

Bir pazarda, büyük bir market veya mağaza gördüğünüzde, bu mağaza iki gelecek tayin etmiştir: Yüz esnaf ve beş dükkan, büyük bir sermayeye dönüşmüştür. Yani beş kişi sermayedar olmuş ve 95 kişi de ikinci'sınıfa geri dönmüştür. Böylece ya bu büyük sermayeye şirket etmek, veya daha aşağı bir sınıfa geri dönüş alternatifi doğmamaktadır. Kapitalizm o derece gelişip merkezileşiyor ki, bir sanayileşmiş kapitalist toplumun sermayesi bir kaç kıyafette kendisini gösterir. Sermayenin toplandığı kesimin dışında kalanlar, kaçınılmaz olarak daha aşağı bir sınıfa kayacaktır. Orta sınıf olan bu son kalıntılar neye dönüşür? Ya işçiye, proleterya ve memura veya teknisyen, doktor, mühendis ve tamir uzmanı

213

na (teknik uzmanlığı olan bir kişiliğe) dönüşürler.

Modern burjuva ilerleme ve medenileşme felsefesine sahiptir. Bu doğrultuda eski geleneklerin yok edilmesini, üst ve alt sınıfın esaretinden kurtulmayı isterler.

Özgürlükçü, ilerici, geleceğe ümitle bakan, hür ve sağlam düşünceli kimseler olarak bilinirler. /

Kapitalizm isminde bir sınıfın bulunduğu kapitalist devrede (bu sınıf diğerlerinden daha güçlü ve kemiyet açısından da daha azdırlar), büyük bir kısmı orta sınıftan üst bir tabakaya yükseldiler ve geri kalanları üç ayrı sınıfa dağıldılar. Acaba bir kısmı teknokrat, proleterya ve brokrat olan kesime orta sınıf ismini vermek mümkün

müdür? İctimaî ve sınıf açısından nasıl tasnif edilip, değerdendirmeye konulabilir?

Kapitalist dönemde sermaye birikimine neden fazlasıyla ilgi gösterilir? Çünkü eski burjuva devresinde, işler mübadeleye (ticarî) ve el sanatları ürününe dayanır.

Halıcılık, demircilik ve mücevheratçılık gibi. Bundan dolayı klasik burjuva ya küçük bir esnaftır veya sanatkar. Tarım ürünlerinin mübadelesi için, küçük bir sermaye yeterlidir. Küçük bir el sanatları tezgahı kurmak için de az bir sermaye kafidir. Daha sonra makine geldiği zaman, üretim büyümektedir, personel sayısı artmakta. Memur ve işçi için daha fazla maaş, büyük yatırım, geniş arazi, satış mağazaları, sigorta, büyük ve pahalı makinaların alınması, modern tezgah ve büyük sermaye gerekiyor. Dükkan veya bakırcı tezgahı açmak için yeterli olan az sermaye, artık büyük sanai yatırıma yeterli olamamaktadır. Geçmişte iki ortak, bir halıcılık tezgahı açabilirdi (halı ustası olarak). Veya tüccar olarak halı satım mağazası açabilirlerdi. Küçük bir sermayeyle şeker üreten bir

214

tezgah kurabilirlerdi. Bunlar burjuvaydılar da, aynı zamanda.

Ancak yeni devrede, daha fazla şeker üretebilmek için, en az yüz milyon tümenle başlayan, modern makinaların ithal edilmesi gerekir. Bu yatırım için, bin sermaye sahibi, 100 bin tümenle iştirak edip, sermayelerin toplanmasına yardımcı olmalıdır.

Ancak bu şekilde şeker fabrikasını kurabilirler. Diğer yandan bir gemicilik tershanesinin kurulabilmesi için, en az 2000 klasik burjuva sermayedarının, sermayelerini bir merkezde toplamaları lazım. Geçmişte 10 katır ve bir atla bir kervan düzenlenmesi, bir katırla bir araba yapımı gerçekleşebilir, bunun yardımıyla bir iş yeri idare edilebilinirdi. Bugün ise küçük sermayelerin birleşmesi kaçınılmazdır. Küçük sermayelerin birleşmesiyle de, büyük sermayeler doğar.

Bundan dolayı kapitalizm, sanayi devresine aittir. Eğer sanaî devresi olmasaydı, burjuvazi sınırsız bir şekilde büyür ve devam ederdi. Sanaî devresi burjuvaziye ezip, devreden çıkardı, yok etti. Öte yandan günümüzde orta sınıfın da etkisi son bulmuş, eski aşağı tabaka (işçi ve amele) da ortadan kalkmıştır. Yeni aşağı tabaka proleterya'dır, kapitalizmin karşısında yer alır. Bundan da anlaşıldığı gibi, iki sınıf sözkonusudur. Yeni sistemde, kapitalizm feodalizmin ve proleterya da çiftçi ve ırgatın yerini almaktadır. Böyle bir tasnif yapılıyor olmasına rağmen, başka iki sınıfın daha olduğunu söyleyebiliriz. Biri, sanaî sisteminin düzenleyicisi kurumlarda çalışan memur kesimidir. İkincisi, uzmanlık ve teknik sahalarda çalışan teknisyenler. (Teknisyen, sanayileşmiş toplumlarda belirli işler için eğitilip uzmanlaştırılan kimselerdir).

Bu iki sınıf, sınıf eğitimi açısından nasıl bir yere sahip

215

tir? Belirli özellikleri bulunan proleter ve kapitalistin, aynı orta sınıftan olduğu söylenebilir mi? Orta sınıf konusunda, gelir meselesinin dışında, toplumsal konum yönünden orta sınıfın diğer iki sınıftan bağımsız olmaya meyilli olduğunu ve giderek yayılma çabası içerisinde olduğunu söylemiştik. Alt ve üst sınıftan kop¹ıyı hedef edinir. Öyle ki bir mağazası bulunan bir kimse, bir bağımsız üretim ve ekonomik kuruluş sahibi sayılmaktadır. Böyle bir kimse, ne sömürülür ve ne de sömürür.

Kendisi, parasını kazanır; kendisi işini seçer ve hiç kimse ona emretmez.

Ama bu iki sınıf (memur ve teknisyen) bağımsızlık taraftarı mıdır? Acaba istiklallerini elde edebilmişler mi? Hayır. Bunlar kapitalizmin neticesidirler. Bunlar geçmişteki Hacı ağaların yerine geçmiş ve onların konumuna sahip olan kesimlerdir.

Buna rağmen, sınıf açısından, orta sınıfı oluştururlar. Bu iki ayrı olgu, kapitalist

sınıfa bağılıdırlar. Gelirin dışında, bağımlılık şeklini, kültür, bakış açısı ve, sosyal sınıfın tipini de teşhis etmemiz, meseleyi daha anlaşılır kılacaktır.

Seyyar satıcı köyde orta sınıf mensubudur. Ne handır, ne de ırgat. Kendi başına bir adamdır.

Bekçibaşı veya defterdar, ne seyyar satıcı, ne de ırgat sınıfındandır. Bilakis han sınıfındandır ve o sınıfa bağımlıdır.

Bir sınıf, sadece onun aslî unsurlarından oluşmaz; bir kısım yedek unsurları da kendisinde toplar. Daktilo yazmak, aslında idarî sistemin bölümlerindendir. Yani bu sınıfın yapısında mevcut olan, bir işi yaparlar. Teknokrat ve brokrat, kapitalizme bağlı iki izafî sınıftır. Nasıl bağımlıdırlar? Tahsil şeklini kimler tayin eder? Kuşkusuz

216

kapitalizm (hiç kimse, öğrenimini tamamladıktan sonra kimsenin iş vermiyeceği bir dalda okumayı tercih etmez). Bu yüzden öğrenim dalını biz değil, topluma hakim yeni sistem seçmektedir. Eğer bütün eğitim dallarının maddi değeri olsaydı, kuşkusuz uzmanlık ve teknik dallarından daha çok, edebiyat, müzik, sanat, şiir ve felsefe dalları tercih edilirdi.

Eğitim ve tahsil dalını kapitalizm önerir, zorunlu kılar, tayin eder. Zira yeni düzen bu dalları (işleri ve çalışma türünü) belirler, diğerleri de bu dalları kaçınılmaz olarak seçmek zorundadır, bunu yapmamaları durumunda yok olacıklardır.

"Ben ve Nist" tarihte benzeri az bulunur, 72 dil bilen büyük bir şahsiyettir. Yani hemen hemen bütün dilleri biliyor, çünkü dillerin kökleri konusunda yeterli bilgi sahibidir. Hiç kimse onu tanımaz, ekonomik sıkıntı çeker ve öğretmenlik maaşıyla geçinmeye çalışır. Oysa, aynı bölgede bir kaç teknik ders gören biri, onun bir ayda kazandığını 23 gün içerisinde kazanır. Her gün, onun bir ayda kazandığını

kazanabiliyorlar. Bu alışmaları için ne beyin, ne uyanıklık, ne layık olma, ne ahlakî meseleler, ne insanlık şerefi, ne cesaret gerekmiyor. Hiç birinin olması şart değil. Sadece tekniğini bilmesi yeterlidir. Neden bõyledir? Çünkü değerleri ve çalışma tûrûnû kapitalizm tayin ediyor. Sõzkonusu bu õneri ve programa gõre hareket edenlerin, hayatı refah içerisinde-dir. Soylular ve sermaye sahipleri arasında bulunmuyor olsalar da, kapitalist sınıf arasında bulunurlar. Onların sınıfında gû kazanır, belirli bir konuma sahip olabilirler.

Buna gõre brokratlar, teknokratlar ve tahsil gõrmüşler zaman geçmeden izafî bir unsur olarak kapitalist sınıfa

217

katılır ve toplum kapitalist ve işçi olarak iki sınıfa bõlûnûr. Kapitalist sınıf, sayı yönûnden azalır ve sermayenin toplanması açısından çoğalır. Buna karşılık, işçi sayısında her geçen gûn artış sağlanır. Diğer yandan işçi sayısını kontrol eden unsur, devamlı olarak makina yoluyla işçiye olan ihtiyacını sûrekli olarak azaltan yeni teknolojidir. Ancak makina ne kadar geniş boyutlara ulaşsa âa, işçilerin sayısını azaltmaya yetmemektedir.

işte burada burjuvazinin değişim sûreci başlar. Düşûnce ve ahlak değişimi hızlanır.

Burjuvazinin artık orta sınıf olmaması, bu sûreci çabuklaştırır. Zira, bundan bõyle

burjuva, kapitalist sınıfın içinde yer alacak. Kapitalizme bağımlıdır, istiklal sahibi

değildir. Refah seviyesi artmış, buna rağmen patronlara bağımlıdır. Halbuki daha

õnce hiçbir sınıfa bağlı değildi. Teknokrat ve brokratlar eski orta sınıfın yerine

geçmiştir, ancak geçmişte bu sınıf bağımsızken, şimdi başka bir sınıfa bağlıdır ve

hiçbir yetki sahibi değildir. Geçmişte hiçbir şey onu tehdit etmiyordu, şimdi ise başka

bir sınıftan beslendiği için, rahatlıkla tehdit edilir. Daha õnce istediği işi

yapabiliyorken, şimdi yüz misli artmış olan tüketimi onun bu seçeneğini kısıtlayıp, onu insanlıktan çıkarmaktadır. Burjuvazinin etkisiz kalması, tamamen toplumsal dinamiklere dayanmaktadır. Mesela, Büyük Fransa inkılabını gerçekleştiren burjuvazi, tarihin bu kesiminde bu defa da faşizmin öncüsüdür.

Geçmişteki burjuvazi her iki sınıftan da bağımsız, seçme iradesi güç ve hürriyetine sahip olduğundan ne sömürülüyor, ne de sömürüyordu. Ahlakî ve psikolojik yönünden de, istikrar ve belirgin kişilik sahibiydi. Şimdiyse, kapitalizme bağlı bir izafî olgu olarak ayaktadır. Her yönden özgürlükleri kısıtlandığı gibi, ruhî ve ekonomik yönden de başka bir sınıfa bağımlıdır.

Ekonomi ve ruhu zincirle bağımlı haldedir. Nitekim bu unsurlar, 1718. yüzyılda Büyük Fransa inkılabını gerçekleştiren burjuvazinin, 20. asırda faşizmin altyapısı olmasına vesile olmuştur. 20. asırda faşizm, ne işçiler ve ne de kapitalizm neticesinde doğdu. Faşizm, brokratların, teknokratların ve onlara bağlı aydınların toplumda başlattığı bir harekettir.

Neden faşizme dayanıyorlar? Çünkü, klâsik burjuva din, felsefe ve ideoloji sahibidir; kendisi ve yaşama mana ifade eder. Modern burjuvaysa, kültürel ve ilmî açıdan yüksek öğrenim görmüştür, insanî değeri bununla ölçülür. Ahlakî yönden ise, patron sınıfının vasıtasıyla değişime uğramıştır. Farklı bir kişilik sahibi olmuştur. Maaş bağımlısı, kul bağımlısı olmuştur. Bu sınıfa dönüştüğü zaman, felsefesi olmayan öğrenim görmüş, aydın bir uşak olmaya namzettir. Bu kesim ruhî açıdan, zengin değil. Toplumdaki sınıfsal konumunu izah edecek bir dayanağa sahip olmadığı gibi, kendisini yorumlayamaz. Çalışma şeklini kendisi seçmeden çalışan, güdümlü bir şekilde hareket eden, yaşam tarzını kendisi seçmeden yaşayan, hedefsiz bir sınıftır. Kendisi için değil de, başkaları için varolan bir insandır. Yetenek ve düşüncesinin

neticesini kendisi değil, başkaları alır. Kendisi, zekasını başkalarına kiraya vermiştir.

Şahsiyetini başkalarına rehin vermiştir. Öte yandan bir düşünür, medenî bir şahsiyettir. Itikadî, ruhî ve toplumsal felsefeye, hayatı açıklayıcı ideolojiye, insani şahsiyete ve kendisine has ahlaka ihtiyacı olmadığını da kimse söyleyemez. Buna göre bugün bile ismi fazlaca konuşulan ve sosyoloji yönü araştırılan faşizm: yeni sistemde insanî şahsiyetini ve toplumsal konumunu kaybeden, eski orta

218

219

kesimin ideolojisi, felsefesi ve imanıdır. Böyle olunca, bu kesim insanî kişiliğini yitirmekte, meydana gelen bu boşluğu doldurmak için faşizme yönelmektedir, ideoloji, sosyal misyon, hedef sahibi olmak ve varlığının mana ifade etmesi için böyle bir yola başvuruyor. Bu vesileyle, ruhunu zillet' kölelik ve daha güçlü sınıfın bağımlılığından kurtarma arzusu duyar. Nasıl özgür olur? Şimdi onun kölesi durumundadır, misyon sahibi olduğunda, bağımsız ? bir hedef sahibi insana dönüşür. İsteristemez bu misyon, onun toplumun öncülüğünü elde etmeye çalışmasına vesile olur. Daha sonra, onu içtimaî ve iktisadi yönden kendisine bağlayan, kapitalizme siyasî yönden musallat olur.

Almanya ve italya faşizm öncüleri, teknokrat ve brokrat sınıfına bağlıydılar. Bunlar toplumun liderliğini elde ettikleri zaman, onlardan daha üst bir sınıftan olan kapitalist kesim, onlara haraç verir. Onları desteklemelerine rağmen, onlardan korkarlar.

Korkularını gidermek için onlara, para, mülk yardımında bulunup, onları desteklemektedirler. Bunlara göre faşizm, kapitalizm aleyhinde, bir beklenmedik başkaldırıdır. Diğer taraftan, proleterya aleyhinde, kendi toplumu, yani kendi sınıfının insanlık dışı durumu aleyhindeki isyanıdır. Felsefe sahibi olmaktan çok,

duygu sahibidir, insanların yapmış olduğu bütün işler, onların psikolojik durumlarını yansıtır. Misal olarak birinin övölmesi veya birine hakaret etmek, birinin hoşumuza gittiğini ve diğlerinden nefret ettiğimizi gösterir. Birisine muhalif olduğumuz zaman, haklılığımızın felsefesini yapar, delil getiririz. Bu, üstün ruh sahibi olmayanlar için genel bir kaidedir. Bu ruha sahip olanlar, birine düşman olmakla birlikte, onun faziletlerini de sayarlar. Bu ruhun bağımsızlığını gösterir. "Max Veber" şöyle diyor:

"Bazı kapitalistler, bir takım toplantılarda,

220

akla hayale gelmeyecek, lüzumsuz harcamalar yapmaktadırlar." Onasis, fazlasıyla pahalı bir tablo satın alarak, bir nevi parayı yakmaktadır. Neden? Çünkü o, sermaye sahibi olmadan önce, duygu, fazilet, sevgi, lezzetten tad alan ve bazı şeylere inanan inanç sahibi bir kimseyken, bütün bu değerleri çalışması esnasında para kazanmaya feda etti. Özgürlüklerden, tatillerden, duygulardan, aşklardan, dostluklardan, insanlık faziletinden, inancından, insanî fedakarlıklardan ve benzeri değerlerden vazgeçti, onları bir kenara attı ve para kazanmak için hiçbir fedakarlıktan kaçınmadı. Öyle ki, kendisine, duygularına ve insanlığa sonsuz ihanetlerde bulundular. Böyle bir şahıs, paraya karşı bir düşmanlık ve aşağılık kompleksine bilinçsiz bir şekilde kapılırlar; bu duygular şuur altına yerleşir. Zihnin altına yerleşen bu duygular onu, böyle bir olguyu yoketmeye sürükler. Bu işinden de zevk alır. Para elde etmek gayesiyle, bütün manevî kabiliyet, imkan, sermaye ve insani değerlerin yok olmasından kaçınmaz. Kendisine, yani en az 30 yıldan beridir, içinde tutuklu bulunduğu kendi insani değerlerine karşı isyan eder. Bu psikolojik bir gelişmedir. Nitekim, faşizm ilmi ve felsefi olmaktan çok, duyguya dayanır. Teknokrat ve brokrat sınıfın, duygu birikiminin neticesidir, faşizm. Elbette bu sınıf, diğeri iki sınıftan (işçi ve kapitalist

sınıftan), ilmî ve medenîlik açısından daha ileridirler. Bu sınıfın aklı var ama, başkalarına kiraya vermiştir. Hatta proleter kesim kadar bile şahsiyet ve özgür bir kişilik sahibi değildir. Onun düşüncesi kendi iradesinin emrinde değil, kendi ruhunu başkalarının emrine vermiştir. Proleterya ise sadece bilek gücünü kiraya vermiş, düşünme gücünü değil. Bu kesim de düşünce gücüne sahiptir, bağımsız bir bedene değil. Esasen, ruhu proleterdir, işçinin bedeni başkasının

221

emrindedir ama, ruhu ve düşüncesi kendisine aittir; istediği gibi düşünüp, konuşabilir. Buna göre faşizmi oluşturan unsurlar şunlardır:

1 Bir sınıfın başka sınıf üzerindeki esaretine karşı, bir sınıf insanının isyan ruhu. İşçi böyle bir esaret duygusuna kapılmaz. /

İşçi esaret altında değil mi? Sömürülür ama, sınıf özgürlüğüne sahiptir, toplumsal bir kişiliği var, kendi kültürüne, konumuna, sınıfına ve sosyal yapısına sahiptir.

Onlardan zengin olanlar, esaret altındadırlar, çünkü hanın, patronun evinde yaşıyorlar. Bundan dolayı, patron aleyhinde isyan eder. Töhmetsizlikle başlayan, isyandır bu. Ekmek yediği kapıya nankörlük etmektedir; çünkü şahsiyeti yaralanmıştır. Çünkü .tek boyutlu bir insan değil. Eğer tek boyutlu hale gelmesi sağlanmış olsaydı, başka bir boyutu onun aleyhinde isyan ederdi. Mütefekkir bir insan hayatın tamamına hakim olmaya çalışır, çünkü her şeyi tahlil eder. Hadiselere sinirlenmemizin sebebi onları objektif bir şekilde yorumlayamıyor olmamızdır. Eğer doğru yorum yapabilirsek, sinirlenmemiz gerekmez. Ancak bugünkü dünyada, entellektüel sınıfın kendisine ait bir iradesi söz konusu değildir. Hatta çalıştığı fabrikada, kendi çocuğuna istediği bir oyuncak yapma özgürlüğüne sahip değildir. Oysa, bu entellektüel fabrikada uçak üretiyor. Ama insanî iradede yoksundur. Buna

karşılık herşeyi fabrikadan gelir. Tahsili, ilerlemesi, maaşı ve gücü fabrikadan kaynaklanır. Bunlara karşılık, kişiliğini ve şahsiyetini yitirmiştir. Onun herşeyi kapitaliste aittir. Bu yüzden, sermaye sahibi aleyhinde isyan eder. Bu isyan, tedrici olarak faşizmin tarihini meydana getirir. Faşizm, ilk başlarda kapitalizm aleyhtarlığı şeklinde

222

başladı, ismi de sosyalizm ve nazizmdi. Yani sosyal nasyonalizm. Bu seçim kapitalizm aleyhinde şekillenmeyi kaçınılmaz kılıyordu.

2. Vücudunda meydana gelen boşluğa isyandır. Meydana gelen boşluk, hayatın anlamsızlaşması, hedefinin ve manasının bulunmamasından kaynaklanır. İki insandan birinin, ev alma ve ücretinin artması arzusunu taşıdığını farzedelim. Her ne kadar, basit bir hedef sayılsa da. Bu hedef, ömrünün sonuna kadar onu şekillendirir. Elbette bir de, bir evi olanlardan bir kısmı birçok yeni ev alma arzusu da taşımaktadır. Bu ömrünün sonuna kadar onun hedefidir, idealidir, ideali olduğundan, varolmanın ve yaşamının hedefi olur. Diğer yandan, böyle hedeflere önem vermeyen veya ilk hedefine ulaşmış olanlar, bu kez de hayatı anlamsız bulup, sorgulamaya başlarlar. Geriye kalan parayla ne alabileceğini kestiremeyince, varolmak ve yaşamak için bulunan bahane de ortadan kalkar. Neden bu bahane ortadan kalkar? Kimde bu bahane biter? Yaşamalarını anlamsız görenlerde, bu bahane son bulur. Yani ben varolduğumu hissediyorum, ama neden varım? işçi ve sermayedarın (ruhî ve psikolojik açıdan felsefî açıdan değil), hedef sahibi olduğunu kavrayamam. Ben ise, başkalarının tayin ettiği manaya sahip olan biriyim. Öyle ise, benim varlığımın manası yoktur, hiç bir hedefe de sahip değilim. Kendi şoförü olan ile, başkalarının şoförü olan arasındaki farkın misalinde olduğu gibi. Bunun neticesinde, ulaştığım

hedefin de başkalarının hedefi olduğunu görürüm. Şöförlük yapmak için, para alıyorum. Bundan dolayı, yaşamamın bir anlamı yoktur. Egzistansiyalizmden yoksunum, insanın varlığının manası iki şeyde tecelli eder:

1 Çalışmada.

223

2 Serbest olduğu, tatil zamanında. Boş zamanlarda asıl meselelerimle ilgilenebilmek maksadıyla, para karşılığında çalışıyorum. Veya çalışmamın bizzat kendisi asıl hedefim de olabilir. Yazarlık gibi. Düşüncemi söylüyorum, yazıyorum. Bunun kendisi, benim temel amacımdır. Ancak sanaileşme döneminde tatil saati olamaz, öyleyse geriye sadece çalışma kalıyor. ;

Entellektüel, brokrat ve teknokrat sınıfı çalışmaktadır, ama hedefi yoktur. Onun çalışmasının neticesini, başkaları almaktadır. Buna göre, ne çalışma esnasında, ne de tatil esnasında, onun varlığı da tecelli etmez. "Ben bu işi yapıyorum" diyemez.

Bundan dolayı, bir tecelli şekli faşizm olan bir bomboş insandır, o.

Giderek topluma ve hayata karşı kinle dolmuştur. Meydana gelen derin boşluğu doldurmak ve hayata mana kazandırmak için isyan eder.

Amerika ve İngiltere'de meydana gelen, sayısızca cinayetin katilini bulmakta polis zorluk çekiyor. Çünkü bu cinayetlerin çoğu, hedefsizdir. Polis, ilmî delil ve mantikî tezlerle (tanıdık, düşman gibi) katili bulmaya çalışır. Eğer katil bulunursa, "neden bu cinayeti işledin?" diye sormaktadır. "Bundan dolayı!" diyor. Neden? Çünkü normal zamanda bile, varlığından kuşku duymaktadır. Kimse onun varolduğunu farketmemektedir. Çocuklar, büyükler kendi aralarında konuştuklarında, onun varlığından habersizmiş gibi, davranıyorlar. Varlığını ispatlamak için, değişik yollara başvurmak durumundadır. Çocuklar gibi, büyüklerin ilgisini üzerinde toplamaya

alışır. Bu varlığının yokluğundan, kaynaklanan hadisenin tecellisidir. Bu ilgiyi
Çekme teēebbüsü, çocuklarda, fertte ve sınıf yapısında değişiktir.

224__